

JULIÁN CARRÓN

GLINSTERENDE OGEN

WAT
ONTRUKT ONS
AAN HET NIETS?

JULIÁN CARRÓN

GLINSTERENDE OGEN

WAT ONTRUKT ONS
AAN HET NIETS?

INLEIDING

‘Wat is de mens dat Gij aan hem denkt, het mensenkind dat Gij zo voor hem zorgt?’¹ Wat een kracht hebben deze psalmwoorden vandaag de dag, nu we ons meer bewust zijn geworden van onze nietigheid, van onze kwetsbaarheid en onmacht, vanwege een virus dat de hele wereld in een hoek gedreven heeft! Hoeveel mensen zullen inderdaad – wanneer de angst hen naar de keel greep of de zinloosheid de overhand kreeg – in zichzelf een verlangen betrapten hebben dat iemand echt voor hen zou zorgen en hen zou ontrukken aan het niets dat dreigend op hen afkwam!

‘Wat ontrukkt ons aan het niets?’ Het is de vraag die onze jaarlijkse Geestelijke Oefeningen had moeten leiden, de belangrijkste geste in het leven van de Fraterniteit. De medische noodsituatie heeft ons gedwongen ze dit jaar te annuleren – ze zouden eigenlijk in april hebben moeten plaatsvinden, toen we midden in de *lockdown* zaten – maar ze heeft de vraag zelf niet geannuleerd; integendeel, juist in het licht van de recente gebeurtenissen heeft ze een nog groter soortelijk gewicht gekregen. De vraag die we al diegenen die eraan zouden deelgenomen hebben al van tevoren toegestuurd hadden, om hun aandacht te vestigen op hun ervaring en de ontwikkeling van een eigen persoonlijke bijdrage mogelijk te maken, werd waargenomen als relevant voor de ervaring van het leven (en stemde daarom on-

¹ Ps 8,5.

middellijk tot dankbaarheid) en tegelijkertijd als een soort groot gebaar van vriendschap. Dit werpt ook licht op de betekenis van het woord vriendschap: we zijn vrienden om elkaar te helpen niet bang te zijn voor de vragen, zelfs niet voor de vragen die inzet vergen en onrust veroorzaken, die ons pijn doen en schokken. Ons samenzijn kan geen vriendschap zijn als we die vragen op de een of andere manier aan de kant zetten.

Als we het hebben over een 'niets', komt dat omdat het bestaan van de hedendaagse mens – dat wil zeggen ons persoonlijke en sociale bestaan – op een steeds duidelijkere en indrukwekkender manier, zonder veel tamtam of tromgeroffel, maar toch niet zonder zichtbare effecten, gekenmerkt blijkt door nihilisme. We hebben het nu niet over een culturele stroming maar over een existentiële situatie. Het is deze situatie waar we naar willen kijken, al is het maar in haar wezenlijke kenmerken; niet vanwege een behoefte aan analyse of beschrijving, maar met de passie van wie een weg wil ontdekken die ieder van ons in staat stelt naar zijn vervulling te wandelen, in de gegeven omstandigheden, wat ze ook zijn.

De tekst is onderverdeeld in zes hoofdstukken en wil een pad uitstippelen dat, juist omdat het geworteld is in een ervaring en geschiedenis, een bijdrage kan zijn voor de zoektocht en de verwachting van eenieder.

HET NIHILISME ALS EXISTENTIËLE SITUATIE

Wat zijn de kenmerken van het nihilisme dat, min of meer expliciet, min of meer bewust, onze manier van denken en leven is binnengeslopen?

1. Een wantrouwen omtrent de consistentie van de werkelijkheid en de positiviteit van het leven

Eenzijds presenteert het nihilisme waarover we het hebben zich als een wantrouwen omtrent de ultieme consistentie van de werkelijkheid: alles eindigt in het niets, ook wijzelf. ‘Vanuit de duizelingwekkende waarneming van de vluchtige schijn van de dingen, ontwikkelt zich, als een inzinking, een leugenachtige ontkenning, de verzoeking om te denken dat de dingen een illusie, niets zijn’.²

Anderzijds – maar daarmee verbonden – presenteert het zich als een wantrouwen omtrent de positiviteit van het leven, omtrent de mogelijkheid van een zin en een nut van ons bestaan, hetgeen zich gewoonlijk vertaalt in de perceptie van een leegte die alles wat we

² L. Giussani, *L'uomo e il suo destino [De mens en zijn bestemming]*, Marietti 1820: Genua 1999, p. 13.

doen bedreigt, wat een subtiele wanhoop veroorzaakt, zelfs in een druk en succesvol leven, met agenda's vol afspraken en plannen voor de toekomst.

Een bekende film uit de jaren tachtig, *The Neverending Story*, zinspeelt op deze situatie op een suggestieve en effectieve manier, en wel in de dialoog tussen Gmork, de 'dienaar van de Macht die zich verschuilt achter het Niets', en Atreyu, de jonge held die geroepen is om het Niets tegen te houden. 'De mensen hebben de hoop opgegeven. En ze vergeten hun dromen. Zo dijt het Niets uit', zegt de eerste. 'Wat is dat Niets?!', vraagt de tweede. 'Dat is de leegte die ons omringt. Het is de wanhoop die de wereld vernietigt, en ik heb haar een handje geholpen [...]. Want mensen die nergens in geloven zijn gemakkelijker te beheersen. En dat is de veiligste manier om aan de macht te komen'.³

In dergelijke metaforen en beelden wordt iets van die houding uitgedrukt die we vandaag de dag aanduiden met het woord 'nihilisme'. We kunnen het allemaal herkennen: het 'niets dat uitdijt' in het leven, de 'wanhoop die vernietigt', 'de leegte die ons omringt', die dus een sociaal fenomeen wordt.

Misschien heeft het feit dat we vanwege het coronavirus moesten halt houden, ons laten nadenken, zoals al lang niet meer gebeurd was, over wie we zijn, over hoe we en waarvan we leven, over het besef dat we hebben van onszelf en van de dingen. Zoals Tolstoj zegt: 'De mens van vandaag zou maar een ogenblik halt hoeven te houden van zijn activiteiten en nadenken, de behoeften van zijn rede en hart vergelijken met zijn

³ *The Neverending Story (Die unendliche Geschichte*, RFT 1984), regie en scenario: Wolfgang Petersen.

huidige bestaansconditie, om te beseffen dat zijn hele leven en al zijn handelingen in voortdurende en eclatante tegenspraak zijn met zijn geweten, zijn rede en zijn hart⁴.

Zie hier hoe een jonge gymnasiaste besef kreeg van zichzelf, toen ze halt hield om na te denken. Ze schrijft me: 'Ik geloof dat ik me, net als veel anderen, in de eerste week van de quarantaine op bepaalde momenten heel ongemakkelijk gevoeld heb. Het idee om opgesloten te zitten in huis, zonder mijn vrienden of mijn vriend te kunnen zien en zonder vrij naar buiten te kunnen gaan, maakte me doodsbenauwd. Maar toen heb ik een aantal telefoontjes gepleegd die me weer moed gaven. In het bijzonder het telefoontje met een vriend die op mijn 'het gaat wel ok' dieper wilde ingaan. Toen ik met hem sprak, realiseerde ik me dat ik mezelf al een tijdje geen vragen had gesteld, alles van me liet afglijden, een beetje uit angst, een beetje omdat ik geen ongemakkelijke antwoorden wilde vinden. Ik besepte hoe dom het was om mezelf geen vragen te stellen, als ik toch niet gelukkig was. Dus ben ik begonnen me af te vragen wat me echt bang maakte en realiseerde ik me dat wat me het meest verontrust, de stilte is, omdat die me ertoe brengt na te denken, me voor mijn vragen plaatst. En de eerste reden waarom ik bang ben mezelf vragen te stellen, is het feit dat ik vrees geen antwoorden te hebben. Dit verklaart waarom ik zo probeer weg te vluchten van de onvermijdelijke stilte die me overvalt voordat ik ga slapen. Om te voorkomen dat ik overweldigd word, zorg ik ervoor dat mijn

⁴L. Tolstoj, *Il non agire* [Niets doen], in: *Il risveglio interiore* [Het ontwaken van het innerlijk], Incontri: Sassuolo 2010.

geest wordt overspoeld door allerlei soorten gedachten, zodat ik tot het moment dat ik in slaap val me geen zorgen hoeft te maken over hoe met mezelf om te gaan. Ik maak me zorgen over het antwoord dat bepaalde vragen kunnen hebben, ik ben bang dat ze me dwingen om delen van mezelf serieus te nemen die ik niet wil kennen, of dat ze me een moeilijke weg laten inslaan. Zoals mijn vriend zei: ik leef het liefst in een bubbel van glimlachjes, gelach, en momenten van wanhoop en verdriet, allemaal extreem geidealiseerd, ondoorzichtig gemaakt. Ik leef in een achtbaan van emoties die me de ene dag hoog optilt en me de volgende in de diepste wanhoop stort; ik raak opgewonden voor de tijdsspanne waarin ik die emotie ervaar en stop dan alles weg in de la van de ‘mooie ervaringen’. Maar ik realiseer me dat dit me niet genoeg is, dat ik veel meer wil, dat ik iets wil dat noodzakelijkerwijs groot moet zijn, omdat – zoals Kierkegaard zegt – ‘niets eindigs, zelfs niet de hele wereld, de menselijke ziel kan bevredigen die voelt het eeuwige nodig te hebben’.

Enige tijd geleden beschreef *Traces* het nihilisme waar we het over hebben als ‘een subtiele vijand, moeilijk te vatten en te ontcijferen omdat het zich niet altijd met duidelijke kenmerken [...] presenteert, maar veel vaker de ondoorgrondelijke structuur heeft van een bodemloos gat’.⁵ Ondoorgrondelijk, maar ook, voeg ik daaraan toe, zeer concreet. Een vriend die aan de universiteit studeert, vatte het in deze bewoordingen: ‘Het niets is veel subtieler en geniepiger dan ik me had

⁵ D. Perillo, *The nihilism in the house next door*, interview met Costantino Esposito, *Traces-Litterae communionis*, nr. 21, november 2019, p. 6-11.

voorgesteld, het kleine dagelijkse niets dat dikwijls mijn dagen dreigt te overheersen’.

Als we proberen het probleem – dat sommigen misschien niet eens zien of uit alle macht niet willen zien – zo goed mogelijk onder ogen te zien, kunnen we zeggen dat de verdenking dat de werkelijkheid consistentie ontbeert en het wantrouwen in de mogelijkheid van betekenis en vervulling van het bestaan, met elkaar verweven zijn en elkaar steunen in een nihilisme dat ons allemaal aangaat.

Kortom, de huidige vorm van nihilisme kan worden omschreven als een gevoel van leegte buiten ons (de context waarin we onszelf bevinden, die soms kan worden vertaald met de ‘bubbel van glimlachjes, gelach, en momenten van wanhoop en verdriet, maar allemaal extreem gedevitaliseerd, ondoorzichtig gemaakt’) en in onszelf (‘ik realiseer me dat dit me niet genoeg is, dat ik veel meer wil’); een gevoel van leegte dat leidt tot een verzwakking van de relatie met de werkelijkheid, met de omstandigheden, die uiteindelijk allemaal zinloos lijken, het niet verdienen dat wij ermee instemmen. Het ik is als het ware *verdoofd* geraakt, waardoor zijn betrokkenheid bij wat er gebeurt geremd wordt, ook wanneer je terechtkomt in een draaikolk van hectische activiteiten – die activiteiten die plotseling en voor een zekere tijd onderbroken zijn door het coronavirus, zodat we allemaal in meerdere of mindere mate ‘gedwongen’ zijn geworden om na te denken over waar we heen gaan, wat we willen met ons leven, wat dat leven echt kan ondersteunen.

Deze hectiek hoeft niet minder geworden te zijn, zelfs niet tijdens de *lockdown*; voor velen veranderde ze slechts van vorm, van modaliteit; zo hebben we kun-

nen ontdekken, om het met C.S. Lewis te zeggen, dat het ‘Niets [...] heel veel kracht [heeft]: genoeg kracht om de beste jaren van een mens te laten opgaan niet in zoete zonden maar in een trieste *gedachtenfladdering* zonder hoe of wat of waarom, met opwindinkjes zo zwak dat ze maar half tot het bewustzijn doordringen’.⁶ Ik denk aan de verschillende in deze tijd ondernomen pogingen om onmiddellijke bevrediging te vinden in een wervelwind van prikkels, om maar niet te hoeven stilstaan bij al te verontrustende vragen.

Verdoving, gedachtenfladdering, en, zoals Orwell opmerkt in zijn profetische roman *1984, lusteloosheid*: ‘Hij bedacht dat het huidige leven niet gekenmerkt werd doordat het zo wreed en onzeker was, maar heel gewoon doordat het zo kaal was, zo smoezelig, zo lusteloos’.⁷ Een ‘kale, smoezelige lusteloosheid’ die het binnenste van het ik corrodeert en een afstand, een greppel graaft tussen onszelf en wat er gebeurt: ik ‘had [...] niets, dat wil zeggen, er bestond niets in mijn hele omgeving, dat ik enige achtung kon toedragen of dat mij aantrok’, schrijft Dostojevski.⁸

Niets lijkt dus in staat om het ik echt te engageren. De relaties die we hebben, de dingen die we heus wel doen, vervelen ons, zelfs die welke ons een tijdlang enthousiast konden maken.

Dat is het gezicht van het huidige nihilisme: een algehele zwakte, een gebrek aan spanning, aan energie, een verlies van levenslust, nauw verbonden met de af-

⁶ C.S. Lewis, *Brieven uit de hel* (vert. A. Smilde), Kok: Kampen 2015⁷, p. 56. Cursief toegevoegd.

⁷ Vgl. G. Orwell, *1984* (vert. T. Davids), De Arbeiderspers: Amsterdam 2020⁵⁹, p. 75.

⁸ F. Dostojevski, *Herinneringen uit het ondergrondse* (vert. S. van Praag), L.J. Veen: Amsterdam z.j.³, p. 107.

wezigheid van iets dat ons echt grijpt. ‘Meer rijkdom, doch minder kracht; de verbindende idee is weg; alles is verweekt, verrot! Allemaal, allemaal zijn we verrot!...’⁹

2. Het verlies van een betekenis op het niveau van het leven

In een gedicht dat hij schreef toen hij pas zeventien jaar oud was, drukt Cesare Pavese zijn smart uit over het verlies van een betekenis op het niveau van de verwachting van de mens: ‘Eenzaam langs de wegen te gaan / voortdurend gekweld door de doodsangst / dat ik onder mijn ogen zal zien vervagen / de lang gekoesterde creaties; / in mijn ziel het vuur te voelen / uitdoven en de hoop... alles... alles / en zo te blijven zonder liefde, / [...] / tot de dagelijkse droefheid verdoemd’.¹⁰

Enkele maanden geleden schreef een jonge studente me: ‘In de afgelopen periode realiseer ik me zoals nooit tevoren dat ik ‘momenten van niets’ beleef, momenten waarop de horizon van mijn leven wordt gekenmerkt door een terugval van het verlangen, en ik verdwijn, ik maar half leef. Het niets in mij spreekt op een delicate manier, het brengt me ertoe mezelf te sparen: mijn krachten te sparen, omdat het alleen de moeite waard is te doen wat ik in gedachten heb, zonder andere voorstellen zelfs maar in overweging te nemen; spaarzaam te zijn in mijn relaties, omdat het niet de moeite waard is mijn moeiten te delen. Kortom, het leidt me tot het

⁹ F. Dostojevski, *De idioot* (vert. A. Langeveld), Van Oorschot: Amsterdam 2018, p. 411.

¹⁰ C. Pavese, ‘Aan Mario Sturani’, Monza-Turijn, 13 januari 1926.

absolute minimum en ik merk dat ik steeds dorder en ongelukkiger word. Ook in deze laatste dagen van november lijkt ik in een grafsfeer te leven: tegenover zoveel mooie gelegenheden, beginnend bij de onverwachte relatie met de eerstejaars tot het afstuderen van oudere vrienden, merk ik dat ik vaak opgesloten zit in mijn gedachten en in mijn moeiten. Ik realiseer me dat ik inderdaad overgeleverd ben aan het niets, aan een malaise die ik niet kan verklaren'.

Op dezelfde ervaring zinspeelt een passage in een andere brief die ik onlangs ontving: 'Werkeloos thuis zittend [vanwege het door de medische noodsituatie opgelegde isolement] ben ik begonnen van nabij te ervaren wat dat niets is waar je het over hebt. Als deze tijd niet gevuld wordt met iets dat blijft, is hij echt helemaal leeg en ben ik niets'.

Maar dit is nog niet alles. Want de kenmerken die aan het licht zijn gebracht, gaan gepaard met een gevoel van machteloosheid om de instelling die we aangenomen hebben te wijzigen ('de ondoorgrondelijke structuur van een bodemloos gat', zeiden we eerder), om weer op te staan, alsof onze inspanningen, en zelfs bepaalde prikkels van buitenaf, niet genoeg zijn om ons weer op de been te brengen, om onze blik op onszelf en op de dingen te veranderen, ons de consistentie van de werkelijkheid te laten waarnemen en ons te verlossen van de leegte die we voelen.

Het is een pijnlijke ervaring, die veel van onze tijdgenoten delen. 'Feit is [...] dat niets de steeds vaker terugkerende momenten kan tegenhouden waarin de combinatie van volstreekte eenzaamheid, de indruk van algehele leegte en het voorgevoel dat je leven afstevent op een pijnlijke, onherroepelijke catastrofe, je doen

verzinken in een toestand van acuut lijden'.¹¹ Daarom stelt paus Franciscus dat 'vandaag de grote dreiging, het verlies van de zin om te leven' is.¹²

We hebben iets nodig dat in staat is heel ons wezen te doen ontwaken en ons opnieuw te openen voor de provocatie van de werkelijkheid, van de omstandigheden, zodat we 'altijd en intens de werkelijkheid [kunnen] beleven'.¹³ We realiseren ons dat het simpelweg gebeuren van de dingen niet voldoende is; we bevinden ons in de situatie van iemand die probeert een helling te beklimmen en terugglijdt naar het punt waar hij begonnen was. We vallen terug in ons niets. We zien niet wat dit kan tegengaan en we begrijpen niet waar we moeten beginnen. Daarom voelen we ons diep ongemakkelijk met onszelf.

Het is de malaise die de psychoanalyticus Galimberti bij jongeren vaststelt (maar die zich uitstrekt tot iedereen): 'Het gaat niet goed met de jongeren, maar ze weten zelf niet waarom'.¹⁴

'Deze zin van Galimberti', zo schreef mij een jonge vriend, 'heeft mijn hart gebroken, want hij beschrijft perfect mijn leven in deze periode. Al maanden zit er een soort ontevredenheid en droefheid in alles wat ik doe. Ik zie dat deze ontevredenheid overal is, alsof onder het masker van de glimlachjes en de duizend dingen die er te doen zijn, het niets regeert, een echte betekenis

¹¹ M. Houellebecq, *De wereld als markt en strijd* (vert. M. de Haan), De Arbeiderspers: Amsterdam 2018⁸, p. 17.

¹² Franciscus, *Algemene audiëntie*, 27 november 2019

¹³ L. Giussani, *Het religieuze zintuig*, Betsaida: 's-Hertogenbosch 2017, p. 180.

¹⁴ S. Lorenzetto, 'A 18 anni via da casa: ci vuole un servizio civile di 12 mesi [Met 18 jaar het huis uit: voor een civiele dienstplicht van 12 maanden]', interview met U. Galimberti, in: *Corriere della Sera*, 15 september 2019.

ontbreekt, echte vreugde afwezig is. Bij gebrek aan betekenis blijft alleen de plicht over, een nutteloos plichtsbesef, dat me nog meer naar de bodem trekt. Misschien is juist dit het nihilisme waarover je het zo vaak hebt. Het is een probleem dat mijn bestaan beïnvloedt. Want het is alsof het leven nu minder leven is. En het eerste bewijs hiervan is dat alles wat niet volgens mijn plannen verloopt, als een molensteen op me drukt. Er hoeft maar dát te gebeuren, iets heel kleins dat niet gaat zoals ik het zou willen, en ik stort in, geef het op, laat mezelf gaan. Tegenover de werkelijkheid ben ik gelaten en verdrietig. Ondanks de maskers, terwijl ik probeer te doen alsof, terwijl ik probeer door te gaan, merk ik dat ik diep van binnen, tegenover alle dingen die me overkomen en die ik zie, verdrietig ben, maar ik begrijp niet waarom. Nog maar enkele jaren geleden was het precies andersom, toen waren de moeilijkheden trampolines, geen molenstenen; nu probeer ik niet te kijken naar de behoefte die ik in mijn hart heb, doe ik alsof ze er niet is, doe ik alsof het goed gaat, verbaast niets me meer. Ik heb iets groots nodig dat het niets waarin ik gevallen ben, overwint. Ik moet begrijpen wat me tijdens mijn dagen overkomt, want in dit niets wil ik niet blijven’.

We laten ons gaan en concentreren ons op triviale, pretentieloze dingen, om de tijd op de een of andere manier te vullen. ‘Men kiest het niets niet, men geeft zich eraan over’,¹⁵ omdat, zoals Malraux zei, ‘er geen ideaal is waaraan we ons kunnen opofferen’, waarvoor we ons echt kunnen inzetten, ‘omdat we van

¹⁵ C. Fabro, *Libro dell'esistenza e della libertà vagabonda [Boek van het bestaan en van de dwalende vrijheid]*, Piemme: Casale Monferrato (Alessandria) 2000, p. 28.

iedereen de leugen kennen, wij die niet weten wat de waarheid is'.¹⁶

Kortom, het huidige nihilisme is niet meer dat van vroeger, dat heldhaftig in opstand kwam tegen bepaalde waarden; het nihilisme van vandaag is niet ambitieus: het heeft het gezicht van een 'gewoon' leven, maar met een worm erin, want niets lijkt de moeite waard te zijn, niets trekt je aan, niets pakt je echt. Het is een nihilisme dat passief ondergaan wordt, dat onder je huid gaat zitten en leidt tot een vermoeidheid van het verlangen, zoals een marathonloper die een moment na de start al uitgeput is. Augusto Del Noce sprak van een 'opgeruimd nihilisme', 'zonder onrust', dat het 'Augustijnse *inquietum cor meum*' zou willen verdrinken in oppervlakkig genot.¹⁷

3. De vrijheid heeft twee opties

In deze context heeft onze vrijheid twee opties. Laten we ons afvragen: kunnen we het schouwspel van het niets dat in ons leven voortschrijdt, gewoon op een afstandelijke manier observeren, zoals Houellebecq schrijft? 'Geplaatst op het kruispunt van ruimte en tijd / observeer ik met koude blik het voortschrijden van het niets'.¹⁸

¹⁶ A. Malraux, *La tentation de l'Occident [De bekoring van het Westen]*, Bernard Grasset: Parijs 1926, p. 216.

¹⁷ A. Del Noce, *Lettera a [Brief aan] Rodolfo Quadrelli*, 1984 (niet gepubliceerd): 'Het huidige nihilisme is opgeruimd nihilisme, zonder onrust (misschien zou je het kunnen definiëren als de onderdrukking van het Augustijnse *inquietum cor meum*)'.

¹⁸ M. Houellebecq, *Cahier, La nave di Teseo*: Milaan 2019, p. 23.

Onze vrijheid kan ook besluiten om het niet te zien en weg te lopen: ‘Ok, we zijn overgeleverd aan niets. Meh, *who cares!*’, in de illusie het probleem op te lossen door simpelweg ervan weg te kijken. We kunnen dat zeker doen. Edgar Morin, een van de bekendste Europese denkers van dit moment, merkt scherp op: ‘Ik heb begrepen dat het een bron van fouten en illusies is de feiten die ons storen te verbergen, te verdoven en uit onze geest te verwijderen’.¹⁹ Alsof we zeiden: wat je niet ziet, bestaat niet! Uit het oog, uit het hart! Ten tijde van het coronavirus hebben we van alles geprobeerd. Als Job in onze tijd had geleefd, zou zijn vriend Zofar, om hem te troosten voor de geleden tegenslagen, tot hem gezegd hebben: ‘In tijden van isolatie moet je afleiding zoeken! Er is geen betere pijnstillers dan genot!’

Maar is dat wel zo? Kunnen we echt slagen in het doel dat Del Noce toeschrijft aan het ‘opgeruimde nihilisme’, namelijk de rusteloosheid van ons hart te onderdrukken, of, zoals Morin zegt, de opmars van het niets uit onze geest te verwijderen? Je hoeft maar te kijken naar je eigen ervaring en deze te beoordelen. Kunnen we het probleem op deze manier echt oplossen, gewoon door ons gezicht af te wenden?

Er zijn mensen die, zoals Andrea Momotio, de oprechtheid hebben om toe te geven dat deze weg onuitvoerbaar is: ‘Heb je een vermoeiende dag? Maak je geen zorgen, ik stuur je een van die domme grappen die we voortdurend rondsturen in WhatsApp, zelfs als ik ze helemaal niet grappig vind, zelfs als ik mezelf een cynicus

¹⁹ E. Morin, *Insegnare a vivere. Manifesto per cambiare l'educazione [Leer om te leven. Manifest om het onderwijs te veranderen]*, Raffaello Cortina: Milaan 2015, p. 14.

voel die anderen een glimlach probeert te ontrukken terwijl ik alleen maar naar *Hospital Central* wil kijken [een tv-serie]. Ik maak filmpjes met mijn collega Andrea Liba, ik bedenk gekke gifjes die ik op Instagram kan zetten en daarna stort ik in omdat ik nergens in geloof. Ik moet weten dat mijn wereld hier is, maar dat is niet zo. [...] Ik heb niets meer te zeggen, behalve dat ik wanhopig ben, dat ik veel moeite heb om zoveel vreugde die in de lucht hangt en zoveel optimisme te begrijpen, zoveel zoom-verzoeken, zoveel berichten, zoveel applaus en zoveel domme dingen. [...] Ik moet gewoon met deze woede leren leven. Deze woede die in me binnendringt en waarvan ik niet weet aan wie ik de schuld moet geven.²⁰ Op een even oprechte manier bekent Sol Aguirre dat ze een recept heeft uitgewerkt waarvan ze zelf de inconsistentie erkent: ‘En kijk mij hier nou onzin [...] verkopen, om daarmee op een pruilend gezicht misschien een glimlach te krijgen. De lach, nogmaals, als tegengif voor een al te duistere realiteit. De lach, zo dikwijls veracht, is altijd mijn remedie’.²¹

Feit is dat wij intens willen leven en dat, zoals Simone Weil schrijft, ‘niemand [...] zich ermee tevreden stelt louter en simpelweg te leven [...]. We willen ergens voor leven’.²² En Dostojevski waarschuwt ons: ‘Je kunt in de fout gaan met ideeën, maar je kunt niet in de fout gaan met je hart of per ongeluk je geweten verliezen’.²³

Als het niet mogelijk is in de fout te gaan met je hart, wat impliceert dit dan?

²⁰ A. Momoitio, in: *Público*, 10 april 2020.

²¹ S. Aguirre, in: *El Español*, 3 april 2020.

²² S. Weil, *L'Amore di Dio [De liefde Gods]*, Borla: Rome 1979, p. 78.

²³ F. Dostojevski, *Lettere sulla creatività [Brieven over creativiteit]*, Feltrinelli: Milaan 1991, p. 55.

We kunnen best besluiten geen rekening te houden met onze malaise – dat wil zeggen met het probleem van dat niets dat onze dagen aantast – en het ontkennen. Maar, verrassend genoeg, blijft de pijn. En hoe! De rusteloosheid van ons hart kan worden bedekt, maar niet onderdrukt; we kunnen onze ontevredenheid verhullen, maar niet elimineren. Er zit iets in ons dat uiteindelijk niet tot zwijgen kan worden gebracht. Ondanks de maskers die we opzetten en ons doen alsof er niets aan de hand is, zijn we verdrietig en is alles als een molensteen die ons verplettert. Het tegenovergestelde van ‘uit het oog, uit het hart’! De pijn blijft. Er zit iets in ons dat weerstand biedt en dat zich doet gelden. ‘Er was iets in mijn binnenste, iets dat in het diepst van mijn hart en van mijn geweten lag, dat niet wilde sterven, nee dat wilde niet verdoven, dat drong zich in een brandende pijn aan mij op’.²⁴

Wat biedt er weerstand? Houellebecq schreef het in de brief aan Bernard-Henri Lévy die ik vaker geciteerd heb als een goed voorbeeld van de menselijke dynamiek waar we het over hebben: ‘Ik vind het pijnlijk te moeten toegeven dat ik steeds vaker *het verlangen voelde om bemind te zijn*. Een minimum aan reflectie overtuigde me [...] telkens weer van de absurditeit van zo’n droom [...]. Maar mijn reflectie kon er niets aan doen: mijn verlangen zette door en ik moet toegeven dat het nog altijd doorzet’.²⁵

Laten we onszelf dan niet voor de gek houden en evenmin anderen toestaan ons voor de gek te houden

²⁴ F. Dostojevski, *Herinneringen uit het ondergrondse*, op. cit., p. 233.

²⁵ M. Houellebecq, B-H. Lévy, *Nemici pubblici [Publieke vijanden]*, Bompiani: Milaan 2009, p. 10.

door te zeggen dat we alleen maar hoeven weg te kijken om het probleem van het leven ‘op te lossen’: het nihilisme stuit op weerstand allereerst in onszelf. Laten we aandacht besteden aan dat weerstandspunt.

Tegenover de uitdaging van het coronavirus moet Isabel Coixet haar onmacht bekennen: ‘Alles wat we als vanzelfsprekend beschouwden, is er niet meer. En wat voor ons oprijst is een dikke mist, zonder licht. Ik erken dat ik niet weet hoe ik dit uur, deze minuten die een eeuwigheid lijken, moet beleven’.²⁶ De Spaanse regisseur erkent dat het haar niet lukt het hoofd te bieden aan wat haar – en ons – overkomt, en dit veroorzaakt een onbehagen dat de minuten die voorbijgaan verandert in een eindeloos lijkende nachtmerrie. Ook Sol Aguirre beschrijft haar ervaring met de thuisisolatie: ‘In de eerste week van de opsluiting was ik bang. Niet alleen voor het virus, maar ook voor de mogelijkheid dat een droefheid bij me op bezoek zou komen. Ik heb het over die ondraaglijke en voortdurende droefheid die het zicht en het leven verduistert. Ik heb het aan niemand toegegeven, omdat ik wel weet wat ze me gezegd zouden hebben: wees gelukkig, maak plannen, zoek oplossingen’.²⁷

4. Onuitroeibaar verlangen

Wat blijkt uit deze reacties, uit deze oprechte en onverhulde bekentenissen? De bestendigheid van die oorspronkelijke structuur van het menselijke ik, met zijn

²⁶ I. Coixet, *ABC*, 31 maart 2020.

²⁷ S. Aguirre, *El Español*, 10 april 2020.

verlangen naar vervulling, om bemind te worden en te beminnen, om de uitputtende betekenis van zichzelf en van de werkelijkheid te kennen. Het is verbazingwekkend dat naar boven te zien komen bij iemand als Houellebecq. De uiteindelijke gerichtheid van ons verlangen ligt niet in onze macht, wij bepalen de spanning niet die diep in ons wezen zit. Het is hetgeen waaraan Augustinus op onvergetelijke wijze stem gegeven heeft: *'Fecisti nos ad Te, Domine, et irrequietum est cor nostrum donec requiescat in Te'*.²⁸ Het is deze oorspronkelijke stof van ons hart die zich, wellicht onder andere namen, juist op de bodem van het nihilisme dat inmiddels culturele gewoonte en sociaal fenomeen is geworden, in heel haar onherleidbaarheid aandient.

Wat is dan de eerste stap van wie niet wil leven door weg te rennen voor een probleem dat hij niet kan oplossen? Te erkennen, juist in deze context van zinloosheid, dat er iets niet-comprimeerbaars, onuitroeibaars is, dat weerstand biedt tegen het nihilisme en tegen elk rationalistisch cynisme. Wat biedt er weerstand? Mijn ik, mijn onherleidbare ik.

Als ik oplet, moet ik de persistentie erkennen van een elementaire structuur van mijn ik, van mijzelf die ook lijdt onder de betekenisleegte waarin ik ondergedompeld ben, omdat deze al een tijdje 'klimaat', 'cultuur' geworden is. Hoe meer het niets uitdijt, des te meer komen de wonden en verwachtingen van ons menszijn met al hun kracht aan de oppervlakte, niet langer verhuld door culturele dialectiek en collectieve projecten, die geen grip meer op ons hebben: het zijn

²⁸ Aurelius Augustinus, *Confessiones*, I, 1: 'Gij hebt ons gemaakt naar U en onrustig is ons hart totdat het rust vindt in U'.

verwachtingen en wonden die in hun meest elementaire gezicht naar boven komen, zonder de wapenrusting van te veel toespraken. ‘Er was iets in mijn binnenste [...] dat niet wilde sterven’, zei Dostojevski. En Chesterton merkt op: pas ‘als je echt schipbreuk lijdt, vind je echt wat je zoekt’.²⁹

We zagen het op verrassende wijze toen de corona-epidemie uitbarstte: toen we uit onze verdoving ontwaakten, kwamen onze vragen naar boven. ‘We bevonden ons in een tijdperk, zegt Maurizio Maggiani in een interview met *Tracce*, ‘dat helemaal dichtgetimmerd leek te zijn. Waarin niets meer kon gebeuren; alles zijn eigen, onaantastbare logica had. Niets kon een krasje maken op het systeem. [...] Maar een aardverschuiving heeft deze onbeweeglijke oppervlakte gerimpeld en er een verontrustend landschap van gemaakt’. Wat was het eerste resultaat van deze aardbeving? De vragen. ‘We moeten ons allemaal de vragen stellen, want deze plaatsen ons in een minder nauwe ruimte, ze halen ons achter de tralies vandaan van de gevangenis waarin we onszelf opgesloten hebben. [...] In de beroering, in de chaos waarin we ons bevinden, kunnen we onszelf naar de rede voeren, naar een toestand van volwassenheid. Hoe? Gewoon door te vragen. Door vragen te stellen’. Tegenover de vragen wordt ‘alle trots, heel de hoogmoed’³⁰ die ons zo dikwijls vergezelt, gekalmeerd.

Uitgedaagd door een duizelingwekkende omstandigheid, zijn de vragen door de muren gebroken van de

²⁹ G.K. Chesterton, *Manalive*, deel 1, hoofdstuk 3.

³⁰ A. Stoppa, ‘Il cambio della vita [De verandering van het leven]’, interview met M. Maggiani, in: *Tracce-Litterae communionis*, mei 2020, p. 15-16.

comfort zones waarin we gevluht waren. De bubbel is geknapt: ‘We hebben te lang onder verdoving geleefd’, zegt Nuria Labari, ‘als onderdeel van een systeem dat te vaak fout zit in zijn grondslagen’.³¹ We hebben aan den lijve ondervonden wat Giussani beweert in het tiende hoofdstuk van *Het religieuze zintuig*: ‘Een mens die weinig impact met de werkelijkheid heeft gehad, bijvoorbeeld omdat er niet veel van hem gevergd is, zal zichzelf niet goed kennen, zal de energie en de ‘trilling’ van zijn rede minder goed waarnemen’.³²

Er zijn momenten waarop de werkelijkheid zo hard tegen ons aanbotst, dat het heel moeilijk is de klap op te vangen, de provocatie te ontwijken of te negeren. Wat er is gebeurd, heeft – met de hulp van onze vrijheid – opnieuw onze aandacht gewekt, onze rede weer in gang gezet en de vragen naar betekenis losgemaakt die er de natuur van uitdrukken. Ik heb het over die drang naar betekenis waaruit wij bestaan en die de – geaccepteerde – impact met de naakte en rauwe realiteit op indrukwekkende wijze aan de oppervlakte gebracht heeft. In deze zin hebben we gesproken over een ‘ontwaken van het menszijn’.³³

5. Een kreet die een antwoord impliceert

Hoe meer het nihilisme voortschrijdt, des te onverdraaglijker wordt het te leven zonder zin; des te meer voelen we het onverwoestbare verlangen gewild te zijn, bemind te zijn.

³¹ N. Labari, *El País*, 18 maart 2020.

³² L. Giussani, *Het religieuze zintuig*, op. cit., p. 167.

³³ Vgl. J. Carrón, *Het ontwaken van het menszijn. Reflecties uit een duizelingwekkend tijdperk*, april 2020, zie <https://nl.clonline.org>.

Dat is wat er gebeurt met de ‘verloren zoon’³⁴ van het Evangelie: hoe dieper hij zakt, des te sterker komt in hem, verrassenderwijs, de heimwee naar zijn vader naar boven. Maar zelfs wie denkt geen vader te hebben, bemerkt dat het verlangen om bemind te worden blijft bestaan, onherleidbaar, zoals de brief van Houellebecq aan Bernard-Henri Lévy laat zien. Dit verlangen wordt niet minder, dooft niet uit. ‘Onze tijd wantrouwt woorden, vlucht weg voor dogma’s. Toch kent hij de betekenis van het verlangen.’³⁵ Tsjechov merkt hierover op dat om te begrijpen wie je voor je hebt, je moet kijken naar zijn verlangen: ‘Wanneer ik vroeger iemand anders of mijzelf wilde begrijpen, dan ging ik daarbij uit niet van daden [zoals wij juist meestal doen, vooral naar onszelf toe: moralistisch woedend op onszelf, neigen we ertoe onze blik vast te pinnen op wat we verkeerd doen, om onszelf vervolgens te veroordelen], die in alles betrekkelijk zijn, maar van wensen.’³⁶ Dit is wat Jezus doet: waar kijkt hij naar bij de Samaritaanse vrouw? Naar haar verlangen. Hij wendt zich tot de dorst van die vrouw: ‘Ik heb water, nieuw, ander water, het enige dat jouw dorst kan lessen.’³⁷ In deze zin concludeert Tsjechov: ‘Zeg me wat ge wilt, en ik zal u zeggen wie ge zijt’.³⁸

³⁴ Luc 15,11-32.

³⁵ E. Varden, *La solitudine spezzata. Sulla memoria cristiana [De eenzaamheid verbroken. Over de christelijke gedachtenis]*, Qiqajon – Gemeenschap van Bose, Magnano (Biella), 2019, p. 143.

³⁶ A. Tsjechov, ‘Een trieste geschiedenis. Aantekeningen van een oude man’ (vert. A. Schot), in Id., *De kus en andere verhalen*, Het Wereldvenster: Baarn 1965⁵, p. 120.

³⁷ Vgl. Joh 4,4-42.

³⁸ A. Tsjechov, ‘Een trieste geschiedenis. Aantekeningen van een oude man’, in Id., *De kus en andere verhalen*, op. cit., p. 121.

Ons verlangen, wat we echt en ten diepste willen, is het ultieme gezicht van ons ik. Don Giussani zei: 'Ik meen dat deze voortdurende oproep van mij tot het verlangen, die opkomt uit de ervaring van mijn leven, [...] een van de dingen is die wat ik zeg het sympathiekst [het interessantst] maakt, omdat het zo evident menselijk is, terwijl het toch het minst erkend wordt'.³⁹ Want velen zouden het willen verstikken, een andere kant op willen kijken, het willen vertrappen.

Hoe kunnen we in deze situatie leven? Waar moeten we beginnen om het leven te herwinnen dat we dreigen te verliezen? Deze vraag drukt een existentiële urgentie uit, ze is als een doorn in het vlees. Vanwege de onherleidbaarheid van het verlangen, dat ondanks het uitdijen van het niets weerstand biedt en het leven dramatisch maakt door de vraag nog meer te laten branden, staan we voor een alternatief: ofwel berusten, door weg te kijken, te doen alsof er niets aan de hand is en onszelf voor de gek te houden, ofwel meegaan met de urgente beweging van ons hart dat niemand kan uitdoven, toelaten dat ons verlangen het uitschreeuwt. We kunnen het werkelijke erkennen, te beginnen met ons onbehagen, en onze dorst naar een uitputtende betekenis, naar een totale bevrediging uitschreeuwen.

Maar... is het redelijk om te schreeuwen, als er – uiteindelijk – niets is? Soms merken we dat we ontmoedigd zijn, moe van het roepen. Op andere momenten twijfelen we of het de moeite waard is om te roepen. De reden voor deze ontmoediging, deze twijfel, is dat we het bestaan van de roep van het hart als vanzelf-

³⁹ Fraterniteit van Gemeenschap en Bevrijding (FCL), *Audiovisuele documentatie*, Retraite voor gehuwden, Milaan, 23 januari 1977.

sprekend beschouwen, van dat verlangen dat tegen elk nihilisme in het geweer komt. Maar het bestaan van de kreet, van de vraag, van het verlangen, ligt allerminst voor de hand! Zodra we erover nadenken, beginnen we ons te verwonderen over het bestaan ervan. Welnu, wat impliceert het bestaan van de kreet?

Als er een kreet is, is er een antwoord. Zo'n bewering is voor ons soms moeilijk te begrijpen en te accepteren. De reden hiervoor is wat we net zeiden: we beschouwen de kreet als vanzelfsprekend. Helemaal gebruik makend van de rede, trouw aan wat uit de ervaring naar boven komt, identificeert Giussani een permanente wet: 'De bevestiging van het bestaan van het antwoord' is 'geïmpliceerd in het feit zelf van de vraag'.⁴⁰ Hoe mysterieus het ook is, het antwoord is er. Het ligt in de vraag geïmpliceerd (in deze richting merkt Maggiani in het genoemde interview op dat het antwoord 'al in de vraag zit'⁴¹). Inderdaad, onderstreept Giussani, 'onderdrukt men de vraag als men niet aanneemt dat er een antwoord bestaat'.⁴²

Het ik van ieder van ons 'is een hartstochtelijke honger en dorst naar het uiteindelijke dat over zijn horizon hangt, maar er altijd achter blijft'.⁴³ De vraag naar betekenis, naar liefde, naar vervulling is een impliciete bevestiging 'van een ultiem antwoord dat zich *aan gene zijde* van de ervaarbare bestaanswijzen bevindt', maar er wel is. Hoe weet ik dat het er is? Omdat – ik herhaal het – het bestaan ervan geïmpliceerd wordt door de dy-

⁴⁰ L. Giussani, *Het religieuze zintuig*, op. cit., p. 99.

⁴¹ M. Maggiani, 'Il cambio della vita', op. cit., p. 15.

⁴² L. Giussani, *Het religieuze zintuig*, op. cit., p. 98.

⁴³ *Ibid.*, p. 89.

namiek zelf van mijn persoon, door de vraagstructuur van mijn menszijn. ‘Wanneer de hypothese van ‘iets dat ons overstijgt’ zou worden afgewezen, zouden deze vereisten op onnatuurlijke wijze verstikt worden’.⁴⁴

De vraag naar een uitputtende betekenis, naar een totale verklaring, vormt onze rede, is er de hoogste uitdrukking van. Alleen al het feit dat ze opkomt, ‘dwingt’ ons het bestaan van een antwoord te bevestigen, ook al ligt het buiten de horizon van wat we kunnen meten. ‘Deze verklaring kan [onze rede, ons ik] binnen de horizon van haar levenservaring niet vinden [...]. Als we de rede recht willen doen, als wij, met andere woorden, recht willen doen aan deze energie die ons definieert, als we haar niet willen loochenen, dan dwingt haar dynamiek zelf ons ertoe aan te nemen dat dat uitputtende antwoord over de horizon van ons leven *heen reikt*’.⁴⁵ Het antwoord valt niet samen met iets wat ik kan vastpakken, ik weet niet wat het is, maar ik weet dat het er is. Anders zou er geen schreeuw zijn, zouden we het bestaan van de vraag niet kunnen verklaren.

Wanneer we de categorie van de mogelijkheid, die de stof zelf van de rede is, afschaffen, wanneer we, vanwege onze moeite om het antwoord te bevestigen – omdat het niet binnen de horizon van het grijpbare gebracht kan worden –, zeggen: ‘Het bestaat niet, het is onmogelijk dat het bestaat’, dan ontkennen we de rede in haar essentie, drukken we haar vitale dynamiek de kop in.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 191.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 192-193. Iets verder op dezelfde bladzijde vervolgt Giussani: ‘Het hoogste wat de rede kan bemachtigen, is de waarneming van het bestaan van iets onbekends en onbereikbaars, waarvoor het hele menselijk bewegen bestemd is, omdat het er ook van afhangt. Dit is de idee van het *mysterie*’.

Als ik verdwaald zou zijn in een bos, zou ‘Help!’ roepen het meest redelijke gebaar zijn. Maar roepen impliceert de mogelijkheid dat er iemand is die mijn kreet hoort. Want hoe ver weg deze ook mag zijn, ik kan nooit de mogelijkheid *absoluut* uitsluiten dat een ander me hoort – een mogelijkheid die verwijst naar het bestaan van anderen. Anders zou het absurd zijn om te roepen.

Het bestaan van een antwoord uitsluiten, in de genoemde zin, zou betekenen dat we de vraag negeren – die er wel degelijk is –, dat we de impuls van de rede loochenen, het élan van het verlangen verraden. Het is juist deze ‘irrationaliteit’, deze ‘wanhoop’,⁴⁶ die de hedendaagse mens, dus ieder van ons, sterk bekoort, vanwege de moeilijkheden die hij onderweg ondervindt.

6. Een ‘jij’ dat onze kreet opvangt

De kreet – als uitdrukking van de drang naar betekenis van onze rede, van het verlangen naar vervulling van ons hart – behoort tot de aard van het menszijn; hij kan verzacht worden, verzwakt, ingeslikt of tegengesproken, maar niet uitgeroeid, noch door onszelf noch door anderen; wij zijn daartoe niet bij machte. Hij is ‘het meest doorslaggevende bewijs van grootheid en adel [...] dat zich in de menselijke natuur manifesteert’,⁴⁷ schrijft Leopardi. Natuurlijk komen we op verschillende manieren in de verleiding om er geen aandacht aan te schenken en zien we vaak hoe moeilijk het is je open te stellen en

⁴⁶ Vgl. *ibid.*, p. 122-125.

⁴⁷ G. Leopardi, *Gedachte LXVIII*, in: Id., *Gedachten* (vert. F. van Dooren), Arbeiderspers: Amsterdam 1995², p. 6.

trouw te blijven aan heel de draagwijdte ervan. Tijdens de *lockdown* hebben we hem op bepaalde momenten, zoals velen getuigd hebben, duidelijker en onverbidde-lijker naar boven voelen komen. Op andere momenten is hij als een honger waar we ‘overheen’ komen omdat het voedsel dat hem stilt moeilijk te vinden is, of als een zoektocht die gestaakt wordt omdat we van het gezochte geen spoor aantreffen.

Want wanneer wordt de vraag weer wakker? Wanneer we ons tegenover een aanwezigheid bevinden die antwoord geeft, een aanwezigheid op het niveau van onze vraag naar totaliteit. We kunnen ons dus gemakkelijk voorstellen hoe de kreet van de blinde Bartimeüs luid en onstuitbaar werd toen hij vernam dat iemand over wie hij gehoord had dat hij antwoord gaf op de diepe levensvraag van de mensen, naderbij kwam.

‘Toen Jezus vergezeld van zijn leerlingen en een flinke menigte weer uit Jericho wegtrok, zat een blinde bedelaar, Bartimeüs, de zoon van Timeüs, langs de weg. Zodra hij hoorde dat het Jezus de Nazarener was, begon hij luidkeels te roepen [wie roept, roept altijd *iemand*. Er zullen veel mensen langs Bartimeüs gelopen zijn, maar alleen toen hij over die mens hoorde spreken, iemand met een bepaalde voor- en achternaam, begon hij te roepen]: ‘Jezus, Zoon van David, heb medelijden met mij!’ Velen snauwden hem toe te zwijgen, maar hij riep nog veel harder: ‘Zoon van David, heb medelijden met mij!’ Jezus bleef staan en zei: ‘Roep hem eens hier’. Ze riepen de blinde toe: ‘Heb goede moed! Sta op. Hij roept u’. Hij wierp zijn mantel af, sprong overeind en kwam naar Jezus toe. Jezus vroeg hem: ‘Wat wilt ge dat Ik voor u doe?’⁴⁸

⁴⁸ Mc 10,46-51.

Sindsdien, sinds Jezus in de geschiedenis is binnengebroken, is er binnen de horizon van het leven van de mensen een Aanwezigheid tot wie we kunnen roepen, Iemand die, op onze kreet, aan elk van ons vraagt: ‘Wat wil je dat ik voor je doe?’ Er is Iemand die onze schreeuw omhelst, een Aanwezigheid die niemand meer kan uitwissen, want het is een Feit dat gebeurd is en nog altijd gebeurt, dat in de geschiedenis voortduurt. Aan ieder van ons is de mogelijkheid gegeven hem te ontmoeten. Wat ook de situatie is waarin we ons bevinden, hoe dor of vermoeid we ook zijn, hoe onmachtig ook om ons door de dingen te laten grijpen, hoezeer het niets ons ook overvalt, niets zal kunnen verhinderen dat we bereikt worden – ongeacht de positie die we vervolgens besluiten in te nemen – door Christus’ vraag, deze horen weerklinken, weergalmen, als persoonlijk tot ons gericht: ‘Wat wil je dat ik voor je doe?’ En niets kan ons ervan weerhouden te antwoorden zoals de blinde Bartimeüs: ‘Rabboeni, maak dat ik zien kan!’,⁴⁹ dat ik Uw aantrekkingskracht, die mij ontrukkt aan het niets, kan zien, dus kan ervaren.

Het christelijke gezelschap bestaat uit degenen die, zoals Bartimeüs, deze Aanwezigheid hebben onderschept en aanvaard die in staat is de kreet van ons menszijn op te vangen en een ultieme, onherleidbare liefde voor onszelf, een anders ondenkbare tederheid jegens onszelf te doen ontwaken, en ons op onze weg te ondersteunen, zodat we niet wegglijden in het niets.

⁴⁹ Mc 10,51.

HOOFDSTUK 2

‘HOE DEZE AFGROND VAN HET LEVEN TE VULLEN?’

De vraag die we centraal hebben gesteld, is fundamenteel: ‘Wat ontrukkt ons aan het niets?’ Hoe kunnen we, in het onvermijdelijke drama van het leven, niet bezwijken aan onze kwetsbaarheid en onmacht? Wat kan antwoorden op de betekenisleegte? De schok die het coronavirus veroorzaakt heeft, dat ons allemaal liet schrikken en vrezen voor ons leven, heeft deze vraag nog acuter gemaakt en stelde ons in staat om de verschillende pogingen tot antwoord beter tegen het licht te houden.

1. Ontoereikende pogingen

a) Argumentaties die niemand meer ‘binden’

Sommigen menen dat *woorden* voldoende zijn om de uitdaging van het voortschrijdende niets het hoofd te bieden. Maar onze ervaring leert ons dat loutere woorden niet genoeg zijn. Een gedachte, een filosofie, een psychologische of intellectuele analyse zijn niet toereikend om het menselijke opnieuw op weg te laten gaan, ons verlangen weer adem te geven, ons ik opnieuw voort te brengen. We hebben volle bibliotheken en op internet is alles onder handbereik, en toch breidt het

niets zich uit. Van deze ontoereikendheid worden we ons bewust naarmate we meer aandacht besteden aan hoe het er binnen een ieder van ons aan toegaat. 'In de mens staat iets op het spel dat verduisterd, onderdrukt, genegeerd, vervormd wordt. Hoe kun je een dergelijk pantser doorboren en hoe weet je of dit zijn hoogste aspiratie is? Bij de studie van het menselijk gedrag verwaarlozen we al te dikwijls de menselijke verwarring'.⁵⁰

Hoeveel loze woorden horen we en spreken we ook zelf! Shakespeare hekelt dat op zijn eigen bijtende wijze: men 'praat oneindig veel, dat niets is [...]. Zijn verstandige gedachten zijn als twee tarwekorrels in twee schepels kaf; gij kunt er de gehele dag naar zoeken, eer gij ze vindt; en als gij ze hebt, zijn ze de moeite van 't zoeken niet waard'.⁵¹ De rede kan in rondjes draaien met argumenten zonder echte inhoud. 'Het verstand [...] komt altijd in de verleiding af te dwalen naar een begrippenspel waardoor het betoverd kan raken, zonder te beseffen dat het zo de band verbreekt die het verbindt met de werkelijkheid'.⁵²

Kortom, het volstaat niet om begrippen voor te stellen, hoe correct en juist ook; niet daarmee kan het leven gewonnen worden en de dorst die het kenmerkt, geleest. Zelfs een 'religieus discours' – 'een som van verschillende onsamenhangende ideeën [...] die er niet in zullen slagen de anderen in beweging te bren-

⁵⁰ A.J. Heschel, *Chi è l'uomo [Wie is de mens]?*, SE: Milaan 2005, p. 18.

⁵¹ W. Shakespeare, *De koopman van Venetië* (vert. L. Burgersdijk), 1e bedrijf, 1e toneel, in: *De complete werken van William Shakespeare*, 1e deel, Sijthoff: Leiden 1941⁵, p. 388.

⁵² F. Varillon, *L'umiltà di Dio [De nederigheid van God]*, Qiqajon – Gemeenschap van Bose: Magnano (Biella) 1999, p. 30.

gen⁵³ – kan de mens van vandaag niet meeslepen. Het volstaat niet een religieuze visie te hebben, te spreken over God, over de transcendentie of over het goddelijke, om uit het moeras van het nihilisme te komen. Je kunt cultureel religieus zijn of zelfs christen en toch de bestaansleegte ervaren die tot wanhoop drijft, ongeacht de woorden die gezegd worden of de waarden die worden verkondigd. Abstracte of moralistische preken, of ze nu religieus of seculier zijn, zullen ons niet kunnen ontrukken aan het niets. Daarom schrijft Jevdokimov: ‘Woorden zijn niet langer voldoende, de wijzerplaat van de geschiedenis geeft het uur aan dat het er niet langer enkel om gaat over Christus te spreken, maar *Christus te worden*, plaats van zijn aanwezigheid en zijn woord’.⁵⁴ Begrippen, zelfs als ze perfect zijn, kunnen nog geen kruimeltje produceren van wat het niets kan overwinnen. De gnosis, in welke versie dan ook, kan niet concurreren met existentieel, concreet nihilisme. En de begrippen veranderen en onze intellectuele kennis vermeerderen is niet voldoende om eruit te komen.

Dostojevski drukt zijn ongeduld met niet op echte ervaring gebaseerde woorden zo uit: ‘Al dat zelfingenomen gewauwel, die hele niet-aflatende, onophoudelijke reeks van gemeenplaatsen en altijd maar hetzelfde en hetzelfde zijn me [...] zo gaan tegenstaan, dat het schaamrood me waarachtig naar de kaken stijgt wanneer anderen, en nog geeneens ikzelf, zo praten waar ik bij ben’.⁵⁵ Maar de reden

⁵³ Franciscus, Apostolische exhortatie *Evangelii gaudium*, 147.

⁵⁴ P.N. Jevdokimov, *L'amore folle di Dio [Gods dwaze liefde]*, San Paolo: Cinisello Balsamo (Milaan) 2015, p. 63.

⁵⁵ F. Dostojevski, *Misdaad en straf* (vert. L. Reedijk), L.J. Veen: Amsterdam 1992, p. 156.

voor dit ongeduld – dat in onze tijd alomtegenwoordig is geworden en dat wij allereerst zelf ervaren – wordt aan-gegeven door Von Balthasar: ‘In een wereld die het schone niet langer durft te beamen, heeft het bewijs voor de waarheid zijn sluitendheid verloren; dat wil zeggen, weliswaar draaien de syllogismen nog plichtmatig, als roterende machines of computerrobots die foutloos elke minuut een precies kenbaar aantal resultaten uitbraken, maar het concluderen zelf [uit deze redeneringen en syllogismen] is een mechanisme dat iemand meer *boeit*, de conclusie zelf *bindt* niet langer’.⁵⁶ We kunnen wel dingen zeggen die waar zijn, maar als ze niet voor onze ogen gebeuren als een concrete schoonheid die aantrekt – ‘*pulchritudo est splendor veritatis*’,⁵⁷ zegt Sint-Thomas (het schone is de schittering van het ware) – *boeien* ze niemand meer, onszelf niet en anderen niet. Inderdaad zegt Von Balthasar: ‘Als het *verum* die schittering ontbeert, die voor Thomas het schone kenmerkt, dan blijft de kennis van de waarheid zowel pragmatisch als formalistisch’.⁵⁸

b) *Steeds meer regels*

Anderen zoeken de remedie tegen het existentiële nihilisme in *ethiek*. Steeds vaker wordt er een beroep gedaan op de morele plicht, op ‘wat er gedaan moet worden’, en

⁵⁶ H.U. von Balthasar, *Herrlichkeit. Eine theologische Ästhetik*, dl. 1, Johannes: Einsiedeln 1967², p. 17.

⁵⁷ ‘*Pulchritudo consistit in duobus, scilicet in splendore, et in partium proportione. Veritas autem habet splendoris rationem et acqualitas tenet locum proportionis*’ (Thomas van Aquino, *Commentum in Primum Librum Sententiarum*, distinctio III, quaestio II, expositio primae partis).

⁵⁸ H.U. von Balthasar, *Herrlichkeit. Eine theologische Ästhetik*, dl. 1, op. cit., p. 145.

dat kan ook gehoorzaamheid, volgzaamheid teweegbrengen, om te kunnen overleven of om bepaalde voordelen te verwerven, maar het antwoordt op geen enkele wijze op het onbehagen van het ik, op zijn dringende behoefte aan betekenis. 'Bij gebrek aan betekenis blijft alleen de plicht over, een nutteloos plichtsbesef, dat me nog meer naar de bodem trekt',⁵⁹ zei onze eerder aangehaalde jonge vriend. Het is een waarneming die Tolstoj goed uitdrukt: 'Telkens na zo'n crisis stelde Nechljoedow voor zichzelf de grondbeginselen op die hij voortaan zou volgen. Hij hield dan een dagboek en begon een nieuw leven: 'turning a new page', noemde hij dat. Maar telkens viel hij weer [...] en [...] bevond hij zich weer op hetzelfde punt of nog lager dan op het tijdstip van zijn laatste crisis'.⁶⁰ Een ethiek, zelfs als we die kunnen onderschrijven, is niet genoeg. En weer is het Von Balthasar die daarvan de diepe reden onthult: 'Als het *bonum* echter die *voluptas* [die fascinerende kracht die onze persoon aantrekt en ons een ervaring van volheid, van genot laat hebben] ontbeert die voor Augustinus het teken van zijn schoonheid is, dan blijft ook de relatie tot het goede zowel utilitaristisch als hedonistisch'.⁶¹

Allemaal kennen we de broosheid van elke poging om het antwoord op onze dorst naar vervulling, naar volheid, te baseren op een morele inspanning, op een eigen mate van inzet. Maar waar volwassenen eraan gewend raken om te leven met het feit dat projecten, levensprogramma's en 'iets doen' ontoereikend zijn om

⁵⁹ Vgl *supra*, p. 14.

⁶⁰ L. Tolstoj, *Opstanding* (vert. J. Leclee), L.J. Veen: Amsterdam z.j.⁸, p. 103.

⁶¹ H.U. von Balthasar, *Herrlichkeit. Eine theologische Ästhetik*, dl. 1, op. cit., p. 145.

de behoefte te vervullen die uit het diepste van onszelf komt, zijn in de jongeren de waarneming van de leegte en de honger naar betekenis nog acuut – ook al worden ze gemaskeerd – en zoeken ze op allerlei, mogelijk ook tegenstrijdige manieren, wegen voor bevrediging of ontsnapping. Enkele maanden geleden schreef Susanna Tamaro in een artikel in de *Corriere della Sera* onder de titel ‘Broos en eenzaam, zo gaan onze jongeren ten onder’: ‘Er gaat geen weekend voorbij zonder het droevige nieuws van groepjes vrienden die verongelukken na een heftige nacht in de disco. Om deze tragische realiteit een halt toe te roepen, worden er nieuwe strategieën bedacht: meer controles, promillagemeters bij de uitgangen van de horeca, meer openbaar vervoer dat de jongeren veilig thuis kan brengen. Verbeteringen die zeker noodzakelijk zijn en deels ook levensreddend, maar die niet erg verschillen van het afbakenen van een afgrond met prikkeldraad. Ongetwijfeld zal er wel iemand door gered worden, maar de afgrond blijft daar nog altijd voor ons liggen [...]. Wat me verbaast, is dat niemand na deze herhaalde gebeurtenissen halt houdt en vraagt: wat is er eigenlijk aan de hand?’⁶²

Tegenover de existentiële afgrond kunnen we niet denken dat de oplossing ‘prikkeldraad’ is. Om het leven te beschermen tegen de leegte zijn regels, afzetpaaltjes en grenzen niet voldoende. Dit kan niet het antwoord zijn op het mysterie van ons zijn, en onze ervaring bevestigt dat voortdurend. De dingen veranderen evenmin als we, verfijnder, een beroep doen op wat de Grieken de

⁶² S. Tamaro, ‘Fragili e soli, così cadono i nostri ragazzi [Broos en eenzaam, zo gaan onze jongeren ten onder]’, in: *Corriere della Sera*, 18 oktober 2019.

‘juiste maat’ noemden, een ethiek van de begrenzing die ons beschermt tegen al te sterke impulsen, aspiraties en verlangens. ‘Ik zou graag zien’, zo schrijft Galimberty, ‘dat onze cultuur van het onbegrensde verlangen deze cultuur van de begrenzing terugvindt’.⁶³

Het verlangen zou dus een defect zijn dat verholpen moet worden? Gezien de mateloosheid, de overdadigheid ervan, die ons geen rust laat, lijkt van de oude Grieken tot nu toe de enige goede strategie te zijn het naar beneden bij te schalen. Maar deze min of meer verbeterde strijd om het verlangen binnen aanvaardbare grenzen te dwingen is de duidelijkste bevestiging van de structurele grenzeloosheid ervan, van zijn verontrustende buitensporigheid. Het mislukken van elke poging om het verlangen te beteugelen door het grenzen of regels op te leggen, bewijst er de onherleidbaarheid van, toont de blijvende aanwezigheid van het Augustijnse *cor inquietum* op de bodem van ons zijn.

c) De lat van het verlangen verlagen

Altijd en overal zien we pogingen om het verlangen te reduceren en te maskeren, merkt Luisa Muraro op: ‘Bezwaar en bedrog komen met de zogenaamde zelf-matiging: dat we onszelf met weinig tevreden moeten stellen. Het bedrog begint wanneer we de enormiteit van onze behoeften beginnen te onderschatten en beginnen te denken dat we ze moeten afmeten aan onze eigen krachten, die van nature beperkt zijn’. Bijgevolg conformeren we ons ‘aan valse verlangens zoals die van de reclame,

⁶³ U. Galimberty, ‘Il greco senso della misura [De Griekse zin voor de maat]’, in: *la Repubblica*, 16 november 2019, p. 182.

waarbij we allerlei resultaten als doel nemen, niet langer onze ware interesses nastreven, niet meer doen wat ons werkelijk interesseert, niet langer zoeken naar wat [echt] goed voor ons is; in de praktijk werken we uiteindelijk harder om minder te verdienen'.⁶⁴ We verlagen de lat van ons verlangen en proberen ons hart voor de gek te houden. Een jongen schreef me: 'Ik vind het moeilijk om te leven op het niveau van mijn verlangen en dikwijls probeer ik onder de prijs te gaan zitten en me tevreden te stellen met veel minder'. Montale zei: 'We vullen de leegte met het nutteloze'.⁶⁵ 'Je kunt de tijd niet doden zonder hem te vullen met bezigheden die die leegte afdekken. En aangezien maar weinig mensen in staat zijn zonder blikken of blozen naar die leegte te kijken, volgt hieruit de sociale noodzaak om iets te doen, ook al dient dit iets er enkel toe om onze vage vrees te verdoven dat we die leegte weer gaan voelen'.⁶⁶

Is er vandaag de dag iets doorslaggevenders dan de oorspronkelijke stof van ons verlangen te herontdekken? 'Wat echt belangrijk is om onder de loep te leggen', merkt De Lubac op, 'is niet de min of meer zware tol die ieder betaalt aan de menselijke zwakheid; maar de natuur en de draagwijdte van ons verlangen'.⁶⁷ De meest verraderlijke dreiging van onze tijd is juist de miskennis van de authentieke gestalte van het men-

⁶⁴ L. Muraro, *Il Dio delle donne [De God der vrouwen]*, Mondadori: Milaan 2003, p. 31-32.

⁶⁵ E. Montale, *Nel nostro tempo [In onze tijd]*, Rizzoli, Milaan 1972, p. 18.

⁶⁶ E. Montale, 'Ammazzare il tempo [De tijd doden]', in: Id., *Auto da fè, Il Saggiatore*: Milaan 1966, p. 207.

⁶⁷ H. de Lubac, 'Ecclesia Mater', in: Id., *Meditazione sulla Chiesa [Meditatie over de Kerk]*, dl. 8 – *Opera omnia*, Jaca Book: Milaan 1979, p. 188.

selijk verlangen; een miskennis die verschillende wegen kan volgen en op verschillende wijzen aange-moedigd kan worden door degenen die er belang bij hebben andermans leven te beheersen.

Met zijn gewone scherpzinnigheid legt C.S. Lewis duivel Schroefstrik dit concept in de mond: 'De diepste voorliefdes en neigingen van ieder mens vormen het ruwe materiaal, het uitgangspunt dat ze van de Vijand [God] hebben gekregen. Het is dus altijd winst wanneer ze die uit het oog verliezen. Zelfs bij onverschillige zaken verdient het altijd de voorkeur de maatstaven van de Wereld of van de gewoonte of van de mode in de plaats te stellen van de eigen echte voorkeuren en aversies van een mens'.⁶⁸ Dit is de duivelse tactiek: ons te verwijderen van onze diepste impulsen, van onze constitutieve verlangens, door ons af te leiden. Maar de afleiding, door elke macht gebruikt om ons los te maken van onszelf, toont haar zwakte zodra de werkelijkheid ons weer door elkaar schudt, zoals in deze coronatijden, en de zeepbel van de gebruikelijke misleidingen doorprijkt. In een zin die haast een grafschrift lijkt, zegt rapper Marracash dat we met afleidingen wel 'de tijd vullen, maar niet de leegte'.⁶⁹

2. Onze menselijkheid

Als er niet iets gebeurt dat in staat is ons wezen helemaal voor zich in te nemen en opnieuw onze inte-

⁶⁸ C.S. Lewis, *Brieven uit de hel*, op. cit., p. 60.

⁶⁹ 'TUTTO QUESTO NIENTE - Gli occhi [HEEL DIT NIETS - De ogen]', van Marracash, 2019, © Universal Music.

resse te wekken voor de hele werkelijkheid, dan wordt alles vreemd, zoals Joseph Roth zegt: ‘Om ieder van hen groeide de vreemdheid, eenieder zat als het ware gevangen onder een glazen stolp, ze keken elkaar aan en bereikten elkaar niet’.⁷⁰ Maar noch pure woorden, of ze nou seculier of religieus zijn, noch een beroep op de plicht, op ‘wat er gedaan moet worden’, al is het in naam van de godsdienst, slagen er in ons ten volle te verlossen van die algehele verzwakking van het verlangen en uit dat totale gebrek aan belangstelling die we eerder genoemd hebben.

Dit wordt gedocumenteerd door de brief die een jonge vriend me schreef: ‘Ik ontdek in mezelf dat de grootste verleiding is te denken dat ik het antwoord op deze vraag – ‘Wat ontrukt ons aan het niets?’ – al weet. Maar in feite sta ik altijd op de rand van het niets. Alle dingen, ook mijn vriendin of mijn studie, zelfs mijn afstuderen, kunnen saai worden, eentonig en op de een of andere manier afwezig [onvoldoende om het verlangen te vervullen]. Ik besef deze onverschilligheid [waaraan zelfs de affecties niet ontsnappen] pas na afloop en hoe meer ik ernaar kijk, hoe meer het me in tegenspraak lijkt te zijn met wat ik eigenlijk wel denk te weten. Ik besef dat ik omgeven ben door het niets, ook wanneer ik gewoon met mijn studiegenoten praat: onze gesprekken staan in het teken van het niets, we gaan van het ene onderwerp naar het andere zonder ons te herinneren waar we het eerder over hadden. Maar één ding begrijp ik, tegenover dat soort momenten, en dat is dat ik niet voor het niets gemaakt ben. Ik

⁷⁰ J. Roth, ‘De blinde spiegel’, in Id., *De buste van de keizer en andere verhalen*, L.J. Veen: Amsterdam 2018, p. 112-113.

heb de behoefte niet over gebakken lucht te spreken, ik heb iets nodig dat mij vastgrijpt en mij ontrukkt aan het niets, maar het lijkt me dat dit te beseffen niet genoeg is om het te onderscheppen'.

En toch – zeg ik – zit er juist in het besef dat we niet voor het niets gemaakt zijn een doorslaggevend, onmisbaar element voor onze weg om te identificeren wat ons ontrukkt aan het niets: de ontdekking van onze menselijke aspiratie, van onze menselijkheid.

Wat is deze menselijkheid van ons die niet kan worden misleid, die we niet voor de gek kunnen houden, waarop we geen willekeurig gekozen antwoord kunnen geven? Misleiding en afleiding kunnen ons onbehagen verdoezelen maar ontrukken ons niet aan het niets. Ofschoon ze gewond is, gehavend, verward, laat onze menselijkheid zich niet om de tuin leiden, niet door de eerste de beste misleiden, en dit is het teken dat ze minder verward is dan ze lijkt. Ofschoon we soms, bij gebrek aan loyaliteit of aandacht of ultieme moraliteit, volgen wat niet waar is en ons erdoor laten meeslepen, toch laat juist de menselijkheid die in ons is ons vroeg of laat beseffen dat we een grote illusie hebben gevolgd, zoals de titel van een boek van François Furet zei met betrekking tot de illusie van het communisme: *Het verleden van een illusie*.

Onze menselijkheid vormt een in laatste instantie onontkoombare kritische barrière. We verrassen deze in onze ervaring. 'Wat ik mooi vind aan ervaring', schrijft Lewis, 'is dat het zoiets eerlijks is. Je kunt zoveel verkeerde afslagen nemen als je wilt; maar als je je ogen open houdt, zul je niet heel ver kunnen komen voor er waarschuwingstekens verschijnen. Je kunt je vergist hebben, maar de ervaring probeert je niet op

het verkeerde been te zetten. Het universum klinkt zuiver wanneer je het eerlijk test”.⁷¹ Maar om echt ervaring te zijn – zie hier het punt – impliceert de ervaring een oordeel, een evaluatie en dus een criterium op grond waarvan het oordeel geformuleerd kan worden. Wat is het criterium? Onze menselijkheid. Dat is niet simpelweg iets wat ons laat lijden, een last die we ondanks onszelf moeten dragen, een afgrond die we niet kunnen vullen en die onze relatie met de werkelijkheid vertroebelt: nee, het is juist ons oordeelscriterium.

Ik herinner me nog hoe ik het uitjubelde van vreugde toen ik, bewust en verrast, constateerde in mezelf dat oordeelsvermogen te hebben waardoor mijn relatie met alles ervaring kan worden. Want ervaren betekent wat je meemaakt beoordelen met dat criterium dat onze menselijkheid is: een geheel aan oorspronkelijke behoeften en evidenties dat ons structureel eigen is en dat geactiveerd wordt in de vergelijking met wat op ons pad komt. Ik ontdekte dat dat geheel aan behoeften en evidenties dat ik in me had, het ultieme criterium was om te kunnen beoordelen wat er gebeurde.

Het besef van de cognitieve betekenis van onze menselijkheid brengt Giussani ertoe te zeggen: ‘Enkel een aandachtige en tevens tedere en gepassioneerde bewustwording van mijzelf kan mij ontvankelijk maken en bereid om [...] te herkennen’,⁷² te betrappen wat het de moeite waard maakt om te leven. We zouden ons moeten afvragen of onze blik op onszelf net zo gepassioneerd, aandachtig en teder is: soms lijken deze

⁷¹ C.S. Lewis, *Suprised by joy* [vert. m.p.].

⁷² L. Giussani, *Aan de oorsprong van de christelijke claim*, Betsaida: ‘s-Hertogenbosch, p. 15.

beschrijvingen uit een ander sterrenstelsel te komen! Wat een schok om Giussani dan te horen zeggen: 'Hoe menselijk is ons menszijn, wat is het menselijke menselijk!'⁷³ Wat is mijn menselijkheid menselijk! Dikwijls zijn we bang, in plaats van gepassioneerd, voor onze menselijkheid, en dat maakt ons verward en niet in staat om het ware te onderscheppen – en dan vervaagt alles uiteindelijk in het abstracte. 'Het leek [...] of hij snel in diep gepeins verzonk, zelfs beter gezegd in iets als vergetelheid, en hij vervolgde [...] zijn weg zonder te zien en te willen zien wat er om hem heen gebeurde'.⁷⁴

Hoe meer we onze menselijkheid tussen haakjes zetten, des te meer aarzelen we om de waarde te herkennen van wat ons overkomt, zijn we onzeker over de richting die we moeten inslaan. Het is het tegenovergestelde van wat de Spaanse dichter Jesús Montiel ten tijde van het coronavirus ontroerd bij zijn kinderen opmerkte: 'Mijn kinderen blijven me verbazen. Tijdens de hele lockdown hebben ze niet één keer geklaagd, in tegenstelling tot ons, volwassenen. Ze accepteren de situatie, omdat de echte normaliteit voor een kind zijn gezin is. Ik heb gemerkt dat een kind dat opgroeit in een liefdevolle context – en dat is niet noodzakelijkerwijs een perfecte –, niet veel meer ambieert. [...] Jullie zijn genoeg voor ons, zeggen ze. [...] Ik geloof dat kinderen het bewijs ervan zijn dat we niet gemaakt zijn voor projecten, maar om te leven en liefde te geven en te ontvangen. Alleen zó heeft de contingente situatie een zin en stort het heden niet in'.⁷⁵

⁷³ L. Giussani, *Affezione e dimora [Affectie en verblijfplaats]*, Bur: Milaan 2001, p. 42.

⁷⁴ F. Dostojevski, *Misdaad en straf*, op. cit., p. 8.

⁷⁵ J. Montiel, *The Objective*, 2 april 2020.

Kinderen onderscheppen gemakkelijk wat ze nodig hebben om te leven: de aanwezigheid van hun ouders. Terwijl wij volwassenen paradoxaal genoeg daar vaak moeite mee hebben en vervallen in geklaag. Er zijn natuurlijk ook volwassenen die de eenvoudige menselijkheid van kinderen behouden en verdiepen. Etty Hillesum is daar een lichtend voorbeeld van. In haar dagboek schrijft ze: ‘Mijn God, ik dank je er voor, dat je me zo geschapen hebt, als ik ben. Ik dank je er voor, dat ik zo vol wijdheid mag zijn soms, die wijdheid is toch niets anders dan een vervuld zijn van jou’.⁷⁶

3. ‘De kunst om de hele mens te ‘voelen’

Wie van ons heeft elke dag minstens een moment van ware tederheid voor zichzelf, voor zijn eigen menselijkheid? Vaak mishandelen we onszelf, halen we boos uit naar onze menselijkheid, die zich niet laat verleiden door leugens: we zouden eraan willen ontsnappen maar we kunnen haar niet uitwissen. Dit wordt goed uitgedrukt door de zin van Nietzsche, die in *De vrolijke wetenschap* de reiziger laat zeggen: ‘Deze drang naar het ware, werkelijke, on-schijnbare, zekere! [Wat maakt hij mij] woedend!’⁷⁷

Dit is waarom een zin van Johannes Paulus II mij altijd geraakt heeft: ‘Tederheid is de kunst om de hele mens te

⁷⁶ 12 december 1941, in: *Etty. De nagelaten geschriften van Etty Hillesum. 1941-1943*, Balans: Amsterdam 2002⁴, p. 184.

⁷⁷ F. Nietzsche, *De vrolijke wetenschap* (vert. P. Hawinkels), Arbeiderspers: Amsterdam 2003², p. 182.

‘voelen’.⁷⁸ Dit ‘gevoel’ voor de hele mens is essentieel om te leven en het is het tegenovergestelde van sentimentalisme. Maar het ‘komt zelden voor’, zegt don Giussani, ‘dat je iemand vindt die vol tederheid is voor zichzelf!’⁷⁹ Misschien kunnen we zulke mensen die we kennen wel op de vingers van één hand tellen. Tegenwoordig overheersen tamelijk vaak woede en geweld, jegens onszelf, jegens de anderen en jegens de werkelijkheid als zodanig.

Toch verlangt elke mens ernaar juist deze tederheid voor zijn menselijkheid te ervaren, zoals Camus schrijft in *Caligula*: ‘Het lijkt allemaal zo ingewikkeld. Toch is het zo simpel. Als ik de maan had gehad, o Drusilla, de wereld, het geluk, zou het anders geweest zijn. Jij weet, Caligula, dat ik teder zou kunnen zijn. Teder! Maar waar kan ik genoeg tederheid vinden om mijn dorst te lessen? Waar vind ik een hart zo diep als een meer? [...] Er is niets dat me aanstaat, noch in deze wereld noch in de andere. Toch weet ik zeker – en jij weet het ook [...] – dat het onmogelijke zou volstaan. Het onmogelijke! Ik heb het gezocht aan de rand van de wereld en van mezelf [het is waar we allemaal naar op zoek zijn] [...]. Ik strek mijn handen uit en ontmoet alleen jou, altijd jou, als een fluim op mijn gezicht. Jou in de schitterende en zachte gloed van de sterren [...] jij die voor mij bent als een wond die ik met mijn nagels van me zou willen afkrabben’.⁸⁰

⁷⁸ K. Wojtyła, *Amore e responsabilità [Liefde en verantwoordelijkheid]*, Marietti: Turijn 1980, p. 150.

⁷⁹ L. Giussani, *Un avvenimento di vita, cioè una storia [Een levensgebeurtenis, dat wil zeggen een geschiedenis]*, Edit-Il Sabato: Rome-Milaan 1993 p. 457.

⁸⁰ A. Camus, ‘Caligola’, in: Id., *Tutto il teatro [Alle toneelwerken]*, Bompiani: Milaan 1993, p. 113-114.

Als we niet ‘iets’ vinden dat ons in staat stelt deze tederheid te hebben voor onze dorst, voor onze menselijkheid, zullen we ze uiteindelijk beschouwen als een wond die we van onszelf zouden willen afkrabben – precies het tegenovergestelde van genegenheid. Maar waarom zouden we ze van ons willen afkrabben? Om het drama niet te voelen, om het zoveel mogelijk te verzachten, om niet de ontoereikendheid te voelen van alle dingen waarin we onze verwachtingen stellen, om ons geen rekenschap te hoeven geven van de wanverhouding tussen wat we verlangen en wat ons lukt te bereiken. Zoals Camus zegt: ‘Er is niets dat me aanstaat’, of zoals Guccini zingt, verwijzend naar de liefdesrelatie: ‘Zie je, liefste, ‘t is moeilijk uit te leggen, / ‘t is moeilijk te begrijpen als je ‘t nu nog niet begrijpt... / Jij bent heel veel, maar je bent niet genoeg, / [...] jij bent alles, maar dat alles is te weinig’.⁸¹

Hier tekent zich het alternatief af: ofwel tederheid (‘de kunst om de hele mens te ‘voelen’’) ofwel haat voor je eigen menselijkheid (‘een wond die ik van me zou willen afkrabben’). Hoe dikwijls wringen we ons in allerlei bochten omdat we onze menselijkheid niet op afstand kunnen houden, niet kunnen onderdrukken: ondanks al onze inspanningen om ze tot zwijgen te brengen, barst ze uit en laat ze zich voelen wanneer we het het minst verwachten.

Miguel Mañara van Miłosz beschrijft deze ervaring exemplarisch. Mañara geeft zich over aan losbandigheid maar slaagt er niet in daarmee de afgrond van zijn menselijkheid, van zijn verlangen te vullen. ‘Ik heb de Liefde nagestreefd in het genot, en in de modder,

⁸¹ ‘Vedi cara [Zie je, liefste]’, tekst en melodie: F. Guccini, 1970, © EMI.

en in de dood [...]. Ik eet het bittere kruid van de rots der verveling. Ik heb Venus gediend met razernij en later met kwaadaardigheid en walging [...]. Zeker, in mijn jeugd heb ook ik, net als u, de miezige vreugde, de onrustige vreemdelinge gezocht die je haar leven geeft zonder je haar naam te zeggen. Maar al gauw ontwaakte in mij het verlangen om na te streven wat jullie nooit zullen kennen: de immense, duistere en zoete liefde. [...] Ach! Hoe deze afgrond van het leven te vullen? Wat te doen? Want het verlangen is er altijd, sterker, dwazer dan ooit. Het is als een zeebrand die zijn vlam naar het diepste van het universele zwarte niets blaast!⁸² Het verlangen blijft, zet door, sterker dan ooit, ondanks alles. Dat is het verrassende, zeiden we eerder. Het dooft niet uit: hoe meer iemand leeft, poogt, probeert het te bevredigen of te verdoven, des te meer groeit het.

Niets valt voor Augustinus te vergelijken met de diepte van het mensenhart, dat in ieder van ons trilt: 'Als een afgrond diepte betekent, zouden we dan menen dat het hart van de mens geen afgrond is? Want wat is er dieper dan deze afgrond? De mensen kunnen spreken, kunnen gezien worden terwijl ze handelen met hun ledematen, kunnen beluisterd worden wanneer ze spreken; maar van wie kan de gedachte doorschouwd worden, van wie kunnen we het hart vorsen? Wat dit van binnen doet, wat het van binnen kan, wat het van binnen overweegt, wat het van binnen beschikt, wat het van binnen wil, wat het van binnen niet wil, wie kan het begrijpen? Ik vind het meer dan terecht dat

⁸² O.V. Miłosz, *Miguel Mañara. Mysterie in zes taferelen*, Stichting Levende Mens: Leiden 2012, p. 8-10.

onder afgrond de mens begrepen wordt, over wie een andere passage zegt: ‘De mens zal naderen met zijn diepe hart, en God zal worden verheven’.⁸³

Maar wat – we herhalen het – kan ons dan aan het niets ontrukken, deze afgrond van het leven vullen – dit onherleidbare, ongemakkelijke en sublieme verlangen, ‘groter nog dan dat heeal’,⁸⁴ de sleutel van het menselijke in ons, dat de partijdigheid en ontoereikendheid ontmaskert van al onze eigen pogingen?

⁸³ Vgl. Augustinus, *Enarrationes in Psalmos*, XLI,13: ‘Si profunditas est abyssus, putamus non cor hominis abyssus est? Quid enim est profundius hac abyssu? Loqui homines possunt, videri possunt per operationem membrorum, audiri in sermone: sed cuius cogitatio penetratur, cuius cor inspicitur? Quid intus gerat, quid intus possit, quid intus agat, quid intus disponat, quid intus velit, quid intus nolit, quis comprehendet? Puto non absurde intellegi abyssum hominem de quo alibi dictum est: *Accedet homo et cor altum, et exaltabitur Deus*’.

⁸⁴ Vgl. G. Leopardi, gedachte LXVIII, in: Id., *Gedachten*, op. cit., p. 60.

HOOFDSTUK 3

'CARO CARDO SALUTIS'

'*Caro cardo salutis*'. 'Het vlees is de spil van het heil',⁸⁵ zegt de Kerkvader Tertullianus. Deze zin kan raadselachtig lijken, maar de betekenis ervan wordt duidelijk zodra we naar onze ervaring kijken: wat is in staat geweest – als het gebeurd is, wanneer het gebeurd is – om ons te ontrukken aan het niets?

1. Een aanwezigheid in het vlees

Als haar persoonlijke bijdrage voor ons thema⁸⁶ heeft een jonge vrouw me een brief gestuurd die juist het punt dat ons hier interesseert op eenvoudige wijze en duidelijk voor ogen plaatst. Het is daarom de moeite waard hem hier op te nemen. Ik denk dat ook anderen – al doet een en ander zich bij iedereen in verschillende vormen voor – zich gemakkelijk zullen kunnen herkennen in wat ze schrijft.

'Wanneer ik me afvraag wat het is dat mij ontrukkt aan het niets, kan ik niet anders dan denken aan heel mijn geschiedenis tot nu toe. Twee momenten zijn me

⁸⁵ Tertullianus, *De carnis resurrectione*, 8,3: PL 2,806.

⁸⁶ Verwezen wordt naar de uitnodiging om een schriftelijke bijdrage in te sturen naar aanleiding van de vraag 'Wat ontrukkt ons aan het niets?'; zie *supra*, p. 3-4.

bijgebleven en schieten me te binnen wanneer ik denk aan dat niets. Eén ervan is een herinnering aan mijn kindertijd en aan de duizeling die ik voelde wanneer ik naar de sterren keek. Ik was geschokt door de gedachte dat ik tegenover het immense heelal niets voorstelde. Er waren nachten dat dit mij uit de slaap hield; het leven leek me een zinloos moment in het verloop van de tijd. Een andere keer voelde ik me, toen ik met mijn moeder was gaan winkelen (wat ik normaal gesproken superleuk vond) en na afloop in de auto stapte, eindeloos droevig (met een droefheid die altijd wel bij me in de buurt was). Ik zei toen tegen mijn moeder: 'Er zijn dagen waarop er niets bijzonders gebeurt maar ik plotseling een enorme droefheid voel en niet weet waarom'. De rest van de rit hebben we gezwegen, met de radio op de achtergrond. Een eindeloze droefheid die nergens op uitliep. Ik heb CL (en daarmee het christendom) leren kennen toen ik naar een andere school ging, opgericht door enkele gezinnen van de beweging. Enkele jaren na de ziekte en de dood van mijn vader – ik was toen zeventien – besloot ik mijn eerste Communie te gaan doen en me aan te sluiten bij de beweging. Tijdens mijn eerste jaar op de universiteit leerde ik een priester kennen. Toen die de pijnlijke situatie zag die ik doormaakte, gaf hij me de brief die jij geschreven had over het seksueel misbruik (een thema dat los stond van wat ik zelf had meegemaakt): 'Gewond, keren we terug naar Christus' (*la Repubblica*, 4 april 2010, <https://nl.clonline.org/archief/julian-carron/gewond-keren-we-terug-naar-christus>). Daarin sprak je over de dorst naar gerechtigheid, maar je had ook kunnen spreken over mijn dorst in het algemeen. Je zei dat deze dorst 'grenzeloos' is en 'bodemloos', 'niet in staat uit-

geput te raken, zo oneindig is [hij]'. 'Als dit de situatie is, dan is de meest brandende kwestie – die niemand uit de weg kan gaan – even eenvoudig als onverbidde-lijk: 'Quid animo satis?'

Hoe kon jij die vraag zelfs maar stellen? Waarom kon jij veronderstellen dat er iets was dat haar kon vervullen, dat haar kon verzadigen? Ik heb de brief verschillende malen herlezen, alleen in mijn huiskamer, en barstte in tranen uit toen ik dacht: 'Maar is het echt mogelijk dat deze pijn, dit verlangen naar eeuwigheid, deze wond, vervuld kunnen worden? Dat er in deze wereld iets is dat ze kan bevredigen?' Het was voor het eerst in mijn leven dat ik dacht dat het mogelijk was dat er iets echts, vleselijks, concreets kon bestaan dat antwoord zou geven op mijn dorst. Het was alsof plotseling alle elementen weer bij elkaar kwamen: de mensen die ik op die school had leren kennen, de zo andere blik van mijn leraren daar, die momenten op de zomerkampen waarop mijn hart ruimer werd en ik, trillend, bij mezelf dacht dat het was alsof ik er heel mijn leven op gewacht had juist die dingen te horen zeggen. Dat alles was een concreet Jij, op het niveau van mijn wond en van mijn verlangen naar eenheid: 'Iemand die het 'verder' aanwezig maakt in het hier en nu: Christus, het mensgeworden Mysterie'. Deze jaren zijn de geschiedenis geweest van een genegenheid voor dit concrete vlees, voor een concreet Jij. In deze weken van opsluiting realiseer ik me dat Christus mij veroverd heeft en mij heeft laten zien, laten ervaren dat mijn droefheid niet veroordeeld is tot het niets'.

Maar na het ontmoeten van deze aanwezigheid in het vlees die ons ontrukkt aan het niets, is het spel nog helemaal niet afgelopen. Door de vele wederwaardig-

heden van het leven, soms vanwege onze arrogantie of onze zwakheid, soms door moeilijkheden die zich voordoen en die ons desoriënteren, kunnen we de weg kwijtraken, kunnen we ons verwijderen van de ontmoete aanwezigheid, kunnen we haar verlaten. Ook in deze gevallen zal het enkel en alleen een vlees zijn dat ons opnieuw kan vastgrijpen. In de afgelopen maanden schreef een studente me: ‘Een jaar geleden rende ik – bezwaard door bepaalde zaken die ik met me meedroeg – weg van dat gezelschap waarvan ik toch erkend had dat het essentieel was voor mijn leven. Ik herkende mezelf niet meer. Mijn ogen waren dof en leeg en mijn hart was zo moe dat ik het liefst had willen verdwijnen. Ik meende dat er niets meer aan te doen was, dat er voor mij geen enkele hoop was. Ik dacht dat ik niet meer zou herstellen. Maar dankzij het gezelschap van enkele vrienden die mij nooit alleen hebben geladen, die voor mij en voor mijn hart gezorgd hebben, probeerde ik toch opnieuw te beginnen. Ik begon juist bij die gezichten, die naar me keken met een goedheid en een tederheid die ik op dat moment voor mezelf niet kon voelen’.

Wat werkt de detector die we in ons hebben toch goed! Wanneer iemand wordt aangekeken met die tederheid die heel ons ik omhelst, beseft hij dat onmiddellijk!

‘Vaak’, zo vervolgt de brief, ‘heb ik me afgevraagd: maar als ik niet van mezelf kan houden, hoe kunnen anderen dat dan wel en waarom zouden ze? Wat voor hart moeten zij wel niet hebben? Wat moeten ze gezien hebben? Wat moeten ze ontmoet hebben om zo te houden van iemand als ik? Ik wilde het begrijpen. Dus begon ik onderzoek te doen. Het is een vol, intens, ver-

moeiend maar prachtig jaar geweest. Een jaar – mag ik wel zeggen – dat mijn leven overhoop gehaald èn vol gemaakt heeft; en niet omdat ik een beter mens ben geweest of omdat die droefheid en die angsten die ik had verdwenen zijn, maar omdat ik door middel van die precieze gezichten die ‘onvoorstelbare, onvoorstelbare, nooit eerder meegemaakte overeenstemming met [mijn] hart’⁸⁷ ervaren heb. Ik zou willen dat iedereen de schoonheid van een ontmoeting en een vriendschap zou kunnen beleven die ik beleefd heb. Het is geweldig om te leven met de zekerheid een goed gezelschap voor mijn hart gevonden te hebben. Ik wil het stevig vasthouden. Ik wil het niet meer verliezen en puur mijn eigen gedachten volgen, omdat ik meer dan ooit erken dat alleen op deze plek alles wat ik ben welkom en geliefd is, ook mijn zwakheden, mijn angsten, mijn pijn en mijn behoeften; alleen hier kan ik naar mezelf kijken en mezelf serieus nemen zonder iets te ontkennen en zonder iets vanzelfsprekend te vinden. Ik erken dat ik alleen in dit gezelschap vrienden ontmoet heb die geven om mijn hart. Het verbaast me dat ik zo zeker ben, want gewoonlijk ben ik dat niet’.

Wanneer we een blik vol ware tederheid op onszelf gericht voelen, beseffen we dat er een alternatief bestaat voor de haat en de woede jegens onszelf.

De brief gaat verder: ‘Wat ontruikt me dus aan het niets? Wat heeft mij ontruikt aan het niets van die dagen? Dit gezelschap’. Dat wil zeggen: een reëel, vleeselijk, historisch gezelschap. Dat is het vlees dat ons leven redt. *Caro cardo salutis*: het vlees, niet onze gedachten,

⁸⁷ L. Giussani, S. Alberto, J. Prades, *Sporen trekken in de geschiedenis van de wereld*, Betsaida: ‘s-Hertogenbosch 2019, p. 23.

niet onze beelden, niet onze fantasieën, niet het virtuele, maar een vlees, dat wil zeggen – zo besluit het meisje – ‘precieze gezichten, waarin ik deze blik vol goedheid en tederheid vind, die mij doen denken aan een Ander, aan een levend Jij dat hier en nu aanwezig is, en die mij weer tot leven gebracht hebben’.

‘Het vlees is de spil van het heil’. En dat vlees is herkenbaar omdat het anders is, zoals schrijver Daniele Mencarelli verhaalt in een ontroerend autobiografisch stuk in *Een huis dat kijkt* (*La casa degli sguardi*): ‘Ter hoogte van het Liberty-raam staan twee jonge mensen. De moeder houdt een kind in haar armen terwijl de vader met hem speelt, hem de fontein in de binnentuin laat zien en ondertussen, met grimassen en rare gezichten, zijn kind aan het lachen maakt. Wanneer ik op niet meer dan een meter afstand van hen ben, draaien de twee ouders zich om, en dan ook het kind. Ik houd zowel mijn pas als mijn adem in. Het kind zal drie jaar oud zijn; behalve ogen, heeft het geen gezicht; in plaats van de neus en de mond zijn er gaten van rood vlees. Ik pers mijn blik op het marmer van de vloer, ik glip langs hen heen zonder ze nog aan te kijken. [...] Ik wacht nog even, in de hoop dat die twee jonge ouders met hun mismaakte kind inmiddels weg zijn. Maar dan hoor ik het kind weer lachen. Ze zijn er nog. Maar nu zijn ze niet meer alleen. Vlak voor hen staat een bejaarde, kromgebogen non, met haar gezicht vlakbij het vreselijke gezicht van het kind. ‘Jij bent zeker papa’s en mama’s schat, hè?’ Ze pakt zijn handje vast en kust het; het kind begint te lachen, misschien omdat het kriebelt. De zuster is zeker tachtig jaar oud, haar gezicht is gezwollen en melkwit. ‘Dus je bent niet alleen mooi, je bent ook een grappenmaker, vind je dit leuk

zo?’ En ze laat zijn handje over haar mond en over haar kin gaan, tot zijn grote plezier. Dan richt de non zich op en kijkt de vader en moeder aan. ‘Horen jullie niet wat een prachtige lach hij heeft? Die heeft van binnen geen zilver, maar goud, puur goud!’ Ze kust het kind, zonder acht te slaan op zijn gezicht of op wat dan ook. Ik ben met stomheid geslagen, ik kan het niet begrijpen, niet ontcijferen. Ik heb iets gezien dat menselijk is en tegelijkertijd uitheems, als een ritueel uit een ver land, ik kan in mezelf geen instrumenten vinden om het in mijn eigen taal te vertalen [...] Ik heb elke mogelijke aanpak geprobeerd: ik heb geprobeerd wat ik gezien heb te liquideren als het delirium van een oude, in het grijs geklede vrouw; vervolgens als het fanatisme van een non die, doof en blind voor het lijden, op elke mogelijke wijze de suprematie van haar God wil onderstrepen, zelfs tegenover die misvorming; tenslotte als het toneelspel van een uitstekende actrice die, een seconde later misschien, in de beslotenheid van een toilet, haar mond heeft gespoeld vanwege de kus die ze op dat vormeloze gezicht had gedrukt. Maar geen enkele lezing slaagt erin de afstand te overbruggen tussen mijn logica en wat ik gezien heb’.⁸⁸

De schrijver heeft geprobeerd de uitzonderlijkheid van wat hij gezien had, van wat was binnengedrongen in zijn blik (‘iets dat menselijk is en tegelijkertijd uitheems’), van wat hem aangetrokken had en in zekere zin vastgenageld, te verklaren, terug te brengen tot het bekende, tot het begrijpelijke. Hoe vaak proberen we koppig de diversiteit die we zien terug te brengen tot

⁸⁸ D. Mencarelli, *La casa degli sguardi (Een huis dat kijkt)*, Mondadori: Milaan 2020, p. 183-185.

onze eigen maat! ‘De mens heeft zulk een voorliefde voor het systeem en voor de abstracte gevolgtrekkingen, dat hij bereid is de waarheid bewust te verwringen, dat hij bereid is ziende niet te zien en horende niet te horen, als hij zijn logica maar kan hoog houden’.⁸⁹

Wat heeft Mencarelli gemagnetiseerd? Hetzelfde dat de meisjes van de geciteerde brieven magnetiseerde: een menselijk anderszijn. Tegenover het totaal misvormde gezicht van dat kind trok die zuster zich niet terug, maar had ze juist een tederheid, een diepe, duizelingwekkende, vleeselijke sympathie, een sympathie in de intense betekenis van het woord, een draaikolk van genegenheid, die iets zo afgrondelijk menselijks had dat het ‘meer’ dan menselijk leek, ‘uitheems’ – goddelijk.

Alleen een vlees, een aanwezigheid in het vlees is in staat ons los te rukken van het niets; een aanwezigheid die al onze interpretaties niet kunnen elimineren, zozeer magnetiseert ze ons, grijpt ze ons, trekt ze ons aan tot in ons beenmerg, waarbij ze heel ons verlangen opwekt op hetzelfde moment dat ze ons er een onvoorstelbare overeenstemming mee laat ervaren. Wie zou er niet graag aangekeken worden met die tederheid waarmee onze vriendinnen zich aangekeken gevoeld hebben of waarmee die zuster naar dat kindje keek?

Enkel het aanlopen tegen een dergelijke in iemand belichaamde blik kan de ‘afgrond van het leven’ vullen waarover Miłosz spreekt. Enkel een vlees kan het niets overwinnen. Niet elk vlees, niet welke aanwezigheid in het vlees dan ook, maar een aanwezigheid die iets met zich meebrengt dat overeenstemt met al onze verwach-

⁸⁹ F. Dostojevski, *Herinneringen uit het ondergrondse*, op. cit., p. 49.

tingen en daarom ons wezen kan magnetiseren. Want er is een vlees dat een bittere smaak in onze mond achterlaat, dat uitloopt op de verveling van een leven vol eenzaamheid, zoals Miguel Mañara overkwam voor zijn ontmoeting met Girolama en met de nieuwhed die zij in zijn leven introduceerde. Zoals De Lubac schrijft: 'Niets van wat de mens creëert of wat op het niveau van de mens blijft, kan de mens ontrukken aan zijn eenzaamheid. Integendeel, naarmate hij zichzelf meer ontdekt, zal zijn eenzaamheid steeds meer toenemen: want deze is niets anders dan het tegenovergestelde van de gemeenschap waartoe hij geroepen is'.⁹⁰

2. De jood Jezus van Nazaret

Wat kan het nihilisme in ons overwinnen? Alleen gemagnetiseerd raken door een aanwezigheid, door een vlees, dat iets met zich meebrengt, in zich bergt, dat overeenstemt met heel onze verwachting, met heel ons verlangen, met heel onze behoefte aan betekenis en aan genegenheid, aan volheid en waardering. We kunnen enkel maar ontrukkt worden aan het niets door 'dat' vlees dat in staat is de 'afgrond van het leven' te vullen, het 'dwaze verlangen' naar vervulling dat in ons zit, om nogmaals de uitdrukkingen van Miłosz te gebruiken.

Als deze ervaring niet gebeurt, geraken wij niet uit ons nihilisme, ook al zijn we cultureel gevormd met religieuze woorden en ook al werken we ons uit de naad, want 'de argumenten voor de waarheid' waarover Von

⁹⁰ H. de Lubac, 'Ecclesia Mater', in: Id., *Meditazione sulla Chiesa*, op. cit., p. 161-162.

Balthasar sprak en alles ‘wat er gedaan moet worden’, zijn niet in staat ons ‘te grijpen’, heel ons ik mee te slepen; en vroeg of laat – meestal tamelijk vroeg – zullen ze ons gaan vervelen.

Welnu, deze blik vol tederheid voor onze menselijkheid is de wereld binnengegaan middels het vlees van een Mens, de jood Jezus van Nazaret, tweeduizend jaar geleden. ‘In de Menswording heeft de eeuwige Logos Zichzelf op zodanige wijze met Jezus verbonden dat [...] de Logos niet langer onafhankelijk van Zijn connectie met de mens Jezus kan worden gedacht. [...] Iedereen die in contact komt met de Logos raakt Jezus van Nazaret aan. [...] Hij is de Logos zelf die in de mens Jezus een historisch subject is. Zeker raakt God de mens op vele manieren aan, ook buiten de sacramenten om. Maar Hij raakt hem altijd aan middels de mens Jezus die Zijn zelfbemiddeling is in de geschiedenis en onze bemiddeling in de eeuwigheid’.⁹¹

Deze gebeurtenis – de Menswording – is een waterscheiding in de menselijke geschiedenis en niemand kan ze daaruit nog losrukken. Daarom, zegt Giussani, ‘is het in een vlees dat we de aanwezigheid van het vlees geworden Woord kunnen herkennen; als het Woord vlees is geworden, vinden we het *in een vlees*, precies op dezelfde manier’.⁹² Wie het onderschept, merkt tegenover de meest beslissende gebeurtenis van zijn leven te staan. We zien dat duidelijk wanneer het gebeurt. Laten we daarom teruggaan naar een van de in dit opzicht meest betekenisvolle episodes uit het Evangelie; proberen we ons

⁹¹ J. Ratzinger, ‘Cristo, la fede e la sfida delle culture [Christus, het geloof en de uitdaging van de culturen], in: *Asia News*, n. 141/1994.

⁹² L. Giussani, *L'attrattiva Gesù [De aantrekking Jezus]*, Bur: Milaan 1999, p. 123. Vgl. Dogmatische Constitutie over de Goddelijke Openbaring *Dei Verbum*, 4.

te vereenzelvigen met die vrouw die voor Jezus komt te staan met een pijnlijk bewustzijn van zichzelf, van haar behoefte, met een bittere smaak in de mond vanwege al het kwaad dat ze gedaan had, met haar onvermogen om vrede te vinden, met haar gebrek aan tederheid jegens zichzelf, misschien met de drang om die menselijkheid van haar van zich los te rukken, dat verlangen van haar dat ze onhandig had geprobeerd te bevredigen. En toch was het juist die menselijkheid, die behoefte om bemind te zijn, om op een waarachtige manier aangekeken te worden, die haar toestond het onvoorziene te verrassen, dat wil zeggen Jezus' aanwezigheid.

'Een van de Farizeeën vroeg Hem eens bij zich te eten. Hij trad het huis van de Farizeeër binnen en ging aanliggen. Een vrouw nu die in de stad als een zondares bekend stond, was te weten gekomen, dat Jezus in het huis van de Farizeeër te gast was. Zij nam een albasten vaasje met balsem mee en ging schreiend achter Hem, bij zijn voeten, staan. Haar tranen maakten zijn voeten nat, die ze met haar hoofdhaar afdroogde. Zij kuste ze keer op keer en zalfde ze met de balsem. Toen de Farizeeër die Hem uitgenodigd had dit zag, zei hij bij zichzelf: 'Als dit een profeet was zou Hij weten wie en wat voor een vrouw het is die Hem aanraakt; het is immers een zondares'. Jezus gaf hem ten antwoord: 'Simon, Ik heb u iets te zeggen', waarop deze zei: 'Zeg het, Meester'. 'Een geldschietter had twee schuldenaars, de een was hem vijfhonderd, de ander vijftig denariën schuldig. Omdat zij die niet konden teruggeven, schold hij ze aan allebei kwijt. Wie van hen zal nu het meest van hem houden?' 'Ik veronderstel', antwoordde Simon, 'diegene aan wie hij het meeste heeft kwijgescholden'. Jezus zei tot hem: 'Uw oordeel is juist'. Daarop keerde Hij zich tot de vrouw en zei tot Simon: 'Ge ziet die

vrouw daar? Ik kwam uw huis binnen; gij hebt niet eens water over mijn voeten gegoten, maar mijn voeten zijn nat geworden door haar tranen en zij heeft ze met haar haren afgedroogd. Gij hebt Mij niet eens een kus gegeven, maar zij hield, sinds Ik binnenkwam, niet op mijn voeten te kussen. Gij hebt mijn hoofd niet met olie gezalfd, maar zij heeft mijn voeten gezalfd met balsem. Daarom zeg Ik u: haar zonden zijn haar vergeven, al waren ze vele, want zij heeft veel liefde betoond. Aan wie weinig wordt vergeven, hij betoont weinig liefde”.⁹³

Hier bevinden we ons tegenover dat ‘ongehoorde realisme’ waar Benedictus XVI het over heeft wanneer hij stelt: ‘Het eigenlijk nieuwe van het Nieuwe Testament, zijn niet zozeer de ideeën, maar de figuur van Christus zelf, die aan de gedachten vlees en bloed, een ongehoord realisme geeft’.⁹⁴ Ik denk dat ieder van ons wel bereikt zou willen worden door zo’n blik, wat hij ook gedaan heeft, hoe hij zijn leven ook geleid moge hebben.

Wat moet die vrouw nodig gehad hebben om zo ‘gegrepen’ te worden door Christus’ blik? Enkel haar menselijkheid, gewond en gehavend als deze was – zoals uiteindelijk die van iedereen dat is. Toen zij die Mens ontmoette, raakte haar menselijkheid, zelfs met alle fouten die ze begaan had, totaal gemagnetiseerd, zozeer dat men haar niet meer kon tegenhouden: dwars door de vijandigheid en de afkeuring van de aanwezigen heen liep die vrouw door de eetzaal om Jezus’ voeten te wassen met haar tranen. Een van de mooiste dingen die don Giussani ons geleerd heeft, is ons te vereenzelvigen met het Evangelie. Want dikwijls lezen we deze verhalen

⁹³ Luc 7,36-47.

⁹⁴ Benedictus XVI, Encycliek *Deus caritas est*, 12.

als vanzelfsprekend en dan beroven we ze van hun feitelijke, historische, vitale diepgang. Maar door keer op keer terug te keren naar de episodes van het Evangelie, door zich met de daarin beschreven gebeurtenissen te vereenzelvigen, heeft don Giussani ons – daarin – laten 'zien' hoe Jezus zich richtte tot de gewonde menselijkheid, vol beperkingen, van degenen die Hij ontmoette. Niets hield Hem tegen. En niets houdt Hem nu tegen. Juist deze menselijkheid van ons – waar we ons dikwijls aan ergeren, omdat ze ons niet uitkomt, omdat ze ons niet bevalt, om de vele beperkingen die we in onszelf aantreffen – pakt Jezus tot in ons beenmerg vast, juist tot haar richt Hij zich, en zonder haar zou Hij niet in jouw en mijn leven kunnen binnengaan, zou hij er geen aanknopingspunt vinden. 'Alleen God begrijpt het diepe bewustzijns punt waar de mens, ondanks zijn eigen leven, zijn zonden, echt menselijk is en vermenselijkt. Uiteindelijk is de verlossing: Christus die uit de mens het diepste haalt wat er in hem zit – en meer waard is dan zijn zonde',⁹⁵ schrijft François Varillon.

Christus' blik leest in ons binnenste, in de diepte van ons verlangen naar volheid. Paus Franciscus zei dat onlangs nog: 'Wij zijn geboren met een *zaadje van rusteloosheid*. God wilde dat zo: rusteloosheid om volheid te vinden, rusteloosheid om God te vinden, dikwijls ook zonder te weten dat wij deze rusteloosheid hebben. Ons hart is rusteloos, ons hart heeft dorst: dorst naar de ontmoeting met God. Het zoekt Hem, dikwijls langs verkeerde wegen: het raakt de weg kwijt, keert dan weer terug, gaat Hem weer zoeken... Van de andere kant

⁹⁵ F. Varillon, *Traversate di un credente [Overtochten van een gelovige]*, Jaca Book: Milaan 2008, p. 98.

heeft ook God zelf dorst naar de ontmoeting, zozeer dat Hij Jezus gezonden heeft om ons te ontmoeten, om deze onrust van ons tegemoet te komen'.⁹⁶

Niets heeft de mens zich ooit zo radicaal bevestigd laten voelen als de blik die deze mens, Jezus van Nazaret, in de geschiedenis heeft geïntroduceerd; geen vrouw heeft ooit iemand over haar kind horen spreken met zó'n oorspronkelijke tederheid, met zó'n totaal positieve bevestiging van zijn bestemming, los van elk denkbaar succes en elke mislukking. Met deze duizelingwekkend bevestigende blik zegt Jezus tot de vrouw die met haar tranen zijn voeten gewassen heeft: "Uw zonden zijn vergeven". De medeaanliggenden [kwamen in opstand tegen deze nieuwheid, die de orde verstoorde, en] vroegen zich af: 'Wie is deze man, die zelfs zonden vergeeft?' [ze vragen dat niet met verbazing, maar retorisch, als een afwijzing, alsof ze zeiden: het is een Godslasteraar]. Jezus zei tot de vrouw [niemand kan Hem afbrengen van zijn houding jegens haar]: 'Uw geloof heeft u gered: ga in vrede'.⁹⁷ Deze blik kan niet meer van de aardbodem worden weggevaagd: daarom heeft datgene wat wij over onszelf zeggen, wat jij over jezelf zegt, niet langer het laatste woord.

Wat de zondares uit het Evangelie ontrukte aan het niets, waren niet haar gedachten, haar voornemens, haar inspanningen; het was een Aanwezigheid die een zodanige passie, een zodanige voorkeur voor haar persoon, voor haar ik had, dat zij erdoor veroverd werd. De hele loop van haar leven is erdoor overhoop

⁹⁶ Franciscus, *Preek in Santa Marta*, 26 april 2020.

⁹⁷ Luc 7,48-50.

gehaald, is revolutionair veranderd door die ontmoeting: ze bekommerde zich niet langer om de blikken van anderen, want ze werd nu helemaal gedefinieerd door Jezus, door Jezus' blik, door die aanwezigheid van vlees en bloed. Haar leven lang had niemand haar ooit zo aangekeken als die man. Anders zou ze dat huis niet zijn binnengegaan, zou ze zijn voeten niet met haar tranen gewassen hebben, zou ze ze niet met haar haren hebben afgedroogd. Wat voor ervaring zal zij hebben gehad, wat een zekerheid heeft die vrouw gehad om de Farizeeën die aan die tafel aanlagen en heel de stad op die manier uit te dagen! Zonder een dergelijke zekerheid ben je uiteindelijk ten prooi aan je eigen en andermans commentaar. In plaats daarvan worden al onze eigen en andermans gedachten overwonnen door die blik, die geen enkele macht ter wereld kan uitwissen: ze worden niet weggenomen, maar verhinderd om ons te blokkeren.

Met Von Balthasar kunnen we zeggen dat het gaat om 'een zekerheid die niet berust op de eigen evidentie van het menselijke verstand, maar op de geopenbaarde evidentie van de goddelijke waarheid: niet in het begrepen-hebben maar in het gegrepen-zijn'. Dit, benadrukt de theoloog uit Bazel, 'is een kwestie van leven of dood voor de huidige christenheid'. Want het geloof kan voor de wereld die ons omringt enkel geloofwaardig zijn als 'het zichzelf begrijpt als geloofwaardig, wanneer dus geloof [...] niet allereerst en uiteindelijk het 'als waar beschouwen van bepaalde uitspraken' betekent (uitspraken die, als voor het menselijk verstand onbevattelijk, slechts in gehoorzaamheid aan de autoriteit aanvaard kunnen worden), maar de mens, ondanks, nee, juist door de hele transcendentie van de goddelijke waarheid heen, tot begrip brengt van

wat God werkelijk is en daarin (daarnaast) ook tot begrip van zichzelf'.⁹⁸

De zekerheid en het geloof van die vrouw berustten 'op de geopenbaarde evidentie van de goddelijke waarheid', door de onvergelykelijke blik van Jezus, waardoor zij zich totaal bevestigd en gegrepen gevoeld heeft, en op de ervaring van een overeenstemming met haar constitutionele behoeften die ze nooit eerder meegemaakt had. Deze evidentie van de waarheid is zo krachtig, 'deze openbaring van Zijn glorie' is zo schitterend, dringt Von Balthasar aan, dat zij 'geen andere rechtvaardiging [nodig heeft] dan zichzelf'.⁹⁹ Hetzelfde besef van hoe doorslaggevend deze evidentie vandaag de dag is voor de geloofwaardigheid van het geloof, heeft Giussani's educatieve inzet vanaf het begin gekenmerkt: 'Ik was er ten diepste van overtuigd geraakt dat een geloof dat niet ontdekt en hervonden zou worden in de huidige ervaring, niet door de ervaring bevestigd zou worden, niet zou antwoorden op de behoeften van de ervaring, geen weerstand zou kunnen bieden in een wereld waarin alles, *alles* het tegenovergestelde zei en zegt'.¹⁰⁰

3. Een gebeurtenis

In Jezus van Nazaret is God één van ons geworden. 'Het Woord is vlees geworden'.¹⁰¹ Maar om te begrijpen

⁹⁸ H.U. von Balthasar, *Herrlichkeit. Eine theologische Ästhetik*, dl. 1, op. cit., p. 126, 132.

⁹⁹ *Ibid.*, p. 133. Vgl. DS 3008.

¹⁰⁰ L. Giussani, *Il rischio educativo [Het risico van de opvoeding]*, Rizzoli: Milaan 2005, p. 20.

¹⁰¹ Joh 1,14.

wat dat wil zeggen, moeten we noodzakelijkerwijs terugkeren naar het begin en aandachtig kijken naar wat er gebeurd is. Want ons 'we weten het al' tast dikwijls ons begrip aan. 'Als we kijken naar hoe het toen was, dan was er geen Jezus Christus die boven de grond zweefde, en zijn naam was ook niet gewoon geworden: wat ze zagen, was een mens', die over de wegen liep, die je kon ontmoeten, met wie je kon praten. Christus was een aanwezigheid, gelijktijdig met het leven van Petrus, Zaccheüs, Maria Magdalena... 'Als je naar die mens luisterde, kreeg je een nieuw voorgevoel van leven; je besepte het niet uitdrukkelijk, maar je voelde het'. Welnu, 'op een middag of een avond is er Petrus, Zaccheüs of Maria Magdalena iets gebeurd dat heel hun leven was, dat heel hun leven werd'; ze waren die man tegen het lijf gelopen en waren door hem 'gegrepen', gemagnetiseerd geraakt. Dat was voor hen de beslissende gebeurtenis. Want in die mens maakt 'het eeuwige, het consistente, de betekenis, datgene waarvoor alles de moeite waard is, het uiteindelijke object van de rede, van het bewustzijn, van het ik, zich aanwezig. Het consistente, het blijvende, de totaliteit is een mens!'¹⁰²

En voor ons, tweeduizend jaar later? Voor ons werkt het op dezelfde manier. Op exact dezelfde manier. Sprekend tot een groep studenten, stelt Giussani: 'Misschien was het een zeer kort, subtiel ogenblik van een voorgevoel van belofte voor het leven wat ons hier gebracht heeft, zonder luidruchtig zelfbewustzijn, zonder kritische luidruchtigheid. Maar er is een dag in jullie leven waarop jullie een ontmoeting gebeurd is waarin heel de betekenis, heel de

¹⁰² L. Giussani, *Qui e ora [Hier en nu] (1984-1985)*, Bur: Milaan 2009, p. 425-427.

waarde, al het wenselijke, al het juiste, al het mooie en al het beminnenswaardige besloten ligt. Want God die mens wordt, is dat alles. En God die mens wordt, bereikt je met handen, met ogen, met een mond, met de fysieke werkelijkheid van een menselijkheid'.¹⁰³ Welke werkelijkheid? Die van het gezelschap van degenen die in Hem geloven, Zijn mysterieus lichaam. De mens die gezegd heeft: 'Ik ben de weg, de waarheid en het leven'¹⁰⁴ is verzezen, dat wil zeggen blijft gelijktijdig met de geschiedenis. 'Ik ben met u alle dagen tot aan de voleinding der wereld'.¹⁰⁵ Waar kun je hem zien? Waar kun je hem horen? Zijn aanwezigheid hier en nu valt samen met een zichtbaar, tastbaar, concreet fenomeen, gemaakt van de mensen die door Zijn initiatief bereikt zijn en Hem erkend hebben: het is de werkelijkheid van de Kerk. '*Het tegelijk aanwezig zijn van Christus met de mens van iedere tijd gebeurt in het levende Lichaam van de Kerk*'.¹⁰⁶

'Zelfs toen Jezus volop bezig was met zijn aardse activiteiten, nam zijn gebeurtenis een vorm aan die niet louter samenviel met de fysieke gestalte van zijn persoon, maar ook met de fysionomie van de aanwezigheid van degenen die in Hem geloofden, zozeer dat Hij hen uitzond om zijn woorden, zijn boodschap te brengen, zijn buitengewone daden te herhalen, kortom het heil te brengen dat *Zijn* persoon was'.¹⁰⁷

Christus is een gelijktijdige aanwezigheid. Deze gewaar te worden, behelst precies dezelfde ervaring

¹⁰³ *Ibid.*, p. 426.

¹⁰⁴ Joh 14,6.

¹⁰⁵ Mt 28,20.

¹⁰⁶ Johannes Paulus II, Encycliek *Veritatis Splendor*, 25.

¹⁰⁷ L. Giussani, *Waarom de Kerk*, Betsaida: 's-Hertogenbosch 2019, p. 37.

als tweeduizend jaar geleden – zoals de twee aangehaalde brieven en het fragment van Mencarelli laten zien –, namelijk de impact met de aanwezigheid van een àndere menselijkheid, die een nieuw voorgevoel van leven opwekt, ons raakt omdat ze als geen andere overeenstemt met de structurele dorst naar zin en volheid die we in ons hebben. Ook vandaag gaat het om de ervaring van een ontmoeting waarin, zoals ik net aanhaalde, ‘heel de betekenis, heel de waarde, al het wenselijke, al het juiste, al het mooie en al het beminnenswaardige besloten ligt’. Dit is de manier waarop wij nu door Zijn aanwezigheid aangestoten worden: door aan te lopen tegen ‘een anders-zijn dat aantrekt omdat het overeenstemt met het hart, en dus door de vergelijking en het oordeel van de rede gaat, en de vrijheid opwekt in haar affectiviteit’.¹⁰⁸

Om de aanwezigheid van deze àndere menselijkheid te karakteriseren, gebruikt Giussani het woord ‘uitzonderlijk’. Daarmee doelt hij niet op een superieure individuele *performance* of op iets vreemds of excentrieks, maar juist op de eerder genoemde overeenstemming. Iets kan als uitzonderlijk gedefinieerd worden wanneer het op passende wijze overeenstemt met de oorspronkelijke verwachtingen van het hart, ook al is iemand zich er maar vaag van bewust. Maar waarom zou wat ‘overeenstemt’, ‘uitzonderlijk’ genoemd moeten worden? Omdat die overeenstemming met onze oorspronkelijke behoeften, die normaal zou moeten zijn, gewoonlijk niet gebeurt. Vandaag de dag kunnen we dat beter dan ooit begrijpen: we hebben alles, we hebben overal

¹⁰⁸ L. Giussani, S. Alberto, J. Prades, *Sporen trekken in de geschiedenis van de wereld*, op. cit., p. 38.

toegang toe, in alle opzichten, veel meer dan vroeger, onvergelykelyk meer, zowel qua relaties als qua dingen en ervaringen, maar niets van dit alles is in staat ons helemaal te grijpen, ons de overeenstemming te laten ervaren waarnaar ons hart dorst heeft. Wanneer daarom, in een bepaalde ontmoeting, deze overeenstemming wel gebeurt, is dat iets uitzonderlijks. De aanwezigheid, het gezicht waardoor wij die overeenstemming ervaren, onderscheidt zich juist hierdoor van alle andere. En dan zeggen we: 'Dit is uitzonderlijk'.

Welnu, enkel Christus' gelijktijdigheid kan ons ontrokken aan het niets. Enkel Zijn aanwezigheid hier en nu kan passend antwoorden op het nihilisme, op de betekenisleegte: een aanwezigheid die we dus niet spiritualistisch, als een abstract 'ideaal', moeten opvatten, maar vleeselijk, historisch. Christus is geen idee, geen gedachte, maar een reële gebeurtenis die in mijn leven binnenbreekt: ik ontmoet 'iets waarin iets anders zit'¹⁰⁹ en dat heel mijn wezen magnetiseert: 'Jezus Christus, die mens van tweeduizend jaar geleden, verbergt zich, wordt aanwezig, onder het tentdoek, onder het aspect van een andere menselijkheid'.¹¹⁰

Een andere brief biedt ons hiervan een levend bewijs: 'Ik had nooit gedacht dat ik, bijna vijftig jaar oud, opnieuw geboren zou kunnen worden. Zevenenveertig jaar lang heb ik in de overtuiging geleefd dat Jezus Christus voor mijn geen onmisbaar 'ding' was. Al die jaren heb ik doelen nagestreefd die geen standhielden in de storm

¹⁰⁹ L. Giussani, *Il cammino al vero è un'esperienza* [De weg naar het ware is een ervaring], Rizzoli, Milaan 2006, p. 142.

¹¹⁰ L. Giussani, 'Qualcosa che viene prima [Iets dat voorafgaat]', in: *Dalla fede il metodo* [Uit het geloof, de methode], Nuovo Mondo: Milaan 1994, p. 39.

van de tijd: de universiteit, mijn baan, mijn gezin. Telkens wanneer ik bereikte wat ik me tot doel had gesteld, voelde ik me niet tevreden en ging ik weer op zoek naar nieuwe doelen. Terwijl de meeste anderen meenden dat ik een mooi leven had, had ik zelf het gevoel dat ik me voedde met iets dat mijn honger niet kon stillen. Dat alles heeft een diepe crisis bij me veroorzaakt. Ik voelde me nutteloos, en zelfs de relaties met mijn vrienden, collega's en dierbaren begonnen moeizaam te worden. Ik wilde alleen zijn. Op een dag ontmoette ik, via de school van mijn kinderen, iemand met *glinsterende ogen*. Ook hij had het op dat moment niet gemakkelijk, vanwege problemen op zijn werk, maar hij leek sereen, zelfverzekerd, in één woord, gelukkig. Ik wist niet waardoor hij zo kon zijn en ik wist evenmin dat hij van CL was. Er ontstond een sterke vriendschap, waardoor ik graag zijn gezelschap zocht. We zijn met onze gezinnen samen op vakantie gegaan en hij maakte me steeds nieuwsgieriger. Ik leerde zijn vrienden kennen die vervolgens ook mijn vrienden werden. Ik begon deel te nemen aan de gestes die de beweging voorstelt. Ik begon weer te bidden, naar de Mis te gaan, te biechten. Af en toe vroeg ik me af: 'Waarom doe je dit?' en gaf mezelf dan als antwoord: 'Omdat het daardoor beter met me gaat'. Zelfs nu nog ben ik verrast door deze vriendschap, die ontstaat uit de liefde voor Jezus Christus. Vroeger was alles wat ik met m'n vrienden deelde: het werk, de passie voor dezelfde sport, of het gemak. Deze drie jaar hebben me veranderd, verbeterd. Degenen die mij al langer kennen, mijn oude vrienden, mijn familie, mijn collega's hebben iets *anders* in mij opgemerkt. Misschien is het niet hetzelfde licht dat mijn vriend in zijn ogen heeft, maar ik geloof dat er ook in mijn ogen af en toe wel wat oplicht. Ik wil

meer in contact staan met deze vrienden, om ‘elkaar eraan te herinneren dat Christus alles is’ – zoals don Giussani zei –, om ‘Degene die onder ons is’ te herkennen en om ‘elkaar te helpen te leven met dit bewustzijn, elkaar er net zolang aan te herinneren tot het een gewoonte wordt’.¹¹¹

Dit is de methode waarmee het geloof is doorgegeven en altijd doorgegeven kan worden: een onvoorzienbare ontmoeting die het verlangen opwekt en de persoon ertoe beweegt de belofte die ze met zich meebrengt te verifiëren door deel te nemen aan het leven van de christelijke gemeenschap. ‘De jonge Kerk [ontplooid] na de tijd van de apostelen nog maar weinig missionaire activiteit [...] en [had] geen eigen plan voor geloofsverkondiging bij de heidenen [...] – [en toch werd] de tijd van de jonge Kerk [...] een periode [...] waarin de zending heel succesvol was. De bekering van de antieke wereld tot het christendom was niet het gevolg van doelbewuste kerkelijke actie, maar vloeide voort uit het feit dat het geloof overtuigend zichtbaar was in het leven van christenen en in de gemeenschap van de Kerk. Ervaring nodigt uit tot ervaring – daarin bestond, naar de mens gesproken, de missionaire overtuigingskracht van de jonge Kerk. De gemeenschap van de Kerk was een levende uitnodiging om mee te doen, en binnen deze gemeenschap de waarheid te ontdekken die aanleiding gaf tot dit soort van leven. [...] Alleen de verwevenheid van een in zich consistente waarheid met een authentieke, daarop gebaseerde levenshouding laat het geloof oplichten als een evidentie voor het

¹¹¹ L. Giussani, *L'opera del movimento. La Fraternità di Comunione e Liberazione [Het werk van de beweging. De Fraterniteit van Gemeenschap en Bevrijding]*, San Paolo: Cinisello Balsamo 2011, p. 216.

menselijk hart. Dat is de enige poort waarlangs de Heilige Geest de wereld kan binnenkomen'.¹¹²

Nihilisme/carnaliteit: dat zijn de termen die onze huidige situatie definiëren; en niet alleen vandaag, maar altijd, want het nihilisme waar we het over hebben is geen contingent fenomeen maar een permanente mogelijkheid voor de menselijke geest, ook al geeft elk tijdperk er zijn eigen naam aan. Op het nihilisme, dus op het niets dat ons belaagt en waaraan we altijd geneigd zijn toe te geven, kunnen pure woorden, regels en vormen van afleiding geen antwoord geven, omdat deze niet in staat zijn ons te magnetiseren, onze menselijkheid werkelijk te veroveren. Dat verklaart waarom paus Franciscus de nadruk legt op het gevaar het christendom te reduceren tot gnosticisme of pelagianisme.¹¹³ Op het nihilisme, op de betekenisleegte kan enkel een vlees antwoord geven, een blik, belichaamd in een zuster van tachtig jaar of in een vriend, gisteren evenals vandaag. 'Alleen Christus neemt alles van mijn menselijkheid ter harte'.¹¹⁴ Of ik ervaar vandaag de aanwezigheid die alles van mijn menselijkheid ter harte neemt, of er is eigenlijk geen ontsnappen mogelijk, want noch woorden noch ethiek noch de afleidingsmanoeuvres waarover we beschikken kunnen die volheid teweegbrengen waar ik vanuit het diepste van mijn wezen op wacht.

Zonder deze ervaring van het ik dat gegrepen wordt, is er geen christendom; geen christendom als gebeurtenis,

¹¹² J. Ratzinger, *Oefeningen in geloof, hoop en liefde* (vert. M. ter Steeg), Lannoo: Tielt 2010, p. 43-44.

¹¹³ Vgl. Franciscus, Apostolische exhortatie *Evangelii gaudium*, 94.

¹¹⁴ L. Giussani, S. Alberto, J. Prades, *Sporen trekken in de geschiedenis van de wereld*, op. cit., p. 10.

dus volgens zijn oorspronkelijke natuur, en dus kan de manier om mensen en dingen op te vatten en te behandelen niet veranderen, is er geen *metanoia* en geen ware genegenheid. ‘Om zich te laten herkennen is God het leven van de mens binnengegaan als mens, volgens een menselijke vorm, zodat het denken, het voorstellingsvermogen en de affectiviteit van de mens als het ware door Hem ‘geblokkeerd’, gemagnetiseerd zijn. De christelijke gebeurtenis heeft de vorm van een ‘ontmoeting’: een menselijke ontmoeting in de banale werkelijkheid van alledag’.¹¹⁵ Niets is begrijpelijker voor de mens, niets is gemakkelijker te begrijpen dan een gebeurtenis die de vorm heeft van een ontmoeting. Dan snappen we waarom paus Franciscus dikwijls die zin uit *Deus caritas est* herhaalt: ‘Ik zal niet moe worden de woorden van Benedictus XVI te herhalen die ons naar het middelpunt van het Evangelie voeren: ‘Aan het begin van het christen-zijn staat niet een ethische beslissing of hoogstaand idee, maar de ontmoeting met een gebeurtenis, met een Persoon, die ons leven een nieuwe horizon en daarmee de beslissende richting geeft’.¹¹⁶ Dat is de methode van God, de methode die God gekozen heeft om de mens – mij, jou, ieder van ons – te ontrukken aan het niets, aan de onmogelijkheid vervuld te worden, aan de verdenking dat alles in het niets zal verdwijnen, aan de melancholische teleurstelling over onszelf, aan het gemak waarmee we berusten en wanhopen. ‘Alles in ons leven, vandaag zoals in de tijd van Jezus, begint met een ontmoeting’.¹¹⁷

¹¹⁵ *Ibid.*, p. 36.

¹¹⁶ Franciscus, Apostolische exhortatie *Evangelii gaudium*, 7.

¹¹⁷ Franciscus, *Toespraak tot de beweging Gemeenschap en Bevrijding*, St.Pietersplein, 7 maart 2015.

God is vlees geworden en woont onder ons: dit is het christendom; niet allereerst een doctrine, een moraal, maar Iemand die hier en nu aanwezig is. De rest – de leer, de moraal – komt daarna. 'Datgene wat alles gemaakt heeft [dat wil zeggen God, de oorsprong, de bestemming, de zin van het leven] heeft zich geïdentificeerd met de broosheid van een vlees, identificeert zich [nog altijd] met de broosheid van een vlees, maakt zichzelf hoorbaar en tastbaar met de broosheid van een vlees',¹¹⁸ het vlees van mensen zoals jij en ik; een broos vlees, vol beperkingen, dat echter gegrepen en veranderd is. Als het christendom ons gefascineerd heeft, als we ons met een bepaalde werkelijkheid verbonden hebben, dan is dat omdat we mensen gezien hebben die op een andere manier bezig waren met de dingen van iedereen, met een vreugde en een vrede – ook in lijden en moeite – die ook wij verlangden te hebben, met een gratuiteit en een positieve blik, ook in de moeilijkste en tegenstrijdigste omstandigheden, waar wij 'jaloers' op werden; personen die 'gegrepen', veranderd waren door de christelijke gebeurtenis – die ook voor hen de vorm van een ontmoeting gehad heeft –, getuigen van een nieuwheid van leven die de omgeving waarin zij zich bewegen op een menselijke manier verstoort. De oorsprong van die verstoring wordt goed beschreven door de Ambrosiaanse liturgie: 'Ik zal mijn aanwezigheid evident maken in de vreugde van hun hart'.¹¹⁹

¹¹⁸ L. Giussani, *La verità nasce dalla carne [De waarheid wordt geboren uit het vlees]*, Bur: Milaan 2019, p. 115.

¹¹⁹ 'Populus Sion, ecce Dominus veniet ad salvandas gentes: et audiat faciet Dominus gloriam laudis suae in laetitia cordis vestri' (Confractorium [Gebed bij het breken van het brood] van de 4e zondag van de Advent in de Ambrosiaanse ritus, in: *Messale Ambrosiano. Dall'avvento al Sabato Santo [Ambrosiaans Missaal. Van Advent tot Stille Zaterdag]*, Milaan 1942, p. 78).

Als God dus in Jezus vlees geworden is, zo merkt Giussani op, dan ‘moet je in het vlees zijn om Jezus te kunnen begrijpen. Alleen een ervaring laat ons Jezus begrijpen. Als God, het Mysterie, vlees geworden is, geboren uit de schoot van een vrouw, kun je niets van dit Mysterie begrijpen als je niet uitgaat van materiële ervaringen. Als Hij om zich te laten begrijpen vlees geworden is, moet je beginnen bij het vlees’. En verder: ‘Als je het vlees weglaat, vernietig je de paradox: dit geloof interesseert dan niemand meer’,¹²⁰ het wordt een discours, abstract, ethiek, gebruiksaanwijzing, maar magnetiseert niet langer. Enkel een menselijke ervaring laat je Christus’ aanwezigheid ontdekken, laat je begrijpen wat jouw relatie met Hem is.

4. Om het ware te onderscheppen is oprechte aandacht voldoende

Christus’ gelijktijdige aanwezigheid onderscheppen is gemakkelijk, want aanwezigheden die ons magnetiseren, die ons de eerder genoemde overeenstemming laten ervaren, zijn zeldzaam. Daarom is het gemakkelijk ze te onderscheppen: voor Petrus, Zaccheüs, de Samaritaanse en Maria Magdalena was het gemakkelijk. Gemakkelijk, maar niet vanzelfsprekend. Dat zag je al bij Jezus. Denken we maar aan het schandaal en de daaropvolgende afwijzing door degenen die Hem naar het huis van Zaccheüs zagen gaan.

Wat moeten Petrus, Zaccheüs, de Samaritaanse, Maria Magdalena en de anderen die Hem ontmoet

¹²⁰ L. Giussani, *Si può (veramente?!) vivere così [Kan men (werkelijk?!) zo leven]?*, Bur: Milaan 2011, p. 481, 207.

hebben, gehad hebben, dat ze Zijn nieuwheid, Zijn diversiteit, zijn uniekheid konden onderscheppen? Een oprechte aandacht, een wijd open blik. Want 'de uiteindelijke waarheid is als het vinden van iets moois op je weg: je ziet en en je herkent het, als je aandachtig bent. Het probleem is dus deze aandacht'.¹²¹ Dit ligt binnen ieders bereik en dat is bevrijdend, want het ontkracht een steeds terugkerend bezwaar dat eigenlijk een gebrek aan engagement met de werkelijkheid van het leven verhult. 'Ik kan het niet, ik ben niet intelligent genoeg, mij ontbreken de middelen om het te begrijpen'. Om het te kunnen onderscheppen is aandacht voldoende.

Natuurlijk is het nooit gemakkelijk aandachtig te zijn, zoals Simone Weil schrijft: 'Iets in onze ziel biedt sterker weerstand aan de echte aandacht dan het vlees zich verzet tegen de vermoeienis. [...] De aandacht bestaat in het opschorten van het denken, het beschikbaar laten zijn van het denken, leeg en open voor de dingen'.¹²² Maar om je denken open te stellen voor het object, om je niet op te sluiten in je eigen maat, om een 'ruime openheid [te hebben] voor de totaliteit van de betrokken factoren',¹²³ heb je een sprankje genegenheid voor jezelf nodig, een minimum aan belangstel-

¹²¹ L. Giussani, *Het religieuze zintuig*, op. cit., p. 65.

¹²² S. Weil, *Wachten op God* (vert. R. Hensen), Bijleveld: Utrecht 2019⁵, p. 78-79.

¹²³ L. Giussani, *Het religieuze zintuig*, op. cit., p. 208. De auteur merkt op: 'Hoe dan ook, een opvoeding van de vrijheid tot aandacht – dat wil zeggen tot ruime openheid voor de totaliteit van de betrokken factoren – en een opvoeding tot aanvaarding – dat wil zeggen tot de bewuste omhelzing van wat zich voor onze ogen aandient – is de fundamentele kwestie voor een menselijke weg'. Hij poneert dus ook het essentiële probleem van een *opvoeding* van de vrijheid tot aandacht.

ling voor de bestemming van je bestaan; dit sprankje, al bevindt het zich op de bodem van onze geest, staat ons toe ons te laten beminnen, te ‘reageren’ op een aanwezigheid die ons wezen bevestigt en er aandacht voor te hebben.

Petrus, Zaccheüs, de Samaritaanse en Maria Magdalena hadden hun menselijkheid niet het zwijgen opgelegd: in hun blik zat een dorst, een rusteloze, zelfs pijnlijke verwachting, die de aanwezigheid van die Mens had opgeroepen, deed resoneren, door ze te omhelzen, door ermee overeen te stemmen.

Zeker werd die wijd open blik in hen opgewekt en bevorderd door de uitzonderlijke aanwezigheid van Jezus, maar zij moesten met die aansporing, met die opwekking meegaan, er gebeurde in hen niets magisch of mechanisch (iets wat op magische of mechanische manier zou gebeuren, zou de mens vreemd blijven).

Om aanwezigheden die nieuwheid van leven brengen op te merken, om ze te onderscheppen, is er dus aandacht nodig, een affectief geëngageerde rede, een levendige menselijkheid. Er kan geen aandacht zijn, geen openheid van de rede, zonder affectieve trilling, zonder interesse. Een aandachtige blik is altijd een belangstellende blik. ‘Als een bepaalde zaak mij niet interesseert, dan bekijk ik haar ook niet: als ik haar niet bekijk, kan ik haar ook niet kennen. Om haar te leren kennen, moet ik er aandacht aan geven, er attent voor zijn. Volgens de Latijnse stam betekent attent zijn: ‘streven naar’. Als iets mij interesseert, mij raakt, zal ik ernaar streven het te kennen.’¹²⁴

¹²⁴ *Ibid.*, p. 58.

5. Een erkenning die geloof heet

Deze aandacht is dus het begin van de erkenning van de natuur van wat we voor ons hebben. Want wanneer we de aanwezigheid van een andere menselijkheid onderscheppen – wanneer en waar deze gebeurt – kunnen we een vraag over de aard van wat we zien maar moeilijk onderdrukken. Tegenover Jezus' aanwezigheid kwam in de personen die Hem hoorden spreken en zagen handelen, de vraag op: 'Wie is Hij?' Een vreemde vraag. Het was Zijn onherleidbare diversiteit die haar opwekte. 'Ze weten waar hij vandaag komt, ze kennen zijn moeder en zijn familieleden, ze weten alles van hem, maar de kracht die die man laat zien is zo onevenredig, hij is zo groot en zo anders in zijn persoonlijkheid, dat ook de vraag een andere betekenis krijgt: wie is hij toch?'¹²⁵

Dezelfde vraag komt vandaag de dag in ons op tegenover de aanwezigheid van personen tegen wie we aangelopen zijn, die we hebben leren kennen en met wie we zijn begonnen om te gaan, met wie we vrienden geworden zijn: 'Wie ben jij, waarom ben jij zo?' De vraag komt op vanwege de uitzonderlijkheid van hun aanwezigheid, een uitzonderlijkheid die in onze ervaring evident wordt. Zó deelt het christendom zich mee, toen en nu. De zojuist aangehaalde brief van onze vijftigjarige vriend drukte dat goed uit. Het opkomen van dezelfde vraag laat zien dat het gaat om hetzelfde 'exorbitante probleem' als dat waarvoor degenen die met Jezus te maken kregen zich geplaatst zagen. Zoals

¹²⁵ 'Cristo la compagnia di Dio all'uomo [Christus, Gods gezelschap voor de mens]', Paasposter 1982 van Gemeenschap en Bevrijding.

paus Franciscus opmerkt: ‘Het getuigenis wekt bewondering op en de bewondering wekt vragen op bij wie het ziet. Men begint zich af te vragen: waarom is die persoon zo? Waar heeft hij die gave van hoop vandaan en hoe kan hij de anderen zo liefdevol behandelen?’¹²⁶

Kijkt iedereen naar je met dezelfde tederheid? Kijkt iedereen naar je met dezelfde gratuïteit? Kijkt iedereen naar je met dezelfde passie voor je bestemming? Maakt het allemaal niet uit? Daarom kun je, wanneer je je tegenover een diversiteit zonder weerga bevindt – zoals de schrijver Mencarelli zich tegenover de zusster bevond – niet anders dan vragen: ‘Wie is hij toch?’ Hier, bij deze weerslag vol verbazing, die een niet te onderdrukken vraag laat opkomen, begint die weg van kennis, van erkenning, die geloof heet.

Laten we kijken hoe deze zich ontvouwt in de eersten die Jezus ontmoet hebben. Proberen we ons te vereenzelvigen met een van de vele scènes uit het Evangelie, om ons te meten met de kendynamiek die uit het verhaal naar boven komt. Jezus gaat met zijn leerlingen naar de streek van Caesarea. Onderweg houdt hij op zeker moment halt en vraagt hun: ‘Wie zeggen de mensen dat ik ben?’ Een beetje verrast, proberen ze enkele antwoorden: ‘Sommigen zeggen Johannes de Doper, anderen Elia, weer anderen Jeremia of één van de profeten’. Dan wordt de vraag direct en persoonlijk: ‘Maar jullie, wie zeggen jullie dat ik ben?’ De eerste die antwoord geeft is Petrus, met zijn impulsieve manier van reageren: ‘U bent de Christus, de Zoon van

¹²⁶ Franciscus, *Senza di Lui non possiamo far nulla* [Los van Hem kunnen wij niets], LEV: Vaticaanstad 2019, p. 37.

de levende God'.¹²⁷ Hoe heeft hij die woorden kunnen uitspreken? Petrus zegt niet iets wat hij zelf bedacht heeft, waar hij zelf opgekomen is met het bevattingsvermogen van zijn eigen rede; hij herhaalt wat hij Jezus zelf had horen zeggen. Het is niet zijn uitdrukking, zijn vondst. Waarom zegt hij het na? Waarom is het volkomen redelijk om het na te zeggen, ook al kende hij er niet de volledige betekenis van? Vanwege de zekerheid die Petrus over die man bereikt had, vanwege zijn ervaring in de relatie met Hem, die voor hem evident had gemaakt dat 'als ik deze mens niet kan vertrouwen, ik ook mezelf niet kan vertrouwen!'

6. Vrijheid en vertrouwen

Waarom kon – moest – Petrus Jezus wel vertrouwen ('als we deze mens niet kunnen geloven, kunnen we ook onze eigen ogen niet vertrouwen')? Allereerst moet worden benadrukt dat we over iemand des te zekerder kunnen worden naarmate we meer aandacht hebben voor zijn leven. Wie kon begrijpen dat Jezus vertrouwd moest worden? De mensen die hem gevolgd hadden en met hem omgingen, niet de massa's die zich wel kwamen laten genezen maar zich niet met hun leven engageerden. Enkel door samen te leven, door het leven te delen kun je de noodzakelijke tekens verzamelen om zeker te worden over iemand, om zo in alle redelijkheid te kunnen zeggen: 'Hem kan ik vertrouwen'.

Maar het verstaan en interpreteren van tekens vergt vrijheid. Tekens leggen de conclusie waar ze toe leiden,

¹²⁷ Vgl. Mt 16,13-19.

niet *op*. ‘De vrijheid wordt uitgespeeld in die spelomgeving die ‘teken’ heet. [...] Het teken [is] een gebeurtenis [...] die *geïnterpreteerd* moet worden’.¹²⁸ Daarom hadden de mensen zelfs van de persoon van Jezus een veelheid aan interpretaties. Tegenover tekens komt de vrijheid naar boven.¹²⁹

Voor velen vormt de aanwezigheid van de vrijheid een bezwaar, wordt ze gezien als iets dat het leven bemoeilijkt of de waarheid van de bereikte conclusie verzwakt.

In een poging om een jonge vriend van me duidelijk te maken dat we niet alleen niet om onze vrijheid heen kunnen, maar dat het iets goeds voor ons is, heb ik hem een voorbeeld gegeven. ‘Stel je voor’, zei ik hem, ‘dat je, nadat je enkele jaren met je vriendin bent omgegaan en aan veel tekens gezien hebt wat jullie voor elkaar betekenen, besluit om haar expliciet te vragen: ‘Wil je met me trouwen?’ Zou je dat dan spannend vinden?’ Hij antwoordt: ‘Ik denk het zeker’. ‘Hoezo dan’, vraag ik hem dan, ‘als voor jou toch alles al duidelijk zou zijn?’ ‘Omdat ze ook nee kan zeggen’, zegt hij meteen. ‘Dus jij zou het spannend vinden omdat je niet weet of al die tekens voor jouw vriendin genoeg zijn om ja tegen je te zeggen, omdat je blootgesteld bent aan ‘haar’ interpretatie van de tekens, dat wil zeggen aan haar vrijheid. Klopt dat?’ ‘Ja’, bevestigt hij. Toen vroeg ik hem: ‘Zou je er de voorkeur aan geven dat alles mechanisch, automatisch zou gaan, zodat je niet het risico van haar vrijheid zou hoeven te lopen, de spanning je bespaard zou blijven, of zou je liever hebben dat zij je, nadat jij het risico genomen hebt, in vrijheid ja zou zeggen?’ En hij: ‘Zonder twijfel zou ik het liever hebben

¹²⁸ L. Giussani, *Het religieuze zintuig*, op. cit., p. 203.

¹²⁹ Over de vrijheid in de geloofsact, vgl. DS 3035.

dat ze me in vrijheid ja zou zeggen'. Toen merkte ik op: 'En denk je soms dat God minder smaak heeft dan jij? Ook God geeft de voorkeur aan iemand die in vrijheid 'ja' tegen Hem zegt'. Paus Franciscus heeft dat onlangs nog onderstreept: 'Hoe werkt Jezus? [...] Hij respecteert ons, Hij respecteert de situatie waar wij ons in bevinden, Hij 'pusht' ons niet. [...] De Heer versnelt het tempo niet, Hij loopt altijd in ons tempo, [...] Hij wacht tot wij de eerste stap zetten'.¹³⁰ Dat betekent niet dat Hij ons geen tekens geeft – Hij geeft ons alle tekens die we nodig hebben – maar dat wij tegenover de tekens vrij blijven. God heeft ons vrij geschapen en heeft zich in zekere zin onderworpen aan de beslissing van onze vrijheid, want berusting, zonder de bewuste uitoefening van onze vrijheid, kan niet tippen aan een in vrijheid uitgesproken ja. Ik concludeerde: 'Als haar 'ja' niet de vrucht zou zijn van haar vrijheid, zou het jouw hart ook niet kunnen laten barsten van vreugde'.

Wat is het belangrijk te beseffen dat onze vrijheid geen zinloze complicatie is, maar een geschenk!

Onze vrijheid speelt dus een rol in die interpretatie van de tekens die ons de redelijke zekerheid laat bereiken dat ik iemand kan vertrouwen. Het is vanwege dat vertrouwen dat Petrus zich de woorden eigen maakte die hij Jezus had horen zeggen. Geloof is dus geen sprong in het diepe, geen daad zonder passende redenen. 'Het geloof is als waar erkennen wat een historische Aanwezigheid over zichzelf zegt'. 'Een Mens [heeft] iets over zichzelf gezegd [...] wat anderen als waar aanvaard hebben en wat nu, vanwege de uitzonderlijke wijze waarop dat Feit ook mij nog bereikt, ook door mij aanvaard wordt. Jezus is een

¹³⁰ Franciscus, *Preek in Santa Marta*, 26 april 2020.

mens die gezegd heeft: ‘Ik ben de weg, de waarheid, het leven’. [...] Zo aandachtig te zijn voor wat die mens deed en zei, dat je uiteindelijk zei: ‘Ik geloof Hem’, je te hechten aan Zijn aanwezigheid en als waar te bevestigen wat Hij zei, dat is het geloof. Het geloof is een handeling van de rede die bewogen is door de uitzonderlijkheid van een Aanwezigheid die de mens ertoe brengt te zeggen: ‘Hij die spreekt is waarachtig, Hij zegt geen leugens, ik aanvaard wat Hij zegt’.¹³¹ Zoals de Catechismus zegt: ‘*gelooven* houdt dus een dubbele verwijzing in: naar de persoon en naar de waarheid; naar de waarheid door het vertrouwen in de persoon die haar verkondigt’.¹³²

Het geloof is de erkenning van ‘iets’ – de aanwezigheid van het goddelijke in het menselijke – dat het bevattingsvermogen van de rede te boven gaat, dat de rede uit zichzelf niet zou kunnen definiëren; en toch is het een volkomen redelijke erkenning, omdat ze verklaart wat ik voor ogen heb, wat ik ervaar. Von Balthasar spreekt over het ‘in elkaar grijpen van het geloof en de ervaren vervulling’.¹³³

‘De oprechtheid hebben om een dergelijke Aanwezigheid te herkennen, de eenvoud om ze te aanvaarden, en de genegenheid om zich eraan te hechten, dat is het geloof. Oprechtheid en eenvoud zijn analoge woorden. ‘Eenvoudig’ zijn betekent naar iets kijken zonder er vreemde, van buiten ontleende factoren bij te halen. [...] Je moet naar het feit, naar de gebeurtenis kijken met eenvoud, dat wil zeggen je moet kijken naar de gebeur-

¹³¹ L. Giussani, S. Alberto, J. Prades, *Sporen trekken in de geschiedenis van de wereld*, op. cit., p. 35-36.

¹³² *Catechismus van de Katholieke Kerk*, 177.

¹³³ H.U. von Balthasar, *Herrlichkeit. Eine theologische Ästhetik*, dl. 1, op. cit., p. 125.

tenis voor wat ze zegt, voor wat ze meedeelt aan de rede, aan het hart, zonder er, om het te evalueren, externe factoren, die er niets mee te maken hebben, bij te halen.¹³⁴ Eenvoud, zou men kunnen zeggen, betekent de rede onderwerpen aan de ervaring, zonder er van buiten iets bij te halen. De manier waarop don Giussani hier in 1998 op het St.Pietersplein over sprak, in de aanwezigheid van de paus, blijft gegrift staan in ons geheugen: 'Het was een eenvoud van hart die mij Christus liet aanvoelen en herkennen als uitzonderlijk, met die onmiddellijke zekerheid die optreedt bij de onaantastbare en onverwoestbare evidentie van factoren en momenten van de werkelijkheid die, wanneer ze eenmaal de horizon van onze persoon zijn binnengegaan, ons raken tot in het hart'.¹³⁵

¹³⁴ L. Giussani, S. Alberto, J. Prades, *Sporen trekken in de geschiedenis van de wereld*, op. cit., p. 41-42.

¹³⁵ *Ibid.*, p. 10.

EEN WEG DIE JE LEVEN LANG DUURT

Als de ontmoeting eenmaal heeft plaatsgevonden, als we het eenmaal ervaren hebben gemagnetiseerd, ‘geblokkeerd’ te zijn geraakt door een andere menselijke aanwezigheid, waarin we – ieder in zijn eigen tempo en volgens zijn eigen geschiedenis – Christus’ aanwezigheid hier en nu herkend hebben en er in ons leven de vruchten van zijn gaan beginnen te zien, dan kunnen we denken dat we er zijn, dat we nu niet meer verder hoeven.

We moeten ons er maar bij neerleggen dat de dingen anders in elkaar steken. De ontmoeting, die zich steeds vernieuwt en opnieuw gebeurt, opent voortdurend een weg die we moeten blijven doorlopen. ‘Dit ‘gegeven’ dat op de een of andere manier is binnengevallen, wordt het vertrekpunt van een *weg* [...]. Wat ons gegeven is, wordt het vertrekpunt van een onderzoek, van een werk; zonder enige bezitsdynamiek, maar met de moeite van een verlangen dat nooit ophoudt te leren’.¹³⁶

¹³⁶ M. De Certeau, *Mai senza l'altro [Nooit zonder de ander]*, Qiqajon – Gemeenschap van Bose: Magnano 1993, p. 26-27.

1. De noodzaak van een weg

Zodra we halt houden, in de overtuiging inmiddels wel te bezitten wat ons gegeven is, worden onze dagen zwaar en dor. In plaats van bloesem vinden we enkel dor gras. We zien het niets weer binnensijpelen in het weefsel van onze tijd. En dat verrast ons, stelt ons teleur. Hoe kunnen we zo verdorren? Op dergelijke momenten kunnen we beter dan ooit de woorden van Etty Hillesum invoelen: ‘M’n hart zat weer in een klem, het wilde niet vervloeien van binnen, alle afvoerkanalen weer dichtgeslibd en de hersens in een zware schroef ingeklemd’.¹³⁷

Wat overkomt ons? Wat Ratzinger zegt over Sint-Augustinus: ‘Toen hij zich bekeerde in de tuin bij Cassiacum, begreep Augustinus bekering nog volgens het schema van zijn vereerde meester Plotinus en de neoplatoonse filosofen. Hij dacht dat zijn voorbije zondige leven nu definitief voorbij was; de bekeerde zou van nu af aan een volstrekt nieuwe en andere persoon zijn geweest en zijn verdere weg zou bestaan hebben in een voortdurend opgaan naar de steeds puurdere hoogten van Gods nabijheid, ongeveer zoals beschreven door Gregorius van Nyssa in *De vita Moysis*: ‘Juist zoals de lichamen, zodra ze de eerste impuls naar beneden ontvangen hebben, ook zonder verder duwen uit zichzelf wegzakken..., evenzo, maar in tegenovergestelde richting, verheft de ziel die zich bevrijd heeft van de aardse hartstochten, zich voortdurend boven zichzelf met een snel stijgende beweging... in een vlucht die steeds naar

¹³⁷ 4 september 1941, in: *Etty. De nagelaten geschriften van Etty Hillesum. 1941-1943*, op. cit., p. 98.

boven gericht is”.¹³⁸ Ook zonder ooit deze woorden te hebben gebruikt, vatten ook wij – misschien zonder het te beseffen – wat ons gebeurd is – de ontmoeting, de ‘bekering’ – op volgens schema’s die we ergens anders vandaan hebben, van buiten onze eigen beleving. ‘Maar de werkelijke ervaring van Augustinus was een andere: hij moest leren dat christen zijn veeleer betekent een steeds moeizamere weg afleggen vol hoogte- en dieptepunten. Het beeld van het opstijgen wordt vervangen door dat van een *iter*, een weg, met vermoeiende hobbels en met de troost en steun van momenten van licht die we van tijd tot tijd ook ontvangen. De bekering is een reis, een weg die ons leven lang duurt. Daarom is het geloof steeds *ontwikkeling* en juist zo is het een rijping van de ziel naar de Waarheid, die ‘ons nader is dan wij onszelf zijn’.¹³⁹

Ratzinger maakt deze observaties bij gelegenheid van de honderdste sterfdag van John Henry Newman, om de andere en waarheidsgetrouwere opvatting van bekering te benadrukken van die inmiddels heiligverklaarde Engelse kardinaal: ‘Newman heeft in zijn idee van ontwikkeling zijn eigen persoonlijke ervaring onthuld van een bekering die nooit voltooid was; en hij heeft ons zo een interpretatie geboden van de weg niet alleen van de christelijke leer, maar ook van het christelijke leven. Het lijkt me het kenmerk te zijn van een grote kerkleeraar, dat hij niet alleen met zijn denken en spreken onderricht, maar ook met zijn leven, omdat zijn denken en leven in elkaar doordringen en elkaar wederzijds

¹³⁸ J. Ratzinger, *Toespraak bij gelegenheid van de honderdste sterfdag van John Henry kardinaal Newman*, Rome, 28 april 1990.

¹³⁹ *Ibid.*

bepalen. Als dat zo is, dan behoort Newman echt tot de grote kerkleraren, want tegelijkertijd raakt hij ons hart en verlicht hij ons denken'.¹⁴⁰

We moeten de kostbare bijdrage die Ratzinger in deze toespraak geeft, vasthouden en goed gebruiken: 'De bekering is een reis, een weg die ons leven lang duurt'; 'het geloof is steeds *ontwikkeling*'. Deze woorden weerklinken in het dringende proza van Péguy: 'Niets van wat verworven is, is voor altijd verworven. En dat is ook de conditie van de mens. En het is de nog diepere conditie van de christen. Niets is meer in strijd met het christelijke denken dan de idee van een verwerving voor altijd, de idee van een definitieve, verder voor altijd onbetwiste verwerving. Niets is meer in strijd met de bestemming van de mens, in het systeem van het christelijke denken, dan de idee van een eeuwige en definitieve beheersing die niet meer ter discussie zal staan'.¹⁴¹

Ook het Doopsel, dat zeker iets onherleidbaar en definitief nieuws in ons introduceert en een keerpunt markeert, met een ervoor en een erna, is toch slechts een begin: het begin van een strijd die Christus voert om, als *vir pugnator*, ons bestaan te veroveren, 'binnen te vallen' en zo te vervullen. Met het Doopsel, 'dat de mens oproept om te begrijpen en te aanvaarden dat hij deel uitmaakt van de gebeurtenis van Christus' – in de Kerk 'blijkt het Doopsel [altijd] verbonden te zijn met het geloof': 'de apostelen en hun medewerkers dienen

¹⁴⁰ *Ibid.*

¹⁴¹ Ch. Péguy, 'Nota congiunta su Cartesio e sulla filosofia cartesiana [Gezamenlijke nota over Descartes en de cartesiaanse filosofie]', in: Id., *Cartesio e Bergson [Descartes en Bergson]*, Milella: Lecce 1977, p. 254-255.

het [...] toe aan al wie in Jezus gelooft¹⁴² –, ‘ontstaat er een andere mens, ontstaan er andere mensen’.¹⁴³

Maar dat ‘begin, in de tijd gedateerd, kan best onder een dikke deken van aarde of in een graf van vergetelheid en onwetendheid begraven liggen’, zoals bij veel mensen het geval is. Het is door ‘een levend christelijk gezelschap’¹⁴⁴ te ontmoeten dat we ons bewust worden van de draagwijdte van ons Doopsel en de vruchten ervan in ons leven verrassen. Enkel door toe te behoren aan het leven van dit gezelschap, ontwikkelt zich in ons de doopgenade. Weer moeten we een weg gaan. Want ook wie middels het gebaar van het Doopsel uitgekozen, vastgepakt is, kan ‘wegzakken in de modderige oceaan van de wereld: door toe te geven aan de vergeetachtigheid, door de gedachtenis niet te beleven – de gedachtenis is het bewustzijn van Christus’ aanwezigheid, reële gebeurtenis in het leven van de mens’.¹⁴⁵

De weg mag dus nimmer onderbroken worden. Maar deze evidentie, dat de bekering een weg is die ons leven lang duurt en het geloof altijd een ontwikkeling is, kan ons ertoe brengen, bijna zonder het te beseffen, toe te geven aan een bekoring: de bekoring om de methode te veranderen, dat wil zeggen – tegenover het leven met zijn noden en persoonlijke en sociale uitdagingen – de ontmoeting te vervangen door iets anders. Dat wil zeggen, de bekoring is om de gebeurtenis als vanzelfsprekend te beschouwen, het geloof als vanzelfsprekend te beschouwen, en ons te concentreren op iets anders: we

¹⁴² *Catechismus van de Katholieke Kerk*, 1226.

¹⁴³ L. Giussani, S. Alberto, J. Prades, *Sporen trekken in de geschiedenis van de wereld*, op. cit., p. 77.

¹⁴⁴ *Ibid.*, p. 78.

¹⁴⁵ *Ibid.*, p. 81.

zoeken de vervulling van ons leven elders en niet in de gebeurtenis die ons aangetrokken heeft. Daarom schrijft Giussani: “Gebeurtenis’ is [...] voor de moderne mentaliteit en daarom ook voor ieder van ons het moeilijkst begrepen en geaccepteerde woord. [...] Het moeilijkst te accepteren is dat het een gebeurtenis is die ons opwekt voor onszelf, voor de waarheid van ons leven, voor onze bestemming, voor de hoop, voor de moraliteit’.¹⁴⁶ Zo zoeken we uiteindelijk onze toevlucht en steun in iets wat we zelf bedacht en gemaakt hebben, wat naar ons oordeel – ook al blijft dit impliciet – beter in staat is het niets aan te vallen dat ons omringt en zich in ons nestelt.

Maar waarom vervallen we en komen we, na de aanvankelijke fascinatie, terecht in een strijd die ons soms uitput? Waarom veranderen we de methode? Allereerst moeten we opmerken dat de keuze om ons niet meer te concentreren op de ontmoeting maar op wat beter door ons beheersbaar lijkt en meer in staat lijkt ons te verwezenlijken, sterk bevorderd en gefaciliteerd wordt – al is dat vaak niet zo duidelijk – door de mentaliteit die ons omringt en in ons doordringt. ‘Wij zijn ondergedompeld in een ‘wereldse’ werkelijkheid die tegen datgene is wat ons is overkomen: zij heeft Christus’ gebeurtenis nodig, zij heeft het nodig dat ervan getuigd wordt en dat zij beleefd wordt, maar qua bewustzijn en affectie staat zij radicaal vreemd en afwijzend tegenover de nieuwe persoonlijkheid, het ‘nieuwe schepsel’ dat Christus begonnen is’.¹⁴⁷ De tegenstelling tussen de door Christus’ gebeurtenis ge-

¹⁴⁶ *Ibid.*, p. 31.

¹⁴⁷ *Ibid.*, p. 81.

introduceerde nieuwheid en onze historische context daagt de christen, de gedoopte voortdurend uit. Hoe kan hij niet bezwijken? Enkel dankzij de concrete en voortdurende aanwezigheid van het vlees geworden Mysterie, dat zich middels een levende christelijke aanwezigheid ervaarbaar maakt.

Ver van deze concrete en voortdurende aanwezigheid van Christus, die ons engageert door middel van een menselijke voorkeur ('Zaccheüs, kom vlug uit de boom, ik kom bij je thuis'), blijft ieder van ons, al hebben we het Doopsel ontvangen en zijn we op zeker moment tegen het gezelschap van de Kerk aangelopen, alleen met zijn grillen, overgeleverd aan de krachten en verlokkingen van de macht, van de beelden van vervulling die hem dagelijks door de context worden aangereikt en die hij zich bewust of onbewust eigen maakt.

Maar let op: als het waar is dat het zonder een tegenwoordige verbinding met het constante gezelschap van Christus, door middel van de menselijke gezichten waarvan hij zich bedient, moeilijk, zo niet onmogelijk is om niet te bezwijken voor de mentaliteit die ons omringt, is het evenzeer waar dat ondergedompeld zijn in een levend christelijk gezelschap er geen automatische garantie voor is dat we niet toegeven aan de bekoring om de ontmoete gebeurtenis te vervangen door iets anders, om onze hoop te stellen op iets anders, om ons de weg van de volheid voor te stellen vertrekkend vanuit onze eigen hulpbronnen. Dit is de bekoring, vandaag zoals in het begin, en heel de geschiedenis zal dat de bekoring zijn, en in het daaraan toegeven bestaat uiteindelijk de 'zonde'. María Zambrano merkt dat op haar manier op, kijkend naar het begin: 'Als we ons houden aan de gewijde vertelling van Genesis, dan bezweek [Adam] voor

de veelbelovende bekoring van de toekomst – ‘Jullie zullen als goden zijn’ – niet uit dorst naar geluk, maar juist door zich te onttrekken aan het geluk dat hem overspoelde, om op zoek te gaan naar een eigen creatie, naar iets wat hijzelf gemaakt had, om niet te hoeven stilstaan bij wat hem werd aangeboden, om te ontsnappen aan de pure aanwezigheid van de wezens waarvan hij de naam kende, maar niet het geheim.’¹⁴⁸

Eenieder is geroepen om te zien wat er in zijn persoonlijk of gemeenschappelijk leven gebeurt wanneer hij ingaat op de bekoring om de door het vleesgeworden Mysterie voortgebrachte nieuwheid te vervangen door een loutere eigen schepping, door iets wat we zelf gemaakt hebben.

2. De bekoring van de zelfbevestiging

Een blik op de geschiedenis die ontstaan is uit het aan don Giussani geschonken charisma, kan van grote waarde blijken om de factoren te begrijpen die een rol spelen bij de christelijke weg.

Op een bepaald historisch moment, in de jaren na 1968, onder de voortdurende druk vanuit de culturele, sociale en politieke context – die in bepaalde opzichten lijkt op de druk waaronder we vandaag de dag staan – beschreef Giussani heel precies de bekoring waar we het over hebben. Het is dan 1975, maar de observaties die hij maakt voor een groep volwassenen uit Milaan, bijeengekomen in de zaal van het Conservatorium

¹⁴⁸ M. Zambrano, *Chiari del bosco [Open plekken]*, Bruno Mondadori: Milaan 2004, p. 71.

voor de gebruikelijke Dag van de opening van het jaar,¹⁴⁹ gelden in alle opzichten ook vandaag, voor ons.

Giussani wijst erop dat er in de beweging van CL een ‘inzakken’ aan het plaatsvinden is – een opdrogen van de ervaring, een verwarring, een angst – en schrijft dit toe aan ‘een gebrek aan methode, een gebrek aan aandacht’. Hoe moeten we dit gebrek aan methode en aan aandacht begrijpen? Het bestaat in het feit dat ‘de grond van de kwestie, de wortel, dat waaruit alles voortkomt, de bron van de energie en van de intelligentie, als het ware als vanzelfsprekend beschouwd wordt, niet meer gevoed wordt, niet meer gekoesterd wordt, niet meer geholpen wordt door onze aandacht en door onze wil, waardoor het lijkt alsof het langzaam de neiging heeft te verdwijnen, abstract te worden. Wee degene die, in een leven zoals het christelijke, op wat voor manier dan ook als vanzelfsprekend beschouwt wat de voortdurende oorsprong is van ons gezicht, van onze persoonlijkheid, van ons licht en van onze kracht!’¹⁵⁰ Wanneer we de bron, dat wil zeggen de gebeurde gebeurtenis, als vanzelfsprekend beschouwen, verandert ze in een *a priori* dat in een la verdwijnt; de gebeurtenis wordt verondersteld en vervolgens pakken we de werkelijkheid aan vanuit onze eigen projecten en interpretaties. De gebeurtenis overleeft als bekende en ook wel gebruikte categorie, maar niet als de levensader van kennis en actie. We vertrekken niet vanuit de christelijke gebeurtenis, van haar verwachten we niet de bevrediging, dat

¹⁴⁹ Het gaat over de traditionele bijeenkomst van de leden van de beweging Gemeenschap en Bevrijding aan het begin van het sociale jaar, na de zomervakantie.

¹⁵⁰ FCL, *Audiovisuele documentatie*, Dag van de opening van het jaar van CL, Milaan, 14 september 1975.

wil zeggen de overeenstemming met de oorspronkelijke behoeften van het hart: die zoeken we in onze eigen prestaties, in ons eigen constructievermogen, in onze eigen bevestiging. Daarin gebeurt – onmerkbaar – de hierboven genoemde verandering van methode.

Giussani identificeert daarom het gebrek aan methode en aan aandacht in de ‘ernstige prevalentie van de expressiviteit, van het zoeken naar een expressie, zowel persoonlijk als collectief’, in het nastreven van een ‘naturalistisch opgevatte expressiviteit. Instinctiviteit, behoeften, noden die ons persoonlijke leven bevolken, die zich in ons collectieve leven voordoen – daarvan voelen we de noodzaak dat die bevredigd worden, met een privilege, met een heel gevaarlijke dominantie op het punt dat de voortdurende voeding van ons menselijke en christelijke wandelen vormt’. Kortom, wat overheerst is een zoeken naar eigen expressiviteit, ten koste van die gebeurtenis die ons leven is binnengegaan en die zich toch onthuld heeft als de oorsprong van een menselijke nieuwheid, van een nieuwe intelligentie en affectiviteit.

Wat is de wortel van het probleem? Giussani antwoordt zonder aarzelen: de zelfbevestiging als het doel en de ultieme horizon van het handelen. ‘De waarde die we nastreven door naar de kerk te gaan of te strijden in een fabriek, op school of op de universiteit, wanneer we alleen zijn of wanneer we samen zijn, is de zelfbevestiging, volgens het aspect dat ons interesseert (dat kan affectiviteit zijn, smaak, culturele nieuwsgierigheid, een bepaalde vaardigheid die we willen laten zien, een sociale en politieke passie...). Dit is het centrale punt van de kwestie: de waarde die we nastreven, individueel en gezamenlijk, lijkt me voornamelijk gedefinieerd door de noodzaak en

de pretentie, door de bezorgdheid om onszelf te bevestigen, volgens wat ons interesseert, volgens wat wij aanvoelen als interessant voor ons'.¹⁵¹ Opgemerkt moet worden dat Giussani niet praat tegen mensen die ervoor gekozen hebben andere paden te volgen, maar tegen personen die zich geëngageerd hebben met de christelijke ervaring die hijzelf heeft opgewekt en die edelmoedig tijd en energie investeren in de verschillende omgevingen waar ze zich inzetten. Dit maakt zijn opmerking nog interessanter: ze betreft niet 'de anderen', maar 'ons', dat wil zeggen mensen die het christelijke voorstel beleven waardoor ze zijn aangetrokken.

In Giussani's recente, laatst verschenen boek, verduidelijkt hij het gevoelige punt in het kader van een alternatief: 'In plaats van het zijn te bevestigen, de werkelijkheid in haar integrale, volledige waarheid, in haar totale, uitputtende bestemming, worden we bepaald door onze zorg om onszelf te bevestigen'. En nogmaals: 'Wij stellen onze hoop op een project van onszelf. Dat is wat zonde is: onze hoop stellen op een project van onszelf'.¹⁵² En dat is onze permanente bekoring. Vanwege een vreemde en diepe zwakheid, en tegelijkertijd vanwege een arrogantie waaraan hij toegeeft, maakt de mens, dat wil zeggen ieder van ons, zich los van wat hem doet leven, beschouwt hij

¹⁵¹ FCL, *Audiovisuele documentatie*, Dag van de opening van het jaar van CL, Milaan, 14 september 1975. In dit verband biedt Tolstoj ons een scherpzinnige parafrase van het Evangelie: 'Zoekt het Rijk Gods en Zijn gerechtigheid, en al het overige zal u worden geschonken. Wij echter zoeken *al het overige*, en zijn verwonderd als we het niet vinden' (L. Tolstoj, *Opstanding*, op. cit., p. 412).

¹⁵² L. Giussani, *Un avvenimento nella vita dell'uomo [Een gebeurtenis in het leven van de mens]*, Bur: Milaan 2020, p. 187, 27.

het als vanzelfsprekend – hetgeen een manier is om het te loochenen – en bevestigt hij zichzelf. Hij concentreert zich op zichzelf en richt ‘zijn aandacht en verlangen [...] op bijzondere en beperkte dingen. Het oorspronkelijke plan, dat waarvoor de mens geschapen is, is aangetast door het willekeurige gebruik van de vrijheid; zo neigen de mensen naar een detail dat, losgemaakt van het geheel, geïdentificeerd wordt met het doel van het leven. De ervaring van alledag is dat de mensen ertoe neigen de totaliteit van het leven te identificeren met iets gedeeltelijks en beperkts. En uit deze partialiteit te komen ligt niet binnen ons bereik: niemand van ons slaagt erin zichzelf weer een ware blik op de werkelijkheid te geven’.¹⁵³

Het streven naar bevestiging van onszelf leidt echter niet tot de volheid en de bevrediging die het ons lijkt te beloven, het bevrijdt ons niet van het niets. Onze woorden en onze inspanningen zijn ontoereikende, onvruchtbare pogingen, zoals we hebben opgemerkt. Sterker nog, met al onze inspanningen ‘neemt de ontevredenheid mateloos toe’.¹⁵⁴ Maar in de zonde zit ook de boete, wat Dante de *pena del contrappasso* noemt: ‘men wordt gestraft juist door de fout men zelf maakt’. Want het ‘zoeken naar de zelfbevestiging, in een of ander detail dat ons het meest interesseert, resulteert

¹⁵³ L. Giussani, S. Alberto, J. Prades, *Sporen trekken in de geschiedenis van de wereld*, op. cit., p. 32-33.

¹⁵⁴ FCL, *Audiovisuele documentatie*, Dag van de opening van het jaar van CL, Milaan, 14 september 1975. In *De broers Karamazov* schrijft Dostojevski: ‘Een ieder wil in zichzelf de volheid van het leven ervaren, maar intussen leiden al zijn inspanningen in de verste verte niet tot de volheid des levens, maar tot regelrechte zelfmoord, want in plaats van te komen tot volheid van inzicht in het eigen wezen geraken zij slechts volledig vereenzaamd’ (F. Dostojevski, *De broers Karamazov* (vert. A. Langeveld), G. A. van Oorschot: Amsterdam 2009, p. 369).

altijd in meer onbehagen. En deze houding, die de zelfbevestiging (de lust om je eigen expressie, je eigen expressiviteit te voelen) bevoorrecht, verpest alles'.¹⁵⁵

Meer dan ooit hebben we in deze door het coronavirus getekende tijden de beperktheid kunnen zien van een bepaalde manier van in de werkelijkheid staan, en hoe pathetisch het is onze hoop te stellen op onze eigen expressiviteit. Graham Greene schrijft: 'Zelfontplooiing is iets hards en zelfzuchtigs. Het verslindt alles, ook je zelf. Ten slotte ontdek je, dat je geen zelf meer hebt om te ontplooiën. Ik heb nergens meer belangstelling voor'.¹⁵⁶ 'Wie gericht is op zichzelf, op zijn eigen goedheid of intelligentie, op zijn bezorgdheid of overtuiging gelijk te hebben, zal de werkelijkheid uiteindelijk niet langer waarnemen in haar onuitputtelijke en mysterieuze anders-zijn. Dan voelt men in het leven alleen nog enthousiasme voor het feit gelijk te hebben, voldoening te vinden; zeker niet vanwege de verrassing om wat er gebeurt, vanwege de werkelijkheid die spreekt tot de persoon, vanwege de genade van het zijn'.¹⁵⁷ De concentratie op jezelf maakt je doof voor de werkelijkheid, voor haar onuitputtelijke en mysterieuze anders-zijn, verandert je leven in een verstikkende bubbel.

¹⁵⁵ FCL, *Audiovisuele documentatie*, Dag van de opening van het jaar van CL, Milaan, 14 september 1975.

¹⁵⁶ G. Greene, *Genezen verklaard* (vert. H. Schaap), Contact: Amsterdam/Antwerpen 1961³, p. 62.

¹⁵⁷ L. Giussani, *Un avvenimento nella vita dell'uomo*, op. cit., p. 139. In dezelfde lijn schrijft De Lubac: 'Men meent verlicht te zijn en weet het wezenlijke niet meer te onderscheiden. Men is niet meer in staat de misschien om ons heen opgebloeide duizend uitvindingen van de Geest te ontdekken, die altijd gelijk is aan zichzelf en altijd nieuw' (H. de Lubac, 'Le nostre tentazioni nei confronti della Chiesa [Onze bekeringen met betrekking tot de Kerk]', in: Id., *Meditazione sulla Chiesa*, op. cit., p. 200).

Datgene waaruit wij denken voldoening te kunnen halen, voert ons tot het nihilisme; de lust om je eigen expressiviteit te bevoorrechten, verpest alles, dat wil zeggen brengt alles terug tot niets. Maar waarom? Omdat het ingaat tegen de wet van de menselijke vervulling. ‘De wet van het leven is wat de Heer zei: ‘Wie zichzelf zoekt, verliest zichzelf en wie het accepteert zichzelf te verliezen, vindt zichzelf. Wie het accepteert zichzelf te verliezen omwille van Mij, hervindt zich’. Dat is het concept van ‘bekering’¹⁵⁸.

3. Bekering: voortdurend het geloof hervinden

Ziehier dan het door Giussani aangeduide alternatief: ‘Geen expressie van jezelf, maar bekering van jezelf. Geen publieke, culturele, politieke expressie van de beweging, maar bekering van de beweging. Dat is het woord! Aan deze bekering is ook – in Gods plan en volgens zijn tijd – Gods beloning verzekerd – zoals alle profeten tot Israël zongen, op voorwaarde dat het trouw bleef: ‘Alle volkeren komen naar U toe’¹⁵⁹.

Het is de ‘bekering’ tot de gebeurtenis van Christus die de ‘beloning’ verzekert, het honderdvoud hier op

¹⁵⁸ FCL, *Audiovisuele documentatie*, Dag van de opening van het jaar van CL, Milaan, 14 september 1975.

¹⁵⁹ *Ibid.* De Lubac merkt in dit verband op: ‘Wanneer we in de Kerk niet méér weten te zien dan haar menselijke verdiensten, wanneer we haar enkel nog beschouwen als een middel, zo nobel als je wilt, voor een tijdelijk doel, wanneer we in haar niet meer allereerst – ofschoon we vagelijk christenen blijven – een geloofsmysterie weten te ontdekken, dan begrijpen we haar absoluut niet meer’ (H. de Lubac, ‘Il sacramento di Gesù Cristo [Het sacrament van Jezus Christus], in: *Id.*, *Meditazione sulla Chiesa*, op. cit., p. 145).

aarde – in elk opzicht, ook qua historische betekenis –; niet de aanmatiging van een eigen project, het verwoede zoeken naar een eigen uitdrukkingsvorm, naar zelfbevestiging. Maar juist dit is het punt waarop we wegglijden: daar het geloof, de ontmoeting ons dikwijls te broos lijkt en ontoereikend om ons de voldoening en de invloed te geven die we verlangen, waar we naar streven, zoals we ons die voorstellen, daarom laten we de gebeurtenis achter ons en concentreren we ons op ons eigen initiatief. Tolstoj vat aldus deze houding en haar gevolgen: ‘Voortaan verbeelde hij zich [...] dat hij ‘geloofde’, maar hij kon toch het gevoel niet onderdrukken, dat ook dit niet het ‘echte’ was. En daarom stonden zijn ogen zo droefgeestig’.¹⁶⁰

Welnu, als God, de betekenis van alles, mens geworden is en als deze gebeurtenis in de geschiedenis voortduurt, gelijktijdig blijft met het leven van ieder van ons, dan zou, voor de mens die dat erkent, alles daaromheen moeten draaien. ‘De ontmoeting waarmee onze weg begonnen is, heeft dezelfde kenmerken, ze is definitief en totaliserend, zodat alle details van de geschiedenis die we beleven er deel van uitmaken’. Christus heeft van doen met het hele leven en met alle concrete implicaties ervan. ‘De inhoud van het geloof – God die mens wordt, Jezus Christus die gestorven en verrezen is – die naar boven komt in een ontmoeting, dus in een punt van de geschiedenis, omhelst er alle momenten en aspecten van, die als door een draaikolk binnen die ontmoeting gebracht worden en vanuit die ontmoeting bekeken en behandeld moeten worden, volgens de liefde die uit haar opwelt, volgens de mo-

¹⁶⁰ L. Tolstoj, *Opstanding*, op. cit., p. 264.

gelijkheid van nut voor jouw bestemming en voor die van de mens die zij suggereert'.¹⁶¹

Om dit totaliserende karakter te benadrukken, bedient Giussani zich van het verschil tussen omgeving en vorm. 'De meegemaakte ontmoeting, uit haar aard totaliserend, wordt mettertijd de ware vorm van elke relatie, de ware vorm waarmee ik naar de natuur kijk, naar mezelf, naar de anderen en naar de dingen. Als een ontmoeting totaliserend is, wordt ze vorm en niet slechts omgeving van relaties: zij stelt niet slechts een gezelschap vast als plaats van relaties, maar is de vorm waarmee deze opgevat en beleefd worden'.¹⁶² Dat betekent dat de blik op elk detail van de werkelijkheid, op elke plooï van het bestaan, gekneet wordt door die ontmoeting. Je kunt alles beleven met een onverwachte intensiteit en waardigheid, zelfs als je opgesloten zou zitten. Dat is geen 'literatuur', het is geleefde ervaring. Zittend op een houten bankje in doorgangskamp Westerbork, schrijft Etty Hillesum: 'Men leert hier heel veel. N.l. dat het leven heel anders is dan het in alle geschiedenisboeken beschreven staat en dat het overal goed is te leven, ook achter prikkeldraad en in tochtige barakken, mits men leeft met de nodige liefde voor de mensen en voor het leven'.¹⁶³

Dikwijls, haast zonder het aan onszelf toe te geven, is de gedachte die uiteindelijk in ons overheerst een scepsis over de invloed van de ontmoeting en van het geloof, over de effectiviteit van het initiatief van het

¹⁶¹ L. Giussani, S. Alberto, J. Prades, *Sporen trekken in de geschiedenis van de wereld*, op. cit., p. 40.

¹⁶² *Ibid.*

¹⁶³ E. Hillesum, 'Brief aan Hes Hijmans en andere bekenden in Amsterdam' d.d. 24 augustus 1942, in: Id., *Het werk*, Balans: Amsterdam 2012⁶, p. 871.

Mysterie in de wereld. Gods ‘onopvallende’ methode, zoals Benedictus XVI het noemt, lijkt ons al te onopvallend: ‘Het behoort tot Gods mysterie dat hij stil, onopvallend handelt. Dat hij slechts gaandeweg in de grote geschiedenis van de mensheid zijn geschiedenis opbouwt. Dat Hij mens wordt en daarbij door zijn tijdgenoten, door de toonaangevende krachten in de geschiedenis, over het hoofd kan worden gezien. Dat Hij lijdt en sterft, en als Verrezene alleen bij de mensheid wil komen door het geloof van degenen aan wie Hij zich toont. Dat Hij altijd weer stil aan de deur van ons hart klopt en ons langzaam ziende maakt wanneer wij de deur voor Hem opendoen. [...] Is dat niet juist de goddelijke wijze van handelen? Niet overweldigend met uiterlijke macht, maar vrijheid geven, liefde schenken en opwekken’.¹⁶⁴

Vanwege dat scepticisme geven we er de voorkeur aan, ook zonder het te zeggen – maar het blijkt uit de manier waarop we handelen – om de gebeurtenis, Gods manier om zich te openbaren en te handelen, zijn stijl, te vervangen door of ‘een handje te helpen’ met onze projecten, met onze activiteiten. Zo doende ontkennen we Christus niet expliciet, maar laten we hem in het tabernakel, in de nis van de geconsolideerde premissen: de bron beschouwen we als vanzelfsprekend, we maken haar los van het vlees en transformeren haar in een ‘inspiratie’ die rechtvaardigt wat wijzelf denken en willen – de bevestiging van onszelf.¹⁶⁵ Daarom no-

¹⁶⁴ J. Ratzinger – Benedictus XVI, *Jezus van Nazaret. Deel II. Van de intocht in Jeruzalem tot de opstanding*, Lannoo: Tielt 2011, p. 246-247.

¹⁶⁵ Vgl. in dit verband: Congregatie voor de Geloofsleer, *Brief Placuit Deo* aan de Bisschoppen van de katholieke Kerk over enkele aspecten van het christelijk heil, 2.

digt Giussani ons uit tot een persoonlijke en collectieve bekering.

Bekering! Wat is het en waarom is dit het punt? 'Je bekeren betekent voortdurend het geloof hervinden, en het geloof is de erkenning van een feit, een feit dat gebeurd is, de grote gebeurtenis die onder ons blijft. Wie had er tweeduizend jaar geleden geloof? Zij die – of het er nu veel of weinig waren – in die Mens de aanwezigheid herkenden van Iets groots, Iets bovennatuurlijks. Iets wat je niet kon zien zoals je Hem kon zien, maar dat klaarblijkelijk in Hem was, want 'Niemand kan de dingen zeggen en doen die Jij zegt en doet, als God niet met hem is', zei Nikodemus tot Jezus. Het geloof hervinden betekent dus voortdurend het bewustzijn van en de instemming met het Mysterie hervinden dat onder ons is, met de gebeurtenis die in ons en onder ons is: in ieder van ons, vanwege het Doopsel; en onder ons, vervolgens, als deel van de Kerk van God'. Als deze bekering echt het 'project van ons leven wordt, dan zullen we ook veel beter klaar, beschikbaar en bekwaam kunnen zijn voor alle inspanningen die de geschiedenis dag tot dag van ons zal vragen'.¹⁶⁶

Giussani gaat verder en detailleert: voortdurend het geloof hervinden betekent 'het geloof hervinden als intelligentie en als gehoorzaamheid'. Het geloof heeft dus twee dimensies – intelligentie en gehoorzaamheid – waar we aandachtig naar moeten kijken.

Laten we beginnen met de eerste: 'De gebeurtenis die in mij en onder jullie, onder ons is, wordt waargenomen door een intelligentie. Het geloof is immers een

¹⁶⁶ FCL, *Audiovisuele documentatie*, Dag van de opening van het jaar van CL, Milaan, 14 september 1975.

geste van de intelligentie', maar van een intelligentie 'nog dieper en groter dan de gewone intelligentie van de natuurlijke rede, omdat ze doordringt tot het niveau van de dingen waar de dingen hun consistentie en betekenis aannemen. Het geloof hervinden als intelligentie betekent voortdurend het feit dat onder ons is herkennen: 'Wij allen die van dat Brood eten zijn één. Jullie zijn elk ledemaat van de ander, draagt dus elkaanders lasten'.¹⁶⁷

Ik vraag me af: maar hoe kunnen wij vandaag, in de wereld waarin we ons bevinden, met alle verworvenheden en ontwikkelingen die haar kenmerken, met alle scepsis en vooroordelen die haar verhardten, over deze dingen spreken? Met welke autoriteit kunnen we ze zeggen? Alleen met die van het leven, van een ervaring, dat wil zeggen, alleen als er een nieuw zelfbewustzijn in ons groeit en dus een nieuwe, menselijkere manier om in de situaties van alle mensen te staan. Zoals Berdjajev onderstreept, gaat 'de geestelijke bevrijding [...] niet gepaard met een overgang naar het abstracte, maar naar het concrete [...], ze is de overwinning op de macht van de vervreemding'.¹⁶⁸ Nogmaals, hoe kunnen we zeggen, met de woorden van Giussani: 'Kijk, wij vormen de plek waar het noble streven van de mens naar bevrijding zijn grootste vervulling vindt'? Hoe kunnen we deze dingen zeggen 'als we de goddelijke werkelijkheid, het mysterie van Christus die onder ons en in ons is, niet voortdurend voor ogen hebben, als het niet de inhoud is van een

¹⁶⁷ *Ibid.*

¹⁶⁸ N. Berdjajev, *Schiavitù e libertà dell'uomo* [Slavernij en vrijheid van de mens], Bompiani: Milaan 2010, p. 627.

nieuw zelfbewustzijn?’ Dit nieuwe zelfbewustzijn ‘is echt een andere manier om jezelf waar te nemen, een andere manier om de aanwezigheid van de ander waar te nemen, wie de ander is en wat mijn relatie met hem is. ‘Wij allen zijn één, zodat jullie elkaars ledematen zijn: draagt dus elkaars lasten’. Zolang dit niet het project wordt van elke ochtend, het programma van elke dag, waarvoor zijn we dan [op de wereld]? Dan wordt onze positie tegenover de wereld onmiddellijk een discours naast de andere, één van de ideologieën, de zoveelste illusie waarmee de mens om de oren geslagen wordt’.¹⁶⁹

Het tweede woord dat Giussani gebruikt om de bekering, het voortdurend hervinden van het geloof aan te duiden, is ‘gehoorzaamheid’. Het gaat dus niet alleen om het geloof als intelligentie, als ‘waarneming van de nieuwheid die in ons en onder ons is, maar ook als gehoorzaamheid aan deze werkelijkheid die we herkend en waargenomen hebben, in ons en onder ons, aan deze eenheid met het mysterie van Christus, hetgeen ik ben en jullie zijn, aan deze eenheid tussen mij en jullie. De eenheid van bloed waar een moeder voor zorgt, gaat minder diep en is minder definitief dan deze eenheid, zoals de Heer zei, toen iemand zich door de menigte een weg naar voren baande en tot Hem zei: ‘Meester, uw moeder en uw broeders zijn hier’. ‘Wie is mijn moeder en wie zijn mijn broeders en familieleden? Hij die de wil van de Vader doet, die is mijn moeder, broer en zus’.¹⁷⁰

¹⁶⁹ FCL, *Audiovisuele documentatie*, Dag van de opening van het jaar van CL, Milaan, 14 september 1975.

¹⁷⁰ *Ibid.*

We zullen dit woord – gehoorzaamheid – uitgebreider behandelen aan het einde van ons parcours. Laten we ons nu afvragen: hoe kunnen we verifiëren of het *geloof* in jou en in mij werkelijk *erkenning* is, dus intelligentie van de nieuwheid die in ons en onder ons is, en *gehoorzaamheid* aan deze erkende werkelijkheid, aan ‘*onze eenheid in die mens, Christus*’?¹⁷¹ Wat is de verificatie van de bekering? De verificatie is een nieuwe menselijkheid, als een voorschot op het uiteindelijke geluk.

Het is de ervaring waarvan Sint-Paulus in zijn brieven getuigt: ‘Als anderen menen [op het vlees] te kunnen vertrouwen, dan ik zeker: ik ben besneden op de achtste dag, van Israëls geslacht, van de stam Benjamin, een geboren en getogen Hebreëer; op het stuk van de tora een Farizeeër, wat ijver aangaat een vervolger van de kerk, in wettische heiligheid volmaakt. Maar wat winst voor mij was ben ik om Christus gaan beschouwen als verlies. Sterker nog, ik beschouw alles als verlies, want mijn Heer Christus Jezus kennen gaat alles te boven. Om Hem heb ik alles prijsgegeven. Om Christus houd ik alles zelfs voor vuilnis, als het erom gaat Hem te winnen en één te zijn met Hem, niet met mijn eigen gerechtigheid op grond van de wet, maar met de gerechtigheid die verkregen wordt door het geloof in Christus, de gerechtigheid die van God komt en steunt op het geloof. Ik wil Christus kennen, ik wil de kracht van zijn opstanding gewaarworden en de gemeenschap met zijn lijden, ik wil steeds meer op Hem lijken in zijn sterven om eens te mogen komen tot de wederopstanding uit de doden. Niet dat ik het al

¹⁷¹ L. Giussani, *Dall'utopia alla presenza [Van utopie naar aanwezigheid]* (1975-1978), Bur: Milaan 2006, p. 25-26.

bereikt heb. Ik ben nog niet volmaakt! Maar ik streef er vurig naar het te grijpen, gegrepen als ik ben door Christus Jezus. Nee, broeders, ik beeld mij niet in er al te zijn. Alleen dit: vergetend wat achter me ligt, mij uitstrekkend naar wat voor me ligt, storm ik af op het doel: de prijs van Gods hemelse roeping' in Jezus Christus.¹⁷²

Wat betekent dit 'afstormen op het doel'? Gaat het alleen maar over de toekomst? Om de ervaring die aan dat streven ten grondslag ligt te verduidelijken, blijft Giussani stilstaan bij het woord dat Sint-Paulus en dus de liturgie gebruiken om haar te beschrijven. Hij maakt dan een opmerking die voor ons, voor onze ervaring – die van jou en die van mij – van mensen die de vervulling verlangen, van kapitaal belang is: 'De prijs begint hier, het is de nieuwe menselijkheid die beloofd is. Sint-Paulus en de liturgie gebruiken een heel duidelijke term, 'onderpand', het onderpand van de Geest. 'Onderpand' betekent 'voorschot', een voorschot, op aarde, op het uiteindelijke geluk. Dit is wat we geroepen zijn te ervaren en te beleven, om het aan de anderen te kunnen geven, aan de wereld, aan de mensen, want deze nieuwe gave, van een nieuwe menselijkheid, is het beste advies om de inspanningen van de mens niet gemystificeerd en mystificerend, uiteindelijk teleurstellend te laten worden'.¹⁷³

Een nieuwe, andere, waardere, vervuldere, wenselijkere menselijkheid is het enige 'advies' dat door kan breken in ons bewustzijn van mensen, en wel van

¹⁷² Fil 3,4-14.

¹⁷³ FCL, *Audiovisuele documentatie*, Dag van de opening van het jaar van CL, Milaan, 14 september 1975.

mensen van deze tijd, het enige dat aangevoeld kan worden als een uitnodiging die fascineert en bevrijdt. Het definiëren van deze dingen houdt ze noodzakelijkerwijs op een algemeen niveau, maar wat we gezegd hebben ‘geldt voor jouw gezinsleven, met je vrouw, met je man, met je kinderen, geldt voor de relaties met de mensen met wie je werkt, geldt voor de relaties die je moet hebben met elke mens die je ontmoet, met elke gebeurtenis die je overkomt, in voor- en tegenspoed, zodat we bij voorspoed nederig zullen zijn en bij tegenspoed toch zeker’.¹⁷⁴

Een nieuwe menselijkheid, een voorschot op het uiteindelijk geluk, dus een andere manier om de dingen op te vatten, een nieuwe kennis, *een ware blik op de werkelijkheid*. Dat is de prijs, de beloning waar de eerder genoemde bekering toe leidt.

¹⁷⁴ *Ibid.*

DE RELATIE MET DE VADER

Wat betekent het een ware blik op de werkelijkheid te hebben? Wie heeft die ooit gehad? Wie heeft hem in de geschiedenis binnengebracht en kan ons helpen om ook zo te gaan kijken?

Christus leefde op aarde zoals eenieder van ons. Als echte mens had hij te maken met bepaalde, eindige, vluchtige zaken, onderging hij beproevingen en lijden, tot en met de uiterste beproeving van het kruis. Wat heeft hem in staat gesteld niet te bezwijken voor de vooringenomenheid, tegenover de hoogste beproeving niet te eindigen in nihilisme of wanhoop? Hoe helpt Christus ons om niet overweldigd te raken door de partijdigheid van dingen en situaties, door de benauwdheid van onze pogingen tot zelfbevestiging, door de betekenisleegte, door de wanhoop?

1. Ons leven hangt af van een Ander

In *Het geloof komt de mens goed uit*¹⁷⁵ herneemt en commentarieert Giussani een passage van Ratzinger, die in *De kern van ons geloof (Einführung in das Christentum)* schrijft: ‘Wat gebeurt er, wanneer ik zelf chris-

¹⁷⁵ L. Giussani, *La convenienza umana della fede [Het geloof komt de mens goed uit]*, Bur: Milaan 2018.

ten word, wanneer ik mij achter de naam van Christus schaar en Hem daarmee aanvaard als de normgevende mens, als de norm van het menselijke? Wat voor wezensomkeer aanvaard ik daarmee, welke houding tegenover het zijn neem ik daarmee aan? Welke gevolgen heeft deze gebeurtenis? Hoe waardeer ik daardoor de werkelijkheid als geheel?¹⁷⁶

Nadat hij de passage geciteerd heeft, gaat Giussani de stappen ervan na en ontwikkelt hij de implicaties ervan: 'Ratzinger begint met te zeggen dat christen zijn betekent zich achter de naam van deze Christus te scharen – 'naam' in de Hebreeuwse zin: achter deze Aanwezigheid, achter de kracht van deze aanwezigheid – 'en Hem daarmee te aanvaarden', te erkennen 'als de normgevende mens', die mijn leven moet binnengaan als het criterium, 'als de norm van het menselijke'. Ik zou moeten proberen te handelen zoals Hij handelt'.¹⁷⁷

Wat is dus het eerste keerpunt dat in ons gebeurt, de eerste nieuwheid die in ons binnengaat wanneer we ons 'scharen' achter de naam van Christus en Hem daarmee aanvaarden als de norm van het menselijke? Allereerst 'het besef dat ons leven afhangt van een Ander en in functie staat van deze Ander! Ons leven, wanneer we 's ochtends opstaan en koffie nodig hebben, wanneer we onze mouwen opstropen om het huis op orde te brengen, wanneer we naar ons werk gaan, wat voor werk het ook is (dat maakt totaal niet uit), ons leven hangt af van iets anders, iets groters, onherstelbaar groters, waarvan het in functie staat'.¹⁷⁸

¹⁷⁶ J. Ratzinger, *De kern van ons geloof* (vert. V. de Leeuw, H. van der Burgt), Lannoo: Tielt 2006, p. 62.

¹⁷⁷ L. Giussani, *La convenienza umana della fede*, op. cit., p. 126-127.

¹⁷⁸ *Ibid.*, p. 127.

Dit, zo stelt Giussani, is het eerste, meest fundamentele wat Christus als mens, Christus als normgevende mens, als norm van het menselijke, als parameter, laat gebeuren, in ons moet laten gebeuren: 'Het bewustzijn dat wij 'van' iets groters zijn, 'van' de Vader zijn. Dit kunnen we goed aanvoelen wanneer we begrijpen dat heel Zijn bestaan 'in functie' staat van de Vader, 'eigendom' is van de Vader, 'van' de Vader is'.¹⁷⁹ 'Vader': dat is het grote woord.

Op dit historische moment, nu het coronavirus ons er meer unaniem bewust van gemaakt heeft hoe broos, hoe kwetsbaar, hoe afhankelijk we zijn van wat er gebeurt, weerklinken deze woorden in hun draagwijdte, met een vernieuwde en dramatische evidentie.

Het was juist omdat 'de apostel Filippus vagelijk had aangevoeld' hoe beslissend de verwijzing naar de 'Vader' was, dat hij, 'een uur voordat Jezus gevangen genomen zou worden, Hem vroeg: 'Je blijft ons maar over de Vader praten, laat ons deze Vader nu gewoon een keer zien en dan zijn we tevreden!' Hij begreep dat dit woord de gewone manier waarmee de mensen zichzelf aanvoelen verstoorde, naar de wortel van alles ging, en de horizon van alles omhelsde, want de Vader is de horizon van alles, de wortel van alles, oneindig meer dan in de beste vergelijking die we kunnen maken, die van het pas geconcipieerde kind, wiens totale horizon en totale wortel de baarmoeder van zijn moeder is (moeder en vader, dat is hetzelfde). Want hier gaat het om een ultiem, radicaal en voortdurend vaderschap. '*Tam pater nemo*, zozeer vader is niemand, Hij is de enige Vader, heel ons leven staat in functie van Hem, is Zijn eigendom. 'Filippus, je bent al zo lang bij me en je hebt het nog steeds niet be-

¹⁷⁹ *Ibid.*

grepen? Wie mij ziet, ziet de Vader'. Dat is de oorsprong van de bodemloze tederheid en verbazing van Dostojevski voor Christus, want wat in de Zoon met ons vertrouwd wordt, is het mysterie van de Vader, aan wie wij toebehoren'.¹⁸⁰

Het Mysterie – die ongrijpbare bron waaruit ogenblik na ogenblik de kosmos en mijn ik, net als het ik van iedereen, ontspringen, waaraan heel het zijn uiteindelijk toebehoort – maakt zich met ons vertrouwd; om dit aan te duiden, is “vader’ [...] het minst verre woord dat we kunnen gebruiken: vader en moeder zijn de symbolen die het meest in de buurt komen, de meest nabije tekens van deze vertrouwdheid. Welnu, God is een van ons geworden. Maar wat Christus, als normgevende mens, als norm, in ons introduceert, is dit diepgaande en steeds indringender besef dat wij toebehoren aan iets groters, waartegen we ‘Vader’ kunnen zeggen. We moeten het erkennen in ons werk en in onze relaties, zodat het werk intens kan worden en geofferd, en de relaties barmhartig en liefdevol’.¹⁸¹

Welk pad heeft de Vader gekozen om ons binnen te leiden in de diepe en vertrouwde relatie met Hemzelf? Hij heeft zijn Zoon gezonden, Hem tot een aanwezigheid gemaakt die wij kunnen onderscheppen, zodat wij in de Zoon die door de Heilige Geest mens geworden is¹⁸² zouden kunnen ‘zien’ tot wat voor intieme

¹⁸⁰ *Ibid.*, p. 128.

¹⁸¹ *Ibid.*

¹⁸² ‘Wat [Jezus] zegt over de Vader en over zichzelf als Zoon, ontspringt [...] uit de volheid van de Geest die in Hem is en die zich uitstort in zijn hart, zijn eigen ‘Ik’ doordringt, zijn handelen inspireert en vanuit de diepte opwekt’ (Johannes Paulus II, Encycliek *Dominum et vivificantem*, 21).

relatie met Hem wij geroepen zijn en wat voor nieuwheid dit met zich meebrengt voor onze manier om alle dingen te bekijken en te behandelen.

Hoe heeft de mens Christus degenen die Hem hoorden spreken en zagen handelen binnengevoerd in het besef toe te behoren aan de Vader? Elk van zijn gestes, elk van zijn woorden, elk van zijn blikken was bekleed, doorkneed met het bewustzijn van de Vader, documenteerde zijn bewustzijn van de Vader. 'Christus was als mens totaal bepaald door dit bewustzijn, zozeer dat hij kon zeggen: 'Ik en de Vader, wij zijn één' (Joh 10,30). Tot iedereen die hem tijdens het wandelen staande hield, of hem, terwijl hij met zijn apostelen sprak, terwijl hij aan het eten was, zou vragen: 'Waar is je bewustzijn op dit moment vol van?', zou hij gezegd hebben: 'Van de Vader'. 'Ik heb een spijs te eten die jullie niet kennen. Mijn spijs is, de wil te doen van Hem die mij gezonden heeft en zijn werk te volbrengen' (Joh 4,32-34). Zijn werk te volbrengen, dat is het leven'. Giussani dringt er dus op aan, sprekend over zichzelf en over ons, wat we ook doen, op welke weg we ook zijn: 'Mijn leven is Zijn werk te volbrengen, niet omdat ik priester ben; voor mij is het precies hetzelfde als voor jou, die typiste bent!'¹⁸³

Christus' ervaring is de ervaring waarmee wij geroepen zijn om onszelf te vergelijken, ons te vereenzelvigen; daarnaar moeten we kijken. Als iemand ons nu op straat staande zou houden en zou vragen: 'Waar is jouw bewustzijn op dit moment vol van?', wat zouden we dan antwoorden? Het gaat er natuurlijk niet om bepaalde woorden te herhalen, maar om

¹⁸³ L. Giussani, *La convenienza umana della fede*, op. cit., p. 128-129.

te verrassen waar ons bewustzijn *de facto* vol van is tijdens ons leven.

Wat betekent het je bewust te zijn van de Vader? Wie is de Vader? De Vader is de oorsprong van alle dingen, datgene waaruit de dingen uiteindelijk voortkomen, ontstaan, de veldbloem evenzeer als het gezicht van je geliefde. En welk verband is er tussen Christus' bewustzijn van de Vader en zijn relatie met de werkelijkheid? Waarom is de manier waarop Hij zijn leven als mens leeft – in relatie met de Vader – voor ons interessant?

In Christus worden we vertrouwd met een manier van omgaan met het zijn, die overeenstemt met het hart, die bevredigt, die vervult, die niet teleurstelt. Daarvoor zijn wij gemaakt: 'De werkelijkheid herkennen als voortkomend uit het Mysterie zou iets vertrouwds moeten zijn voor de rede, want juist in het erkennen van de werkelijkheid zoals ze is, dat wil zeggen zoals God haar gewild heeft, en niet gereduceerd, afgevlakt, zonder diepgang, vinden de vereisten van het 'hart' overeenstemming en wordt het vermogen tot redelijkheid en genegenheid dat wij zijn, volledig verwezenlijkt. Want de rede kan, vanwege haar eigen oorspronkelijke dynamiek, alleen vervuld worden door de erkenning van de werkelijkheid als wortelend in het Mysterie. De menselijke rede bereikt haar hoogtepunt, is dus werkelijk rede, wanneer ze de dingen erkent voor wat ze zijn, en de dingen zijn in de mate dat ze voortkomen uit een Ander'.¹⁸⁴

¹⁸⁴ L. Giussani, S. Alberto, J. Prades, *Sporen trekken in de geschiedenis van de wereld*, op. cit., p. 32.

De werkelijkheid herkennen als voortkomend uit het Mysterie, is geen illusie van helderzienden, geen zelfbegoocheling, maar het hoogtepunt van een waarachtig gebruik van rede en genegenheid. Hoe vertrouwd zijn we daarmee? Hoe vaak is het ons overkomen het Mysterie te herkennen terwijl we naar gewone dingen keken? Het is geen kwestie van begaafdheid. De werkelijkheid herkennen als teken van het Mysterie ligt binnen ieders bereik, zoals Sint-Paulus zegt in zijn brief aan de Romeinen: ‘Wat een mens van God kan weten, is in feite onder hen bekend; God zelf heeft het hun geopenbaard. Van de schepping der wereld af wordt zijn onzichtbaar wezen door de rede in zijn werken aanschouwd, zijn eeuwige macht namelijk en zijn godheid’.¹⁸⁵

Weliswaar ligt het binnen ieders bereik, maar het is niet vanzelfsprekend. Integendeel. Wat even vertrouwd zou moeten zijn voor onze rede – die er structureel voor gemaakt is de betekenis van de werkelijkheid te vatten – als overeenstemmend met onze vrijheid, dat lijkt ons, historisch gezien, ver weg, vaag; het lukt ons niet het te zien en te bevestigen. Zozeer dat wanneer het ons overkomt dat we de werkelijkheid zien als teken van het Mysterie, we met stomheid geslagen zijn. Dat wil zeggen dat het geen gewone ervaring voor ons is. Gewoon is hooguit een heel andere manier van omgaan met de werkelijkheid: het bestaan ervan als vanzelfsprekend beschouwen.

Wat is dan Jezus’ dagelijkse ervaring van omgaan met de mensen, de dingen en de gebeurtenissen, zoals we die in het Evangelie beschreven zien? Jezus vat

¹⁸⁵ Rom 1,19-20.

heel de werkelijkheid als een *gebeurtenis*: ‘De dynamiek van de gebeurtenis beschrijft elk moment van het leven: de bloem van het veld die ‘uw hemelse Vader mooier kleedt dan Salomo’ is gebeurtenis; de vogel die valt – ‘en de hemelse Vader weet het’ – is een gebeurtenis; de ‘getelde haren op uw hoofd’ zijn een gebeurtenis. Ook de hemelen en de aarde die er al miljoenen eeuwen zijn, zijn een gebeurtenis, een gebeurtenis die vandaag nog aan het gebeuren is als nieuwheid, aangezien de verklaring ervoor onuitputtelijk is. In de relatie met elk ding iets anders lezen, betekent dat de relatie zelf een gebeurtenis is’.¹⁸⁶

Het is moeilijk niet verrast en aangetrokken te worden door Jezus’ blik op de werkelijkheid zoals de Evangelies die beschrijven. Hij laat een manier zien om de werkelijkheid te beleven die haar niet vervlakt, niet reduceert, Hij belichaamt en getuigt van een ware, integrale relatie met elk aspect van de realiteit. Door ons ervan te getuigen hoe Hij naar alles kijkt – naar de veldbloem, naar de vallende mus, naar de lijdende mens – maakt Jezus ons vertrouwd met het Mysterie dat nu aan het gebeuren is: alles kan beleefd worden als gebeurtenis, dat wil zeggen als nu – uiteindelijk – voortkomend uit het Mysterie.

Waardoor kon Hij de realiteit zo intens ervaren? Door zijn relatie met de Vader. In de eerder gebruikte termen: Jezus stelde zijn hoop niet op een zelfbevestiging, op een eigen expressiviteit, maar op zijn relatie met de Vader (ook de wonderen die Hij deed waren nooit een vertoon van bekwaamheid maar altijd een verwijzing naar de

¹⁸⁶ L. Giussani, S. Alberto, J. Prades, *Sporen trekken in de geschiedenis van de wereld*, op. cit., p. 29-30.

Vader; hij deed ze, opdat iedereen zich bewust zou worden van de Vader en zou erkennen dat de Vader hem gezonden had). Zijn manier van leven als mens was geen zelfbevestiging, maar gehoorzaamheid aan de wil van de Vader. Zijn voortdurende relatie met de Vader, van wie zijn bewustzijn op elk moment vol was, liet hem alles beleven met een ongeëvenaarde intensiteit en dichtheid. In de mens Christus vinden we de inhoud van Romano Guardini's uitspraak ten volle weerspiegeld: 'In de ervaring van [een] grote liefde [...] wordt [alles] tot een gebeurtenis binnen deze betrekking'.¹⁸⁷

Niets greep hem meer dan de Vader: 'Ik en de Vader, wij zijn één'.¹⁸⁸ Zelfs het kwaad dat hij onderging, slaagde er niet in hem los te maken van de Vader. Sterker nog, juist daarin zien we heel de dichtheid van Zijn relatie met de Vader, die Hem ertoe brengt zich mateloos toe te vertrouwen. 'Dit oervertrouwen op de Vader, door geen enkel wantrouwen vertroebeld, is gegrond in de gemeenschappelijke Heilige Geest van Vader en Zoon: in de Zoon houdt de Geest het onverstoorbare vertrouwen levend, dat elke beschikking van de Vader – al ware het de omvorming van de persoonlijke scheiding in verlatenheid – altijd een beschikking van de liefde zal zijn, die nu, daar de Zoon mens is, met menselijke gehoorzaamheid beantwoord moet worden'.¹⁸⁹ Hier ligt de wortel van Christus' overwinning op het niets. De manier van leven van de Zoon is de overwinning op het niets.

¹⁸⁷ R. Guardini, *Het wezen van het christendom*, Het Spectrum: Utrecht/Brussel 1948, p. 11.

¹⁸⁸ Joh 10,30.

¹⁸⁹ H.U. von Balthasar, *Wenn ihr nicht werdet wie dieses Kind*, Johannes: Einsiedeln 1998², p. 39.

In alles wat hij doet, getuigt Christus van zijn relatie met de Vader. ‘Wie in mij gelooft, gelooft niet in mij maar in de Vader die mij gezonden heeft’.¹⁹⁰ Alles, elk van zijn woorden of gebaren, verwijst naar de Vader, naar het Mysterie. Elk van Zijn blikken of handelingen wordt betreden door die Aanwezigheid. Zoals Giussani het zegt in die uitspraak die ik me voorgenomen heb zo vaak ik kan voor mezelf te herhalen: ‘De mens Jezus van Nazaret – bekleed door het mysterie van het Woord en dus opgenomen in Gods eigen natuur (maar uiterlijk absoluut gelijk aan alle andere mensen) –, men zag deze mens niet één enkel gebaar maken zonder dat de vorm ervan zijn bewustzijn van de Vader liet zien’.¹⁹¹ Benadrukkend wat het zelfbewustzijn van de mens Jezus kenmerkte, haalt Giussani de woorden van het Johannesevangelie aan: ‘Mijn spijs is, de wil te doen van Hem die mij gezonden heeft en zijn werk te volbrengen’. Of: ‘Mijn vader is voortdurend aan het werk en ook ik houd niet op met werken’. Zijn leven is als een voortdurende nabootsing, als een continue imitatie, als een spiegel; Zijn bewustzijn was voortdurend een spiegel van de Vader. ‘Ik kan niets uit mijzelf; ik oordeel naar wat ik hoor’, wat ik hoor in mijn bewustzijn, ‘en mijn oordeel is rechtvaardig, omdat ik niet mijn eigen wil zoek, maar de wil van Hem die mij zond’.¹⁹²

Jezus leefde in het besef dat heel zijn waarde afhing van zijn relatie met de Vader. Buiten deze relatie zou

¹⁹⁰ Vgl. Joh 12,44.

¹⁹¹ L. Giussani, ‘Un uomo nuovo [Een nieuwe mens]’, in: *Tracce-Litterae communionis*, n. 3/1999, p. VII-IX.

¹⁹² L. Giussani, *La convenienza umana della fede*, op. cit., p. 129.

niets voortduren, niets consistentie hebben. De Vader, de relatie met Hem, gaf diepte en betekenis aan alles: ‘Jezus verbaast zich zeker over alles: [...] van het kleinste bloempje tot de onafzienbare hemel. Maar deze verbazing stamt uit de veel diepere verbazing van het eeuwige Kind, dat zich in de absolute Geest van de Liefde verbaast over de alles besturende en overstijgende liefde zelf. ‘De Vader is groter’.¹⁹³

2. Jezus volgen: kinderen zijn

Hoe kan eenieder van ons, in de geschiedenis, vertrouwd raken met deze blik op de wereld en op onszelf? In Jezus’ gezelschap. Het is de moeite waard te leren zoals Christus naar de werkelijkheid te kijken, want ‘als de mens de wereld niet beziet als ‘gegeven’, als gebeurtenis, dus uitgaand van het gelijktijdige gebaar van God die haar aan hem geeft, dan verliest zij heel haar kracht van aantrekking, van verrassing en van morele suggestie, dat wil zeggen van suggestie tot hechting aan een orde en aan een bestemming van de dingen’.¹⁹⁴ Maar wanneer iemand de werkelijkheid herkent als gebeurtenis, als voortkomend uit het Mysterie, dan wordt zijn leven van een ongeëvenaarde intensiteit: ‘Hoe intens belooft het leven te zijn van wie, ogenblik na ogenblik, de relatie vat van alles met zijn oorsprong! Elk moment heeft een definitieve relatie

¹⁹³ H.U. von Balthasar, *Wenn ihr nicht werdet wie dieses Kind*, op. cit., p. 59-60.

¹⁹⁴ L. Giussani, S. Alberto, J. Prades, *Sporen trekken in de geschiedenis van de wereld*, op. cit., p. 30.

met het Mysterie, en daarom gaat er niets verloren: hiervoor bestaan wij, en dit is ons geluk'.¹⁹⁵

Het is de relatie met de Vader die elk moment, ook het vluchtigste, vol betekenis en positiviteit laat zijn. En we moeten ons hiervan bewust zijn: 'Er is geen moment / dat niet op ons weegt met de kracht van de eeuwen; / en in elke hartslag heeft het leven / de schrikwekkende maat van het tijdloze'.¹⁹⁶ Anders valt alles uit elkaar en wint de betekenisleegte. Daarom is het voor ons allervoordeligst om Jezus te volgen. Wanneer we Hem volgen, kunnen we Zijn belofte in vervulling zien gaan: 'Wie mij volgt, zal het honderdvoud op aarde hebben'. In Jezus' gezelschap kan de waarachtige relatie met de werkelijkheid een stabiele ervaring in ons worden, kan de religiositeit – dat wil zeggen de erkende en geleefde relatie met het Mysterie, in alles, met alles te maken hebbend – ervaring worden van elk moment, en daarmee kan het daaruit voortvloeiende verschil van leven voortduren.

Met Christus gaat niets verloren, omdat Christus ons in staat stelt vertrouwd te raken met de Vader. 'Na heel veel van dit soort gesprekken en na heel veel van dit soort gezelschap, kunnen we gaan beginnen te voelen wat voor soort intensiteit, nobelheid, lichtheid van leven, wat een ànder leven dit introduceert! [...] 'Ik ben uit de hemel neergedaald niet om mijn wil te doen, maar de wil van Hem die mij gezonden heeft. En het is de wil van Hem die mij gezonden heeft dat ik niets verloren laat gaan van wat Hij mij gegeven heeft'.

¹⁹⁵ *Ibid.*, p. 32.

¹⁹⁶ A. Negri, 'Tempo [Tijd]', in: Id., *Mia giovinezza [Mijn jeugd]*, Bur: Milaan 2010, p. 75.

Dat ik niets verloren laat gaan! Jezus had het over de apostelen, de leerlingen, maar de betekenis van deze zin kan worden uitgebreid. Het is de wil van de Vader dat ik niets verloren laat gaan van wat Hij mij gegeven heeft: elk moment, elke levensomstandigheid, elke provocatie, alles wat ik moet doen. Het is een spontane, steeds spontanere intensiteit – geen fixatie.¹⁹⁷

Het is de intensiteit waarvan Bonhoeffer getuigt in een van zijn brieven uit de gevangenschap, die eindigde met zijn dood, vanwege zijn oppositie tegen het nationaalsocialistische regime: “Broeders, vergeet / je pijn en je verlangen. / Ik breng alles terug’. Wat betekent: ‘Ik breng alles terug’? Niets gaat verloren, alles wordt in Christus opgenomen en bewaard, hoewel in een andere gestalte, doorzichtig, helder [...]. Christus brengt dit alles terug en wel in die staat die God oorspronkelijk bedoelde, zonder de misvorming door onze zonde’.¹⁹⁸

Elke omstandigheid kan draagster worden van die nieuwheid die Christus in de wereld gebracht heeft. Maar om dit te laten gebeuren is onze inspanning niet voldoende – al betekent dit niet dat onze vrijheid niet nodig is. Laten we eens goed kijken naar wat het betekent Jezus te volgen. Wat is de weg waarvan Jezus ons getuigt? Niet die van de inspanning, maar die van het kindschap. Kinderen te zijn. Jezus leert ons wat het betekent kinderen te zijn door ons te laten zien hoe Hij kind is. De weg van de volheid waarvan

¹⁹⁷ L. Giussani, *La convenienza umana della fede*, op. cit., p. 129-130.

¹⁹⁸ D. Bonhoeffer, Brief op de 4e zondag van de Advent 1944, in: Id., *Verzet en overgave* (vert. L. Lagendijk), Kok: Utrecht 2017⁴, p. 175-176.

Hij getuigt, is niet die van de bekwaamheid, maar van het kindschap.

Sint-Paulus herinnert de christenen van de ontluikende Kerk aan de bron van deze vertrouwdheid: ‘Het bewijs dat ge zonen zijt: Hij heeft de Geest van zijn Zoon in ons hart gezonden, die roept: Abba, Vader!’¹⁹⁹ En verder: ‘De geest die gij ontvangen hebt, is er niet een van slaafsheid, die u opnieuw vrees zou aanjagen. Gij hebt een geest van kindschap ontvangen, die ons doet uitroepen: Abba, Vader!’²⁰⁰ Benedictus XVI becommentarieert: ‘Door mens te worden zoals wij, door Zijn menswording, dood en verrijzenis, heeft Jezus ons [...] in Zijn mensheid en Zoon-zijn opgenomen opdat ook wij zouden kunnen intreden in Zijn eigen toebehoren aan God. Zeker, ons kind-van-God-zijn heeft niet de volheid van Jezus: wij moeten het steeds meer worden, gedurende heel ons christenleven, door te groeien in de navolging van Christus, in de gemeenschap met Hem om de liefdesrelatie met God de Vader die ons leven draagt, steeds vertrouwelijker aan te gaan. Het is deze fundamentele werkelijkheid die voor ons ontsluit wordt wanneer wij ons voor de Heilige Geest openstellen en die ons tot God doet keren, Hem zeggende: ‘Abba, Vader!’ Meer dan door de schepping, zijn wij met Jezus ingetreden in het kindschap, geadopteerd; wij zijn werkelijk in God verenigde kinderen van een nieuwe wereld, van een nieuwe dimensie.’²⁰¹ Inderdaad, onderstreept Heinrich Schlier, het in-Christus-zijn ‘opent zich voor

¹⁹⁹ Gal 4,6.

²⁰⁰ Rom 8,15.

²⁰¹ Benedictus XVI, *Algemene audiëntie*, 23 mei 2012.

ons, wordt voor ons tegenwoordig en erfahrbaar, wordt onze historische ervaring in het in-de-Geest-zijn, [...] want juist in de Geest ontsluit Jezus Christus zich, laat Jezus Christus zich ervaren'.²⁰²

Het is naar dit kind worden dat Isaac van Stella op suggestieve wijze verwijst in zijn *Preken*: 'Wat verlangt de dienstknecht meer dan een zoon te worden? En wie, o mijn broeders, zou dit ook maar zwakjes durven te geloven, als de goedheid van God zelf het niet zou toestaan en zou beloven?'²⁰³ En even daarna: '*Zoals u en ik één zijn, mogen ook zij zo één zijn met ons. Zó ver brengt de dienaar het, tot zó ver wordt de vijand verzoend: van vijand wordt hij dienstknecht, van dienstknecht vriend, van vriend zoon, van zoon erfgenaam, van erfgenaam één, nog meer wordt hij één met de bron zelf van de erfenis; en zoals hij niet beroofd kan worden van zichzelf, zo kan hem ook niet de erfenis ontnomen worden die God zelf is.*'²⁰⁴

Onze fout is dat we denken dat Jezus' anders-zijn berust op een superieur vermogen, dat hem laat doen wat wij niet kunnen, namelijk leven zonder te bezwijken voor het niets. Maar Jezus bezwijkt niet en wordt niet dor, valt niet ten prooi aan het niets, omdat hij leeft door de Vader. Dat is Zijn enige kracht: 'Ik leef door de Vader'.²⁰⁵ Zijn anders-zijn zit niet in zijn vermogen om autonoom Zichzelf te kunnen zijn. Zijn anders-zijn zit in zijn Kindschap. Hierin ligt heel het kwalitatieve verschil van Christus.

²⁰² H. Schlier, *Grundzüge einer Paulinischen Theologie*, St. Benno: Leipzig 1981, p. 184.

²⁰³ Isaac van Stella, Sermo 5, in: Id., *Pensieri d'amore [Gedachten van liefde]* (red. M.A. Chirico), Piemme: Casale Monferrato 2000, p. 102.

²⁰⁴ *Ibid.*, p. 110.

²⁰⁵ Joh 6,57.

De inhoud van Zijn zelfbewustzijn is de relatie met de Vader: “Wie uit zichzelf spreekt, zoekt zijn eigen glorie’ [de zelfbevestiging] – en dat kost ons de kop: denken we maar aan onze discussies – ‘maar wie de glorie zoekt van Hem die hem gezonden heeft, is waarachtig’. We zoeken niet de bevestiging van onze eigen gezichtspunten, maar de bevestiging, vol pogingen en nederig voor de waarheid, in het zoeken naar de ‘mening’ van Degene die ons gezonden heeft’.²⁰⁶

Wat betekent het om niet de bevestiging van de eigen gezichtspunten te zoeken? Het is een andere bewustzijnshouding. ‘Het woord *coscienza* (bewustzijn, geweten, n.v.d.r.) heeft in de mond van de christen een totaal andere betekenis dan in de mond van de moderne mens. In de mond van de moderne mens betekent geweten (‘ik volg mijn geweten’) de plaats waar men zijn meningen en gedachten concipieert; en hij heeft het recht om te beweren wat hij denkt en voelt, omdat hij zichzelf opvat als de bron van alles: het geweten wordt opgevat als de bron van criteria en meningen’. Voor de christen daarentegen is zijn geweten ‘de plaats waar hij zoekt en luistert naar de waarheid van een Ander; daarom is de christen van nature nederig, en wanneer de zaak helder is, is hij helemaal zeker, nederig zeker, en helemaal bereid om zijn krachten in te zetten om te zoeken, om te ‘horen’, zoals het Johannesevangelie zojuist zei: ‘Hij die mij gezonden heeft is waarachtig, en tot de wereld zeg ik de dingen die ik van Hem gehoord heb’. We zeggen wat wij gehoord hebben’.²⁰⁷

²⁰⁶ L. Giussani, *La convenienza umana della fede*, op. cit., p. 130.

²⁰⁷ *Ibid.*, p. 130-131.

Luisteren naar de waarheid van een Ander, zeggen wat we gehoord hebben van een Ander: is dat soms geen moeilijke of vreemde houding? Nee, antwoordt Giussani, verwijzend naar de volwassenen tot wie hij spreekt: ‘Jullie doen het altijd, *pardon*, jullie doen het vaak’, je moet je er gewoon bewust van worden. ‘Wat is het geweldig om je ervan bewust te zijn dat je dat doet, om jezelf, verrast, aan je eigen kinderen dingen te horen zeggen of aanbevelen – of aan je vrienden, want dat is hetzelfde – en te kunnen zeggen: ‘Degene die mij zo doet spreken is waarachtig, en ik zeg de dingen die ik van Hem gehoord heb, ik zeg tot mijn kind de dingen die ik van Hem gehoord heb’.²⁰⁸ Wanneer, in de relatie met onze kinderen, dit nieuwe bewustzijn werkzaam is, ‘wat een rust, wat een zekerheid, wat een vrede heb je dan! Dan ben je ook vrij tegenover het antwoord dat je kind zal geven. Wanneer het echter onze mening is die telt, willen we die koste wat het kost overbrengen: dan proberen we te domineren’.²⁰⁹ Dit zijn de uitermate concrete tekens van een verificatie of het door Christus voortgebrachte nieuwe bewustzijn al dan niet in onze ingewanden begint door te dringen.

Het punt is dus dat het bewustzijn van de Vader steeds vertrouwder wordt, zodat eenieder kan zeggen, met Jezus: ‘Degene die mij gezonden heeft, is met mij’. Het is een ervaring die rijpt in de tijd, als we blijven wandelen, als we niet ophouden de weg te doorlopen die de ontmoeting altijd wijd opent, zoals we eerder zeiden. ‘Proberen we te denken aan iemand, proberen we ons een mens voor te stellen die zich tien, honderd,

²⁰⁸ *Ibid.*, p. 131.

²⁰⁹ *Ibid.*

duizend keer per dag bewust wordt van het feit dat Degene die hem gezonden heeft, dus Degene die hem maakt, het Mysterie dat hem maakt, met hem is, dat God met hem is: de sereniteit van bepaalde gezichten, van bepaalde gezichten van monniken of monialen, heeft hier haar wortel. Maar hierin schuilt het geheim van de indrukwekkende sereniteit van het gezicht van veel van onze vrienden, omdat deze dingen onder ons leven'.²¹⁰

Zo'n bewustwording kneedt elk moment, elk gebaar, elke blik, onze manier om alles het hoofd te bieden, stap voor stap. "Ik kom van God, ik kom niet uit mezelf!" Ik zeg dit niet tegen jullie, ik zeg het tegen mezelf', onderstreept Giussani terwijl hij het in herinnering roept, en 'eenieder moet het tegen zichzelf zeggen: ik kom niet uit mezelf, ik ben uit een Ander voortgekomen, en daarom moet ik de werken doen van Degene uit wie ik voortgekomen ben, moet ik luisteren, moet ik kijken, moet ik nadoen. Als iemand op enig moment van zijn leven die jongeling of man, Jezus van Nazaret, benaderd had en hem had gevraagd: 'Waar denk je aan?', zou hij geantwoord hebben: 'Aan de Vader', maar niet los van de dingen'. Want het is absoluut niet nodig te kiezen tussen denken aan de Vader of je interesseren voor de dingen. 'Denken aan de Vader is een waarachtige manier om aan de dingen te denken, is de ware manier om aan de dingen te denken: het is een modaliteit van de blik die je hebt op je vrouw of je man, op je kinderen, op je werk, op het goede en kwade dat je overkomt, op jezelf'.²¹¹

²¹⁰ *Ibid.*, p. 132.

²¹¹ *Ibid.*

Jezus openbaart ons dat het Mysterie Vader is. Hij is het die ons leert zeggen: 'Onze Vader'. Van moment tot moment de relatie van alles met zijn oorsprong vatten betekent dan: de relatie van alles met de Vader vatten. En dit laat ons alle dingen zien in hun waarheid, heelijkheid, construeerbaarheid. 'Maar denken jullie dat de relatie met het Mysterie, met de Vader, zoals Jezus zei, en dus de imitatie van Christus, ons niet laat kijken naar de man, naar de vrouw, naar onze kinderen, naar de dingen? Nee, ze laat ons er honderdmaal intenser en waarachtiger naar kijken. Zodat we, al is het hakkelend, begrijpen dat de waarheid aan deze kant ligt; zelfs door ons gehakkel heen nemen we waar dat de waarheid van deze kant komt'.²¹²

3. Het kwaad is: te vergeten

De relatie met de Vader creëert geen afstand tot de dingen, onderdrukt ze niet, maar vult ze met betekenis. Denken aan de Vader is de ware manier om aan de dingen te denken. Eindelijk is onze blik waarachtig. Alles verkrijgt dan een unieke dichtheid en intensiteit: eindelijk wordt de waarde van het ogenblik, van de relaties, van het werk, van de werkelijkheid, van de omstandigheden, van eigen en andermans lijden, bevestigd.

Er bestaan tekens van deze ware manier om alles te behandelen: vrijheid, vrede, onverstoorbare zekerheid, vertrouwen, verlating ('In uw handen beveel ik mijn geest, vertrouw ik mij toe'). We worden niet

²¹² *Ibid.*, p. 138.

langer beheerst door de angst, niet langer bepaald door het succes van onze expressiviteit, vrees en onzekerheid domineren niet langer. ‘En waarom zichzelf kwellen als het eenvoudig is te gehoorzamen’,²¹³ laat Claudel Anna Vercors zeggen in *De Boodschap aan Maria*.

En toch, hoeveel leugen en partijdigheid zit er in onze manier van denken en van onszelf, de anderen en de dingen behandelen! Vaak vragen we ons af wat daar de oorzaak van is. Meteen antwoorden we dan: de zonde, maar zonder precies te weten wat zonde eigenlijk is. Wat meteen in ons opkomt, is ons gebrek aan energie, aan wilskracht, aan coherentie. Het is symptomatisch voor onze geneigdheid tot moralisme, die als een schaduw ons leven begeleidt en veel van onze dagen dof maakt.

Laten we dus proberen de zaak wat dieper te beschouwen, zonder ons onmiddellijk door moralisme te laten afleiden. De ervaring van de zonde is ‘letterlijk het verlies van het bewustzijn van de Vader, dat wil zeggen het verlies van de spanning om dit bewustzijn te laten gebeuren’. Want ‘als ik verbonden ben met dit ‘grotere dan mijzelf’, [...] en als het mijn natuur is bewust te leven, dan is het kwaad: het bewustzijn van deze relatie los te laten! Het kwaad is het menselijk handelen dat het bewustzijn van deze relatie verlaat. [...] Het echte kwaad, de stof van het kwaad is dit vergeten. Hoe belangrijk zijn dus het ochtend- en het avondgebed! Hoe belangrijk is het het Onze Vader te bidden! Laten we ons ertoe zetten om het langzaam

²¹³ P. Claudel, *De Boodschap aan Maria*, Betsaida: ‘s-Hertogenbosch 2013, p. 269.

uit te spreken, de woorden wegend: dat we op de vierentwintig uur minstens één ogenblik mens worden, want dan beïnvloedt het alles!²¹⁴

Het echte probleem is niet allereerst ons gebrek aan energie, aan wilskracht, aan coherentie, maar onze vergeetachtigheid, ons gebrek aan vertrouwdheid met de Vader. En dat is geen kwestie van bekwaamheid. Wanneer het bewustzijn van de Vader ontbreekt, dat wil zeggen het bewustzijn kinderen te zijn, wordt het doel van het leven gereduceerd; het wordt dan de pure bevestiging van onszelf; dat wil zeggen, we doen dan alles 'voor een kortstondig doel, dat alles terugwerpt in het niets. Als we de dingen voor onszelf doen, gooien we alles in het niets. Negentig procent, nee, al onze handelingen hebben deze vreselijke bestemming, waar we tegen moeten ingaan'. Dus naarmate het bewustzijn dat ons leven in functie staat van iets groters, in ons niet groeit, en, mettertijd, 'niet ten grondslag [komt te liggen] aan alles wat we doen, werpen we alles terug in het niets'.²¹⁵

De dingen doen voor jezelf staat gelijk met alles terugwerpen in het niets; alles wordt dan vluchtig door gebrek aan diepte, aan betekenis. Het juiste doel van de handeling, van wat we moeten doen, ontbreekt. Het leven wordt gereduceerd tot de schijn ervan, het wordt afgevlakt: eten, drinken, een gezin stichten, werken, vrije tijd, enz. Uiteindelijk rest er niets waarvoor het de moeite waard is te leven, niets dat ons kan aantrekken en de dingen zinvol kan maken. Want de waarde van de dingen hangt af van de betekenis die

²¹⁴ L. Giussani, *La convenienza umana della fede*, op. cit., p. 134.

²¹⁵ *Ibid.*, p. 135.

ze hebben en van de intensiteit van het bewustzijn waarmee we ze beleven.

Giussani haalt een betekenisvolle episode aan die zich voordeed in de eerste jaren dat hij les gaf: 'Ik herinner me – en ik vertelde het tijdens de eerste godsdienstlessen die ik gaf – dat ik eens, vlak na de oorlog, toen er nog in veewagens gereisd werd, terugkeerde uit San Remo, waar ik had moeten zijn voor de Caritas van Milaan (die toen geleid werd door monseigneur Bicchierai). Ik reisde eerste klas, maar ook in de eerste klas zat en stond iedereen op elkaar. Naast mij zat een heel gedistingeerde, oudere heer, hij zal zeventig jaar oud zijn geweest. Hij vertelde me dat hij in San Remo geweest was om een grote schenking te doen aan een klooster. En toen zei hij: 'Kijk, ik (hij zei me z'n naam niet) heb alles bereikt wat ik in mijn leven wilde bereiken, want ik heb tientallen fabrieken, industrieën (het was kortom een grote industrieel), maar nu ik zeventig jaar oud ben, vraag ik me af of ik mijn leven niet heb weggegooid'.²¹⁶

Hoe kunnen wij vandaag de dag die vertrouwdheid krijgen met het Mysterie, met de Vader, en ons dus die relatie eigen maken met de werkelijkheid die Jezus in de geschiedenis geïntroduceerd heeft? Wat hier op het spel staat, is de mogelijkheid niet de bezwijken voor de bekoring van het nihilisme, voor de twijfel aan de ultieme consistentie van de werkelijkheid, van onszelf, en aan de positiviteit van het leven. Hoe kun je vandaag de dag kind worden, zoals Jezus?

²¹⁶ *Ibid.*, p. 135-136.

KINDEREN IN DE ZOON

We hebben gezien dat de gedachte aan de Vader Christus' bewustzijn beheerste, dat zijn bewustzijn van de Vader hem definieerde. Als wij dus Christus volgen, als we besluiten om Hem te volgen, dan moet 'het bewustzijn van God [...] doordringen in al wat we doen; langzamerhand, mettertijd, wordt het dan gewoon. [...] Het denken aan God is inherent aan alles, dat wil zeggen valt samen met een manier om naar alles te kijken, naar je vrouw en naar jezelf, naar het goede en naar het kwade, zodat het goede geen trots kan worden en het kwade geen wanhoop'.²¹⁷

Op dit punt kan een vraag opkomen. Jezus voerde zijn leerlingen binnen in het bewustzijn van zijn relatie met de Vader. 'Aan allen die Hem aanvaardden, gaf Hij het vermogen om kinderen van God te worden'.²¹⁸ En wie voert ons daar vandaag de dag in binnen? Het is altijd Christus die ons binnenleidt in de relatie met de Vader. Maar hoe?

²¹⁷ L. Giussani, *La convenienza umana della fede*, op. cit., p. 133-134.

²¹⁸ Joh 1,12.

1. Middels het gezelschap van de gelovigen. Het charisma

Zoals gezegd²¹⁹ breekt Christus door in mijn leven, trekt Hij mij naar zich toe, middels een aanwezigheid, een precies, bepaald vlees, een overtuigende ontmoeting, door middel waarvan ik dezelfde relatie met Hem kan ervaren die de eersten die Hem ontmoetten, beleefden. Het is dus in de Zoon, in de relatie met de hier en nu aanwezige Christus, dat wij kinderen kunnen worden, ‘Vader’ leren zeggen, het Mysterie leren herkennen dat ons, als een ‘Vader’, maakt. *Abba* is de term die Jezus gebruikt: hij drukt een tot dan toe ondenkbare, onvoorstelbare vertrouwdheid uit in de relatie met God.

Net als tweeduizend jaar geleden, worden ook wij ‘kinderen in de Zoon’ door het geloof en het Doopsel waarin we de Heilige Geest ontvangen, de Geest van Christus, ‘de kostbare en noodzakelijke gave die ons tot kinderen van God maakt’²²⁰ en tot leden van het Lichaam van Christus, dat de Kerk is, ‘het volk, verenigd vanuit de eenheid van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest’ (volgens de mooie beschrijving van Sint-Cyprianus, geciteerd in *Lumen Gentium* 4), verrijkt door ‘hiërarchische en charismatische gaven’, die gegeven worden om op verschillende manieren bij te dragen aan de opbouw en de missie ervan. De Brief *Iuvenescit Ecclesia*, over de verhouding tussen hiërarchische en charismatische gaven, herinnert aan het door Johannes Paulus II gemunte principe van de ‘coëssentiali-

²¹⁹ Zie *supra*, p. 64-74.

²²⁰ Benedictus XVI, *Algemene audiëntie*, 23 mei 2012.

teit' van deze gaven en citeert paus Benedictus XVI, die zegt dat 'ook in de Kerk de wezenlijke instellingen charismatisch zijn en anderzijds de charisma's op de een of andere wijze institutioneel moeten worden om coherentie en continuïteit te hebben. Zo dragen beide dimensies, die voortkomen uit dezelfde Heilige Geest voor hetzelfde lichaam van Christus, samen ertoe bij om het mysterie en het heilswerk van Christus in de wereld tegenwoordig te stellen'.²²¹

Daarom vormen de bewegingen en nieuwe gemeenschappen die voortkomen uit de gave van charisma's van de Geest, er een betekenisvol getuigenis van hoe de Kerk niet groeit "door proselitisme" maar 'door aantrekkingskracht'.²²²

Paus Franciscus laat niet na deze nieuwe realiteiten op te roepen tot missionaire openheid, de nodige gehoorzaamheid aan de herders en 'binnen de Kerk blijven', omdat het 'binnen de gemeenschap [is dat] de gaven waarmee de Vader ons overlaadt, ontluiken en bloeien; het binnen de gemeenschap is dat men leert ze te herkennen als een teken van zijn liefde voor zijn kinderen'.²²³

Wij zijn van God, van de Vader, we zijn de 'Zijnen' in de meest radicale betekenis van het woord, dat wil zeggen we zijn Zijn schepselen. Maar 'onze afhankelijkheid als schepselen zou een raadselachtige en voorbijgaande waarneming zijn gebleven, als ze ons niet helder geopenbaard zou zijn in Christus [in

²²¹ Congregatie voor de Geloofsleer, Brief *Iuvenescit Ecclesia*, 10.

²²² Franciscus, Apostolische exhortatie *Evangelii gaudium*, geciteerd in: Congregatie voor de Geloofsleer, Brief *Iuvenescit Ecclesia*, 2.

²²³ Congregatie voor de Geloofsleer, Brief *Iuvenescit Ecclesia*, 10.

Zijn Geest]: want ‘niemand heeft ooit God gezien; de Eniggeboren Zoon, die in de schoot des Vaders is, Hij heeft Hem doen kennen’. Enkel ‘in ons toebehoren aan de God die Mens geworden is, wordt onze [ultieme en] totale afhankelijkheid, het feit dat wij gemaakt worden, helder’.²²⁴ En wij behoren toe aan Christus, ‘niet aan de idee van Christus die we hebben, maar aan de werkelijke Christus, degene die voortduurt in de geschiedenis binnen de eenheid van de gelovigen, verenigd met de Paus, de bisschop van Rome’.²²⁵

Vandaag de dag maakt de Zoon ons vertrouwd met het mysterie van de Vader middels de Kerk en wordt Hij voor ons gebeurtenis middels de genade van de ontmoeting met een charisma – voor ons is dat het aan don Giussani geschonken charisma. Gods Geest kan in Zijn oneindige vrijheid en verbeelding ‘duizend charisma’s verwezenlijken, duizend manieren om Zich in Christus aan de mens mee te delen. Het charisma vertegenwoordigt juist de modaliteit van tijd, van ruimte, van karakter, van temperament, de psychologische, affectieve, intellectuele modaliteit waarmee de Heer gebeurtenis wordt voor mij en, op gelijke wijze, ook voor anderen. Deze manier wordt van mij overgedragen op anderen, zodat er tussen mij en *dezen* een affiniteit bestaat die er niet is met iedereen, een sterkere, meer gespecificeerde broederschapsband. Zó blijft Christus elke dag bij ons aanwezig tot aan het eind van de wereld, binnen de historische omstandigheden die het mysterie van de Vader

²²⁴ L. Giussani, S. Alberto, J. Prades, *Sporen trekken in de geschiedenis van de wereld*, op. cit., p. 83.

²²⁵ L. Giussani, *La verità nasce dalla carne*, op. cit., p. 54.

vaststelt en waardoorheen hij ons Zijn aanwezigheid laat herkennen en beminnen'.²²⁶

Het charisma is dus 'de evidentie van de Gebeurtenis die nu aanwezig is, daar ze ons in beweging zet[, ...] de modaliteit [...] waarmee Christus' Geest ons zijn uitzonderlijke Tegenwoordigheid laat waarnemen, ons de macht geeft ons er met eenvoud en liefdevol aan te hechten'.²²⁷ Het charisma maakt de Kerk levend en staat in functie van het hele kerkelijke leven. 'Elke historische modaliteit waarmee de Geest ons in relatie plaatst met de Gebeurtenis van Christus, is altijd een 'detail', een bijzondere modaliteit van tijd en van ruimte, van temperament, van karakter. Maar het is een detail dat in staat stelt tot de totaliteit'.²²⁸

²²⁶ L. Giussani, S. Alberto, J. Prades, *Sporen trekken in de geschiedenis van de wereld*, op. cit., p. 122. In *Iuvenescit Ecclesia* lezen we: 'De charismatische gaven 'worden aan de afzonderlijke personen gegeven, maar kunnen door anderen gedeeld worden; op deze wijze blijven zij in de tijd bestaan als een kostbare en levende erfenis die een bijzondere geestelijke verwantschap tussen de mensen schept' (Johannes Paulus II, Apostolische exhortatie *Christifideles laici*, 24: AAS 81 (1989), 434). De relatie tussen het persoonlijke karakter van een charisma en de mogelijkheid eraan deel te hebben brengt een beslissend element van de dynamiek ervan tot uitdrukking, daar het de verhouding betreft die in de kerkgemeenschap persoon en gemeenschap altijd met elkaar verbindt (vgl. *ibid.*, 29: AAS 81 (1989), 443-446). De charismatische gaven kunnen in de praktijk affiniteit, nabijheid en geestelijke verwantschap voortbrengen, waardoor de charismatische erfenis, te beginnen bij de persoon van de stichter, wordt meegedeeld en verdiept en zo ware geestelijke families doen ontstaan. Kerkelijke verenigingen presenteren zich in hun verschillende vormen als gedeelde charismatische gaven' (Congregatie voor de Geloofsleer, Brief *Iuvenescit Ecclesia* aan de Bisschoppen van de katholieke Kerk over de verhouding tussen de hiërarchische en charismatische gaven in het leven en de zending van de Kerk, Rome, 15 mei 2016, 16).

²²⁷ L. Giussani, S. Alberto, J. Prades, *Sporen trekken in de geschiedenis van de wereld*, op. cit., p. 124.

²²⁸ *Ibid.*, p. 123.

Johannes Paulus II heeft scherp opgemerkt dat ‘de eigen originaliteit van het charisma dat leven geeft aan een beweging [niet] pretendeert – en [...] dat ook niet [zou] kunnen – iets toe te voegen aan de rijkdom van het *depositum fidei* (erfgoed van het geloof), dat door de Kerk met hartstochtelijke trouw wordt bewaakt. Maar het vormt een krachtige steun, een suggestieve en overtuigende oproep om ten volle en met intelligentie en creativiteit de christelijke ervaring te beleven. Daarin is de voorwaarde gelegen voor het vinden van adequate antwoorden op de uitdagingen en de vereisten van de tijd en de historische omstandigheden die altijd weer anders zijn. In dit licht bieden de door de Kerk erkende charisma’s wegen aan om de kennis van Christus te verdiepen en zichzelf met nog meer edelmoedigheid aan Hem te geven, en zichzelf tegelijk steeds meer in gemeenschap te verbinden met heel het christelijk volk’.²²⁹

Deze dynamiek wordt goed weergegeven door het volgende getuigenis: ‘Dit jaar ben ik, negenenvijftig jaar oud, lid geworden van de Fraterniteit van CL, op een leeftijd waarop iemand normaal gesproken dingen afsluit, niet begint. Ik moet zeggen dat ik al een leven lang om de beweging heen draaide, vanwege een serie neven en nichten die daarbij zijn. De boodschap van Giussani heeft mij zo bereikt, ‘van de zijkant’. Wat mij fascineerde was het antwoord te vinden op mijn vraag: ‘Wie ben ik eigenlijk? Thuis, aan tafel met mijn gezin, ben ik christen, en dan ben ik op school niemand? Ik ben een gelovige tijdens de mis, op zondag,

²²⁹ Johannes Paulus II, *Boodschap aan het Wereldcongres van kerkelijke bewegingen en nieuwe gemeenschappen*, Rome, 27 mei 1998.

en dan ben ik op het cineforum iets anders?’ Hoe kon ik wat ik van binnen voelde, niet als achtergrond, door mijn opvoeding, maar als behoefte, matchen met alles wat ik buiten ontmoette, met de *pensée unique* van na de jaren zestig, de oppervlakkigheid van een gevormd oordeel? Het was een voortdurende vraag, een zoeken in elke omgeving, om de lijm te vinden die de puzzelstukken met elkaar zou kunnen verbinden. Die vraag had in Giussani’s uitnodiging om ‘de werkelijkheid te beleven’ een eerste oriëntatiepunt gevonden, een concrete mogelijkheid. Wat ik had leren kennen bij mijn grootouders, die hun geloof niet losmaakten van hun leven, die doordrenkt waren van het geloof, in elk gebaar, op een natuurlijke manier, volgens de natuur, was duidelijk gezond verstand geweest. Terwijl ik in mijn dagelijks leven alles opnieuw moest bediscussieren en alles steeds minder logisch werd. Desorientatie, verdeeldheid, oppervlakkigheid in de relaties, het vermijden van toetsen die niet bespeeld mochten worden. Maar ik had wel een leermeester gehoord – haast stiekem afgeluisterd – die mij een pad wees; er bestond een oplossing. En daarmee, met die kruimels, ging ik verder: ‘de werkelijkheid beleven’. Een intens leven, vier kinderen, veel werk, veel moeilijkheden en veel successen, een vol, coherent leven. In een voortdurend zoeken, want al die moeite en al dat ‘doen’ was eigenlijk zoeken, verlangen, aftasten, vele wegen proberen, alle wegen die begaanbaar waren. Waar het maar kon, bedelde ik om bevestiging, ondersteuning. Die ik niet vond. Ik vond applaus voor mijn coherentie, of verwijten over mijn uitbundigheid; oordelen, maar geen gemeenschap. Dan, een onverwachte gebeurtenis. Iemand die me met de rug tegen de muur zet en zegt:

‘Heb jij eigenlijk van binnen een levende Christus?’ Geen antwoord. Een vraag. En het antwoord was er al, stond daar voor me, het had zijn gezicht: een levende Christus vanbinnen, vandaag, hier naast me. Geen Christus die er pas aan het einde zal zijn, maar vandaag al, hier, nu. Voor mij. Dat moment heeft mijn leven veranderd. En toen is mijn manier van bidden veranderd: niet langer punten sparen, me inspannen om bepaalde schema’s te volgen, maar nabij zijn, luisteren, wachten, me verlaten. En ik beweeg me nu anders in de werkelijkheid, het is een ‘de werkelijkheid beleven’ geworden, met een Aanwezigheid naast me en daarom met een andere blik, dezelfde blik die ik op mezelf ervaren heb, die blik die wie je voor je hebt, verandert, omdat jij zelf veranderd bent. Alles wat ik in mijn leven had gelezen en geprobeerd had te leren, te bestuderen, te begrijpen, was in het echt heel anders: geen inspanning, maar een evidentie. En als deze evidentie in een gezelschap verdiept wordt, is ze de muziek voor mijn ziel waar ik altijd naar op zoek was’.

Als het door het charisma in de Kerk en voor de Kerk voortgebrachte gezelschap ons raakt en wij ons erdoor aangetrokken voelen, dan is dat juist omdat het ‘de ontmoeting met deze Mens tot concrete ervaring maakt; het maakt dat Hij niet langer abstract is en laat Hem ervaren worden als een werkelijkheid waarvan je nu kunt leven. Het gezelschap is geen idee, geen discours, geen logica, maar een feit, een aanwezigheid die een relatie van toebehoren impliceert’.²³⁰

²³⁰ L. Giussani, S. Alberto, J. Prades, *Sporen trekken in de geschiedenis van de wereld*, op. cit., p. 83.

2. Autoriteit: een aanwezig vaderschap

Het concrete gezelschap waarbinnen de ontmoeting met Christus gebeurt, wordt daarom ‘de plaats van het toebehoren van ons ik, waaruit het de ultieme manier put om de dingen waar te nemen en aan te voelen, om ze met het verstand te vatten en te beoordelen: onze wijze van bedenken, plannen, beslissen en handelen. Ons ik behoort toe aan dit ‘Lichaam’ dat het christelijke gezelschap is en vindt er het ultieme criterium om alle dingen het hoofd te bieden. Zo’n gezelschap is dus de enige modaliteit die ons geschikt maakt voor de werkelijkheid, ons de werkelijkheid laat aanraken en onszelf reëel maakt’.²³¹

Laten we ons nu met Giussani afvragen: ‘Wat is de belangrijkste factor in de werkelijkheid van een volk waartoe wij geroepen zijn, in de werkelijkheid van een gezelschap waaraan wij deelnemen?’ Dit is zijn antwoord: ‘De belangrijkste factor in de werkelijkheid van een volk is wat wij *autoriteit* noemen’.²³² De autoriteit is de belangrijkste factor van de werkelijkheid van een volk omdat er zonder autoriteit geen volk wordt voortgebracht. En de autoriteit is de plaats waar evident wordt dat Christus wint, waar Christus op overtuigende wijze bewijst overeen te stemmen met de behoeften van het hart. ‘De autoriteit is een persoon in wie je

²³¹ *Ibid.*, p. 82.

²³² L. Giussani, ‘La gioia, la letizia e l’audacia. Nessuno genera, se non è generato [De blijdschap, de vreugde en de durf. Voortbrengen kan enkel wie zelf wordt voortgebracht]’, in: *Tracce-Litterae communio-*nis, n. 6/1997, p. II.

kunt zien dat wat Christus zegt, overeenstemt met het hart. Hierdoor wordt het volk geleid'.²³³

In onze maatschappij wordt het woord 'autoriteit' dikwijls met argwaan bekeken, geïdentificeerd met een macht die onderdrukt of met personalisme dat mensen aan zich bindt. Maar in het leven van de Kerk, in het volk van God, is zij – zo onderstreept Giussani – niet zo, kan zij niet zo zijn: 'De autoriteit, de gids, is precies het tegenovergestelde van de macht, er komt zelfs geen greintje, geen kruimeltje macht aan te pas. Daarom is in het volk van God, op welk niveau dan ook, elke vorm van vrees tegenover het begrip autoriteit totaal afwezig, compleet afwezig: want tegenover macht staat vrees, en om je bevrijden van vrees moet je geen fluit geven om macht'.²³⁴

Wat kenmerkt dan de relatie met de autoriteit, het toebehoren aan het volk van God? Die relatie wordt goed uitgedrukt door het woord kindschap, naar het onderscheid dat Péguy maakt tussen leerlingschap en kindschap:²³⁵ toebehoren impliceert kindschap, geen leerlingschap, geen repetitiviteit. Het is langs de wegen

²³³ Uit een gesprek van Luigi Giussani met een groep *Memoires Domini* (Milaan, 29 september 1991), geciteerd in: 'Wie is Hij toch?', bijlage bij *Tracce-Litterae communionis*, n. 9/2019, p. 10 (<https://nl.clonline.org/cm-files/2019/10/13/gia-2019-a4-ola.pdf>).

²³⁴ *Ibid.*

²³⁵ Péguy schrijft: 'Wanneer de leerling slechts herhaalt wat de meester denkt; en niet de resonantie ervan, maar een armzalige doortrek; wanneer de leerling slechts leerling is, al was het ook de grootste der leerlingen, dan zal hij nooit iets voortbrengen. Een leerling begint pas te scheppen wanneer hijzelf een nieuwe resonantie invoert (dat wil zeggen, in de mate dat hij geen leerling is). Niet dat men geen meester behoeft, maar men moet van de ander afdalen langs de natuurlijke wijzen van het kindschap, niet langs de schoolse wijzen van het leerlingschap' (Vgl. Ch. Péguy, *Cahiers*, VIII, XI [3.2.1907]).

van het kindschap dat het accent van een waar gezelschap, de originaliteit van een charisma, van 'die vorm van onderricht waaraan wij zijn toevertrouwd'²³⁶ in ons binnengaat. Giussani herinnert ons eraan dat je van een autoriteit kind bent. 'Een kind stamt af van zijn vader. Hij maakt zich de stam eigen, bestaat uit de stam die hij krijgt van zijn vader. Daarom wordt hij helemaal gegrepen. De autoriteit grijpt mij helemaal: het is geen woord dat mij angst inboezemt of dat mij doet vrezen, of dat ik allereerst zelf besluit te volgen. Het grijpt me, zoals God mij allereerst aantrekt. Daarom wordt het woord 'autoriteit' – dat synoniem zou kunnen zijn van het woord 'vaderschap', generativiteit, voortplanting, communicatie van *genus*, van levensstam, dat wil zeggen de gebeurtenis waardoor mijn ik door deze relatie beïnvloed en veranderd wordt – gevolgd door het woord 'vrijheid', brengt het vrijheid voort: vrijheid is kind zijn'.²³⁷

De autoriteit is een aanwezig vaderschap. Om 'kinderen in de Zoon' te kunnen zijn, om kinderen in Christus te kunnen zijn, niet in de Christus in ons hoofd, maar in de echte, hier en nu aanwezige Christus, om dus binnengeleid te kunnen worden in de relatie met de Vader, is het nodig een aanwezig vaderschap te bele-

²³⁶ Naar de bekende uitspraak van Ratzinger: 'Het geloof is een gehoorzaamheid van het hart aan die vorm van onderricht waaraan wij zijn toevertrouwd' (J. Ratzinger, *Intervento di presentazione del Catechismo della Chiesa Cattolica [Toespraak bij de presentatie van de Catechismus van de Katholieke Kerk]*, in: *L'Osservatore Romano*, 20 januari 1993, p. 5). Vgl. Rom 6,17.

²³⁷ L. Giussani, 'La gioia, la letizia e l'audacia. Nessuno genera, se non è generato [De blijdschap, de vreugde en de durf. Voortbrengen kan enkel wie zelf wordt voortgebracht]', in: *Tracce-Litterae communio-*nis, n. 6/1997, p. II.

ven: is er een aanwezigheid nodig die ons kinderen laat zijn. Giussani stelt: ‘Een vader te hebben is iets permanents, want het behoort tot je geschiedenis [tot ieders geschiedenis, aangezien iedereen een vader heeft gehad. Maar de beslissende kwestie is:...] Als ik in 1954 niet naar het Berchet-lyceum gegaan was maar naar een ander lyceum, zou de hele zaak anders gelopen zijn. De structuur is permanent, maar het voortbrengen – juist het interessante van het vaderschap – gebeurt door een aanwezigheid, is iets aanwezig’s’.²³⁸

Zonder kindschap, zonder de ervaring voortgebracht te worden, bloeit onze persoonlijkheid niet op, wordt ze niet echt creatief. ‘*Voortbrengen kan enkel wie zelf wordt voortgebracht*. Niet: ‘wie zelf is voortgebracht’, maar: ‘wie zelf wordt voortgebracht’. Deze opvatting van vaderschap is die welke de hele verlichtingscultuur het meest bestreden heeft²³⁹ en die dikwijls ook bestreden wordt door christenen, onder ons, die de genade gehad hebben gestuit te zijn op het aan don Giussani geschonken charisma, waardoor we op een nieuwe en levendige manier hebben kunnen ontdekken waar we het over hebben.

‘Iemand kan geen vader, voortbrenger zijn als hij zelf niemand als vader heeft. Niet [let op] als hij zelf geen [vader] ‘gehad heeft’, maar als hij zelf [in het nu] niemand als vader heeft. Want als hij zelf niemand als vader heeft, betekent het dat het niet om een gebeurtenis gaat, [...] het geen voortbrengen is. *Voortbrengen is een handeling in het nu*’.²⁴⁰

²³⁸ *Ibid.*, p. IV.

²³⁹ *Ibid.*

²⁴⁰ *Ibid.*, p. II-IV.

Jezus voert ons binnen in Zijn vertrouwdheid met de Vader, door ons, in het gezelschap waarin Hij ons heeft aangetrokken, een huidig vaderschap te laten beleven. Zo'n vaderschap is de manier waarop de relatie die Jezus met de Vader heeft, van ons wordt, dus van jou en van mij. Om deze nieuwigheid te laten gebeuren, om de relatie met de Vader ons leven totaal te laten beheersen, zozeer dat ze parameter wordt voor elk van onze gedachten en gebaren – ook de gewoonste en banaalste –, is dus een vaderschap *in het nu* nodig, is het nodig *nu* voortgebracht te worden door een aanwezigheid waarbinnen Christus ervaarbare, evidente en overtuigende werkelijkheid wordt: we kunnen enkel kinderen zijn in de Zoon als we nu voortgebracht worden. Zonder een dergelijk voortbrengen in het nu, kan de relatie met de Vader in ons geen bewustzijn en leven worden en zal geen enkele inspanning bij machte zijn ons te ontrukken aan het niets.

Giussani heeft als geen ander de wezenlijke noodzaak van dit 'nu' onderstreept: 'De gebeurtenis identificeert niet slechts iets wat gebeurd is en waarmee alles begonnen is, maar dat wat het heden opwekt, het heden definieert, inhoud geeft aan het heden, het heden mogelijk maakt. Wat we weten of wat we hebben wordt ervaring als wat we weten of wat we hebben iets is wat ons nu gegeven wordt; er een hand is die het ons nu aanreikt, er een gezicht is dat nu naar voren treedt, er bloed is dat nu vloeit, er een verrijzenis is die nu gebeurt. Buiten dit 'nu' is er niets! Ons ik kan niet bewegen, ontroerd, dat wil zeggen veranderd worden, tenzij door iets gelijktijdigs: een gebeurtenis. Christus is iets wat mij overkomt. Dus, opdat datgene wat we weten – Christus, heel het discours over Christus – ervaring

wordt, is het nodig dat er iets aanwezig is dat ons probeert en treft: iets aanwezig, zoals het voor Andreas en Johannes iets aanwezig was. Het Christendom, Christus, is precies wat het voor Andreas en Johannes was toen ze achter Hem aangingen; stel je voor toen Hij zich omdraaide, hoe ze getroffen waren! En toen ze meegingen naar zijn huis... Altijd is het zo geweest, tot op dit moment!”²⁴¹

Dat dit aanwezige vaderschap er is, is evenwel niet genoeg, ik moet ook nog bereid zijn me erdoor te laten voortbrengen. Heel de vruchtbaarheid van ons leven hangt af van onze bereidheid kinderen te zijn. ‘Het is wat Jezus tot Nikodemus zei: ‘Je moet opnieuw geboren worden?’ ‘Wat? Opnieuw geboren worden? Moet ik soms terugkeren in de schoot van mijn moeder om opnieuw geboren te worden?’ ‘Wie niet opnieuw geboren wordt, kan de waarheid van de realiteit, de waarheid van de dingen niet begrijpen’. Dit begrijpen is een nieuwe geboorte’.²⁴² Wie ermee instemt om Hem te volgen, weer kind te worden, zal verrast worden door de nieuwheid die in zijn leven begint te gebeuren.

3. Gehoorzaamheid

Giussani spoort ons echter aan nog een stap te zetten, die hij van doorslaggevend belang acht voor de groei van een nieuw zelfbewustzijn. We zeiden hierboven: je bekeren, betekent het *geloof* hervinden als *herkennen*,

²⁴¹ L. Giussani, tekst van de Paasposter 2011 van Gemeenschap en Bevrijding.

²⁴² L. Giussani, *La convenienza umana della fede*, op. cit., p. 130.

als intelligentie van de nieuwheid die er in ons en onder ons is, en als *gehoorzaamheid*. We hadden beloofd op dit woord terug te zullen komen.

‘De gehoorzaamheid, waartoe deze intelligentie ons uitnodigt, heeft als het ware, zo je wilt, een ‘Caudijs juk’ waar ze onderdoor moet, een markeerpaal waarmee ze per se rekening moet houden: ze moet rekening houden met wat we ‘autoriteit’ noemen. Als wat ik zal onderstrepen geldt voor de autoriteit van de door Christus gemaakte Kerk, voor de Bisschop die verenigd is met de andere Bisschoppen en met de Paus, dan geldt het, op analoge wijze, toegepast op lagere, maar niettemin reële en pedagogisch beslissende niveaus, voor elke aanwezigheid van de factor ‘autoriteit’, ‘gezag’, in het christelijke leven.’²⁴³

We moeten dit punt aandachtig beschouwen, want ‘zonder dit teken’ – zonder autoriteit – ‘zouden we geen gezelschap voor elkaar zijn, zou er geen mysterie van de Kerk zijn, zou er geen nieuw volk zijn dat in de wereld wandelt, voor het welzijn van de wereld; zonder autoriteit zou er niet die nieuwheid zijn waartoe Christus ons roept om ze samen te beleven’²⁴⁴

Giussani merkt op dat op de weg van de bekering (waarover hij in 1975 sprak) ‘de relatie met de factor gezag of autoriteit pedagogisch doorslaggevend is: als we deze factor negeren, worden we als stof dat door het eerste zuchtje wind opgetild wordt en over heel de aarde uitgestrooid, worden we weer heen en weer geslingerde kinderen, zoals Sint-Paulus zegt in het tweede hoofd-

²⁴³ FCL, *Audiovisuele documentatie*, Dag van de opening van het jaar van CL, Milaan, 14 september 1975.

²⁴⁴ L. Giussani, *Un avvenimento nella vita dell'uomo*, op. cit., p. 229.

stuk van de Brief aan de Kolossenzen: ‘...heen en weer geslingerd en meegesleurd door elke windvlaag, ik be-doel, elke leer die door het valse spel van sluwe mensen wordt uitgedacht om tot dwaling te verleiden’. Daarom, vervolgt hij, ‘is de autoriteit onder ons niet een cultu-rele mening die besproken moet worden, geen ‘opinie-bijdrage’ naast de andere: de functie van het gezag is een voorstel waarin de eenheid van heel onze menselijke en christelijke ervaring op het spel staat’.²⁴⁵

In de daaropvolgende passage onderstreept Gius-sani zowel de aard van de autoriteit als de aard van de relatie waartoe zij dan ieder van ons oproept: ‘In de mate dat de autoriteit een levenservaring voorstelt, ook in een detail, vraagt zij dat heel onze persoon op het spel gezet wordt: de autoriteit is het hoogste teken van het Mysterie, van het Mysterie van het plan van de Vader. Het is het hoogste teken van het Mysterie dat onder ons is, als geschiede-nis in wording, geschiedenis die wordt, die zich ontwikkelt’. Daarom, dus vanwege het feit dat de autoriteit het hoogste teken is van het Mysterie dat onder ons is, ‘is onze aandachtige toewijding aan de functie van de autoriteit gehoorzaamheid, uit gehoorzaamheid aan de Heer, niet om gelijk te kunnen hebben in een discussie, en tegenover haar staat dus de uitoefening van een geloof. Daarom kan er onder ons geen gezag bestaan tenzij binnen een daadwerkelijke trouw aan de eenheid van de hele beweging; zo zou, op analoge wijze, de bewe-ging geen enkel gezag hebben als ze niet ten diepste

²⁴⁵ FCL, *Audiovisuele documentatie*, Dag van de opening van het jaar van CL, Milaan, 14 september 1975.

zou proberen deze toewijding aan de door Christus ingestelde autoriteit te beleven'.²⁴⁶

Deze passage biedt ons ook de tekens, de criteria, om elk 'gezag' binnen het christelijke gezelschap waarin we ons geëngageerd hebben, te kunnen herkennen en op waarde schatten. Giussani geeft een heel nauwkeurige beschrijving. 'Wat we over de beweging zeggen is altijd pedagogisch bedoeld. Het is een pedagogische poging om de betekenis van de Kerk in ons leven rijp te laten worden: met dat doel heeft de Heer ons geroepen om de ervaring van [de beweging] te beleven. Daarom houdt een gezagspositie, die zich niet poneert en niet aangevoeld en waargenomen wordt binnen een diepe trouw aan het leven van heel de beweging, van de eenheid van de beweging, geen stand, wordt zij niet gevolgd. Ofwel, als ze er toch in slaagt zich te laten volgen, is dat omdat ze despotisch te werk gaat, is het uit despotisme, en werkt het dus vervreemdend, is het op de een of andere manier door oplegging. De op de manier van de wereld opgevatte autoriteit is een struikelblok, geen bouwsteen'.²⁴⁷

Echte autoriteit is een wezenlijke constructiefactor. De op de manier van de wereld, dus als macht opgevatte autoriteit, is vervreemdend despotisme, struikelblok, niet constructief. Maar dit zijn observaties die de omgeving van een christelijke ervaring overstijgen. Want we hebben het over een behoefte en een dimensie die iedereen aangaat, gelovigen en niet-gelovigen. Wat er met het christendom gebeurt, is een intensivering, een verwezenlijking van de menselijke dynamiek. Onge-

²⁴⁶ *Ibid.*

²⁴⁷ *Ibid.*

acht de specifieke gestalten, is een authentieke autoriteit (*auctoritas*, 'iets dat doet groeien') dus een onmisbare factor voor de groei van het ik, voor de opbouw van onze persoonlijkheid. De ervaring van autoriteit dient zich in ons leven aan als de ontmoeting met iemand die rijk is aan bewustzijn van de werkelijkheid, die ons binnenleidt in het complex van de omstandigheden, een 'betekenishypothese' belichaamt om deze passend te interpreteren en het hoofd te bieden, en ons tegelijkertijd oproept om deze op de proef te stellen, er in de eerste persoon de consistentie van te verifiëren. Giussani gaat zelfs zo ver om te beweren: 'De autoriteit is in zekere zin mijn meest ware 'ik'. Maar tegenwoordig stelt de autoriteit zich vaak op – en wordt hij aangevoeld – als een vreemd element, dat zich 'toevoegt' aan het individu. De autoriteit blijft buiten het bewustzijn, al behoudt hij misschien een devoot aanvaarde grensfunctie'.²⁴⁸

Wanneer deze vreemdheid overheerst, wordt de autoriteit gezien als een belemmering en niet als een factor voor de groei van het ik. Het is vanwege een dergelijke vreemdheid – bevorderd en beleefd – dat – merkt Giussani op – 'de hedendaagse cultuur meent dat het onmogelijk is jezelf en de werkelijkheid te leren kennen en te veranderen 'louter' door het volgen van een persoon. In onze tijd wordt de persoon niet beschouwd als instrument voor kennis en verandering, omdat deze reductief begrepen worden: kennis als analytische en theoretische reflectie en verandering als praxis en toepassing van regels. Maar Johannes en Andreas, de eerste twee die tegen Jezus aanliepen, leerden zichzelf

²⁴⁸ L. Giussani, *Het risico van de opvoeding*, Stichting Levende Mens: Leiden 2011, p. 26.

en de werkelijkheid op een andere manier kennen en veranderen juist door die uitzonderlijke persoon te volgen. Vanaf het moment van die eerste ontmoeting begon de methode zich in de tijd te ontvouwen.²⁴⁹

In zijn intense autobiografische vertelling *De eerste man* geeft Albert Camus ons een getuigenis van de constitutieve behoefte aan een autoriteit die niet van buitenaf aan het ik wordt toegevoegd, maar die vader is: 'Ik heb vanaf het begin, als kind nog, geprobeerd zelf uit te vinden wat goed was en wat kwaad – aangezien niemand in mijn omgeving me dat kon vertellen. En ook [...] nu [...] alles me in de steek laat, [zie ik in] dat ik behoefte heb aan iemand die me de weg wijst [...], niet vanuit macht maar vanuit gezag, ik heb mijn vader nodig.'²⁵⁰

Dit is wat in de christelijke ervaring vervuld wordt en zich in al zijn essentialiteit laat zien. 'Om te kunnen bouwen heb je een stevige ondergrond nodig, die absoluut vast ligt, anders kun je niet bouwen. En wat hebben wij voor stevigs en zekers behalve het mysterie van Christus dat onder ons is en waarvan we zeker zijn vanwege onze immanentie in Zijn Kerk, vanwege onze gehoorzaamheid aan de autoriteit van deze Kerk, die ons zoveel gekost heeft en nog wel meer zal kosten?'²⁵¹

Na de gehoorzaamheid te hebben onderstreept – het is 1975, maar zijn woorden hebben voor onze situatie niets aan relevantie ingeboet – keert Giussani terug naar het

²⁴⁹ L. Giussani, 'Dalla fede il metodo [Uit het geloof, de methode]', in: *Dalla fede il metodo*, op. cit., p. 18.

²⁵⁰ A. Camus, *De eerste man* (vert. J.P. van der Sterre), De Bezige Bij: Amsterdam 1995, p. 43.

²⁵¹ FCL, *Audiovisuele documentatie*, Dag van de opening van het jaar van CL, Milaan, 14 september 1975.

beginpunt van zijn reflectie, waarbij hij zijn gesprekspartners waarschuwt voor een antithese: die tussen het zoeken naar eigen voldoening en het zoeken naar de eigen *bekering*. ‘Nu zou ik willen dat jullie allemaal goed nadenken over deze antithese, waaraan ik het gevaar toeschrijf van een scheiding tussen de wortel die voedt, tussen de bron die onze geloofsintelligentie en onze wil, onze energie voor een christelijke inzet voedt, en alle activiteiten die de historische omstandigheden waarin de goede God ons heeft laten leven, van ons vragen. Helaas moeten wij leven in een tijdperk waarin je niet in je leunstoel kunt blijven zitten, want het is een tijd waarin het huis in brand staat. Het huis van de mens staat in brand. Goed. In deze antithese zie ik het gevaar dat zij de ontkoppeling begunstigt tussen de wortel en de bloei van de plant, waardoor de plant, losgemaakt van haar wortel, zal verdorren: het is de antithese tussen een aanwezigheid in de beweging, in de gemeenschap, in het christelijke leven zelf, als zodanig, als het zoeken naar een eigen voldoening – en het zoeken naar de eigen *bekering*’.²⁵²

De radicaliteit en de duidelijkheid van de antithese maakt de vergelijking met onszelf gemakkelijk en in zekere zin onvermijdelijk. Het gevaar, dat voortduurt als bekering voor ieder van ons, bestaat erin weg te glijden in het ‘zoeken naar een zelfbevestiging volgens wat we denken, voelen, wat ons interesseert, in plaats van een *bekering* in de criteria van wat we denken, voelen en wat ons interesseert. Niet voor niets heeft de Heer als eerste woord het woord ‘*metànoia*’ gebruikt: de waarderingscriteria moeten worden gewijzigd. De

²⁵² *Ibid.*

waarde van het leven, en dus de waarde van de beweging, van de gemeenschap, de waarde van onze inzet in CL, zit hem niet in de mate dat het voldoet aan interesses die jij belangrijk vindt (omdat het je gewaardeerd laat zijn, vrienden laat hebben, een vriendin laat hebben, een vriend laat hebben, in staat stelt je ideeën over te brengen), maar de waarde zit in de bekering tot het geloof die [in jou] gebeurt. Laten we dit dus aan de orde stellen'.²⁵³

4. 'Het honderdvoud op aarde'

De gemakkelijkste manier om tot bekering te worden aangespoord – zowel voor onszelf als voor de anderen – zijn de levensgetuigenissen die ons bereiken. Ik zal er daarom (van de vele die ons – door genade – omringen) twee citeren.

Voordat de pandemie uitbrak, ontving ik deze brief die ons een eenvoudig voorbeeld geeft van de voortdurende bekering waar we het over hebben:

'Afgelopen jaar was behoorlijk zwaar. Mijn man en ik gingen helemaal op in onze nieuwe banen en na een tijdje beseften we dat we de weg aan het kwijtraken waren: we stonden in de overlevingsmodus en kregen zelfs ernstige moeilijkheden in onze relatie. We hadden nauwelijks nog ergens tijd voor, nauwelijks vrienden, en die waren bovendien overwegend ver weg. Op zeker moment moesten we stoppen en ons afvragen wat we kwijtgeraakt waren. We besloten toen een stap terug te zetten in onze carrières en opnieuw de school

²⁵³ *Ibid.*

van de gemeenschap te gaan doen,²⁵⁴ die we al maanden verwaarloosd hadden. Om samen naar de schola te kunnen gaan, moesten we een babysitter inhuren – waarvan de kosten nog bij de uitgaven kwamen voor de dagopvang van onze kinderen – en besluiten op deze manier de enige avond te besteden die we samen konden doorbrengen. We realiseerden ons meteen dat naar de schola gaan ons gelukkiger maakte: het was duidelijk en het hielp ook onze relatie. Ik was verrast door de manier waarop we er welkom geheten werden – ik had het me nooit kunnen voorstellen – en elke week sta ik versteld van de nieuwkomers. De manier waarop velen er praten over hun ontmoeting met Christus op elk moment van hun weg of de vragen die gesteld worden zijn voor mij een gelegenheid om opnieuw dezelfde Aanwezigheid te ontmoeten die ons ooit veroverd had. Het overkomt me opnieuw! In vijftien jaar in de beweging had ik me nog nooit zo gelukkig gevoeld om naar de school van de gemeenschap te kunnen gaan. We proberen er ook tijdens de week aan te werken en dat werk verlicht onze dagen. De schola leert me een andere manier om naar de werkelijkheid te kijken, een waardere, completere manier. Sinds we weer zijn gaan volgen, merken we meer open te staan voor degenen die we ontmoeten; want in iedereen willen we de weerklank van Zijn aanwezigheid herkennen en in alles willen we leven met dezelfde volheid van hart. Die blik vol compassie en sympathie voor mijn persoon, die de manier is waarop Christus mijn leven is binnengegaan, is het enige wat echt overeenstemt met mijn werkelijke

²⁵⁴ De ‘school van de gemeenschap’ of ‘schola’ is de permanente catechese binnen de beweging Gemeenschap en Bevrijding.

verlangen. Al het andere komt later. En we hebben ons gerealiseerd dat wij er overal de weerklank van kunnen ontdekken, juist dankzij de vernieuwing van de eerste ontmoeting. Nu heeft Hij veel gezichten! Het is opwindend Zijn gezelschap te zien in onze burens, in onze parochiepriester, in onze collega's of in de kleine dingen die ons helpen, eenvoudigweg door te gebeuren. Het werk dat we dit jaar al volgend hebben verricht, is kostbaar geweest: we hebben erkend wat ons werkelijk ondersteunt, met een rijper, bewuster, meer volwassen, vrijer en vreugdevoller geloof. Bedankt dat je ons hebt geholpen om dit pad van ontdekking en bewustzijn te bewandelen. 'Los van mij kunnen jullie niets', zegt Jezus bij het Laatste Avondmaal. Uit ervaring kunnen we nu zeggen dat dat klopt'.

Zoals Sint-Bernardus schrijft, kunnen we 'wat van God komt niet bewaren en behouden zonder Hem'.²⁵⁵ Dat wil zeggen, zonder het opnieuw gebeuren van Zijn aanwezigheid en zonder dat wij daarin meegaan, kunnen wij de vruchten die we wel degelijk geproefd hebben, niet reproduceren. De weg naar het ware is een ervaring: hierin zit heel de genialiteit van Giussani's opvoedingsmethode.

Ik zou nog een tweede getuigenis willen voorstellen, betekenisvol vanwege de nieuwigheid van leven die eruit blijkt. Het is die van een jonge vrouw die geen kinderen kan krijgen. 'Vier jaar geleden ben ik getrouwd en mijn man en ik hebben meteen geprobeerd om een kind te krijgen, wat nog niet gelukt is. Op bepaalde momenten

²⁵⁵ Bernardus van Clairvaux, 'Sermo I,1', in: Id., *Sermoni sul salmo [Preken over psalm] 90* (red. Benedictijnen van Praglia), Edizioni Scritti Monastici: Bresso di Teolo 1998, p. 7-8.

was het echt moeilijk, ik huilde elke dag en niemand, van mijn man tot mijn vrienden, kon mij kalmeren. Alles hing voor mij af van dat kind dat niet kwam. Ik identificeerde mijn hele leven met iets partieels, alsof de enige mogelijkheid van geluk voor mij het beeld van moederschap was dat ik me gevormd had. Op een gegeven moment zei mijn man tegen me: ‘Luister, laten we naar de priester gaan die ons getrouwd heeft’. Wel wetende dat die ongetwijfeld meteen zou vragen; ‘Ben je trouw geweest aan de school van de gemeenschap’ en om niet weer nee te hoeven zeggen, besloot ik ditmaal beslagen ten ijs te komen en de tekst alvast te gaan lezen. We lazen *Waarom de Kerk*. Op zeker moment zegt Giussani: ‘De functie van de Kerk in de geschiedenis bestaat [...] in haar moederlijke oproep tot de werkelijkheid van de dingen: de afhankelijkheid van de mens van God. [...] Als het bewustzijn van de oorspronkelijke afhankelijkheid [...] beleefd wordt, dan zullen alle problemen zich in een conditie bevinden die de oplossing beter faciliteert. [...] Want het zou een blik zijn, gericht op iets groters dan het individuele probleem, dat alles in het perspectief van een goede weg zou kunnen plaatsen’.²⁵⁶ Ademruimte! Ik was – voornamelijk – omringd door mijn man en mijn vrienden. Op zekere dag belt een vriendin me op en vertelt, sprekend over zichzelf: ‘Je wordt zwanger, je bent gelukkig, maar dan ontdek je dat zelfs dat niet genoeg voor je is. De kwestie is waar we ons leven op laten steunen’. Onmiddellijk, en onverklaarbaar, hield ik van de ene op de andere dag op met huilen. Ik ben veranderd, ik ben nu kalm, zo kalm dat ik alles kan vertellen zonder te huilen: ik

²⁵⁶ L. Giussani, *Waarom de Kerk*, op. cit., p. 224, 225-226, 227.

ben niet veranderd door definities, maar door middel van gezichten en feiten. Ik ben weer op weg en heb een nieuwe kijk op mijn moeite, die nog steeds bestaat. Ik vind een vreugde in me die ik niet van mezelf heb, die me in staat stelt me volledig toe te vertrouwen aan het plan van een Ander en die me uiteindelijk vult met dankbaarheid. De moeite is er nog steeds en blijft ook, maar ik kan er kalm naar kijken. Sint-Augustinus zei: 'Onrustig is mijn hart totdat het rust vindt in U'. Een Ander moet mijn leven vullen zodat ik kan loslaten wat ik in gedachten heb. Ik kan mijn verlangen niet wegnemen, want het is er. Maar ik val nu niet meer in de pretentie dat het antwoord moet komen zoals ik het in mijn hoofd heb: ik verwacht nu dat een Ander op mijn verlangen zal antwoorden, ik zie ernaar uit om, als het antwoord komt, het te kunnen vatten. Als je opnieuw begint bij Christus, is die moeilijkheid niet langer een verpletterende last. Zodra ik me van Christus verplaats, nemen de zorgen en de angst het over, krijgen mijn gedachten de overhand, wint de klacht; maar wanneer ik uitga van Zijn aanwezigheid, dan hebben deze vreugde en deze diepe vrede die mijn leven zijn binnengegaan, het laatste woord. En als ik naar heel mijn leven kijk, weet ik dat Christus mij niet bedriegt. Wanneer ik besluit weer te vertrekken vanaf Christus, dan maakt Zijn aanwezigheid mijn leven waarachtiger, smaakvoller, menselijker, mooier. En dat is een wonder in mijn ogen en in de ogen van anderen'.

Hoe kunnen we niet vol verbazing zwijgen tegenover een dergelijk getuigenis van een door de ontmoeting met Christus' vleeselijke aanwezigheid veranderde menselijkheid! De volgende bewering van Giussani helpt ons de draagwijdte ervan naar voren te brengen: 'Christus is niet

komen zeggen: 'Wie mij volgt zal al zijn grillen, gedachten en interesses bevredigen'. Nee! Hij zei: 'Wie mij volgt, zal zijn criteria veranderen, begint zijn waarderingcriteria, zijn criteria voor waarde-oordelen, te wijzigen'. En als iemand dat doet, zal hij vervolgens het honderdvoud ontvangen, zelfs van wat hij leek te verliezen. 'Wie mij volgt zal het eeuwig leven hebben en het honderdvoud hier op aarde'. Geen voorstel in de wereld is duidelijker en preciezer dan dit, want het daagt ons uit in onze ervaring: 'Wie mij volgt, zal meer worden, zal meer vinden, honderdmaal meer'. Maar alleen 'wie mij volgt'!²⁵⁷

Wie het accepteert om Hem te volgen, om kind te worden in de Zoon, wordt een nieuw subject, 'een nieuwe hoofdrolspeler op het wereldtoneel',²⁵⁸ zoals don Giussani het zei op de Bisschoppensynode over de Leken in 1987.

Onze missie in de wereld is deze nieuwhed. 'De betekenis van onze persoonlijke en collectieve aanwezigheid in de wereld, ons vermogen om de mens te ontmoeten, dit vermogen om te ontmoeten, is gebaseerd op een nieuwhed, een nieuwhed van leven die we nu ervaren. Alleen voor zover we de relatie met Christus en de nieuwe relatie tussen ons vanwege Zijn aanwezigheid, vandaag ervaren, alleen in de mate dat we dit vandaag ervaren, slagen we erin meer menselijkheid om ons heen te creëren, meer vrede onder de mensen om ons heen'.²⁵⁹

²⁵⁷ FCL, *Audiovisuele documentatie*, Dag van de opening van het jaar van CL, Milaan, 14 september 1975.

²⁵⁸ L. Giussani, *L'avvenimento cristiano [De christelijke gebeurtenis]*, Bur: Milaan 2003, p. 23-25.

²⁵⁹ FCL, *Audiovisuele documentatie*, Dag van de opening van het jaar van CL, Milaan, 14 september 1975.

5. 'Geloofwaardig voor de wereld is alleen de liefde'

Ik zou willen afsluiten met de wens die Giussani richtte tot degenen die in september 1975 in Milaan naar hem geluisterd hadden, zodat we die allemaal in ons hart kunnen bewaren als een steun voor de dagelijkse reis die ons wacht: 'We zullen altijd tot onze hals in de problemen zitten, moreel en fysiek, persoonlijk en sociaal, maar we zullen nooit instorten, zoals Sint-Paulus zegt in het vierde hoofdstuk van de Tweede Brief aan de Korintiërs: 'Wij dragen de schat van deze genade van Christus in aarden potten [God heeft dat zo gewild, opdat] duidelijk blijkt dat de kracht van God komt [en niet van ons; wij zijn niet goed, wij zijn aarden potten]. Wij zijn daarom voortdurend in moeilijkheden, maar nooit ten einde raad; we staan perplex, maar zijn nooit wanhopig; we worden vervolgd, maar voelen ons nooit aan ons lot overgelaten; we zijn terneergeslagen, maar niemand slaagt er ooit in ons te vernietigen; altijd en overal dragen wij dit sterven van Jezus in ons lichaam mee, opdat ook het leven van Jezus in ons lichaam [dus in deze wereld] openbaar zal worden'.²⁶⁰

Als we trouw blijven aan de genade die ons door middel van het charisma van don Giussani bereikt heeft – wij die erdoor zijn aangetrokken en het willen volgen –, als we de beweging beleven als persoonlijke bekering tot de aanwezige Gebeurtenis, ons 'centrum hebben in Christus en het Evangelie', zullen we 'armen, handen, voeten, hoofd en hart [kunnen] zijn van een Kerk 'die

²⁶⁰ *Ibid.*

naar buiten gaat”,²⁶¹ meewerkend met de Paus aan de toekomst van de Kerk in de wereld, die toekomst die kardinaal Ratzinger al voorzag in het verre 1969:

‘Ook nu kan en zal de toekomst van de Kerk enkel afhangen van degenen, die leven uit een diepe overtuiging en de zuivere volheid van hun geloof. Die toekomst komt niet van degenen, die erop uit zijn zich te voegen naar de omstandigheden van het moment. Ze komt niet van degenen, die anderen kritiseren, maar zichzelf als onfeilbare norm hanteren. [...] Laten we het positief stellen: de toekomst van de Kerk zal ook ditmaal, zoals altijd, bepaald worden door de heiligen. [...] Uit de tegenwoordige crisis zal ook dit keer een Kerk te voorschijn treden, die veel verloren heeft. Ze zal klein worden en in vele opzichten helemaal opnieuw moeten beginnen. Veel gebouwen uit de tijd van de hoogconjunctuur zal ze niet meer kunnen vullen. Met het getal van haar aanhangers zal ze ook veel voorrechten in de maatschappij verliezen. Veel sterker dan tot nu zal ze een gemeenschap zijn op basis van vrijwilligheid, en men zal slechts toetreden krachtens een persoonlijke beslissing. Als kleine gemeenschap zal ze in veel grotere mate afhankelijk zijn van de initiatieven van haar individuele leden. [...] Ze zal geloof en gebed weer als haar eigenlijke middelpunt erkennen en de sacramenten weer ervaren als Gods-dienst en niet als problemen van liturgische vormgeving. [...] Men kan van tevoren zeggen, dat voor dit alles tijd nodig is. Het proces zal lang en moeizaam zijn. [...] Maar na de beproeving van deze scheuringen zal er een grote kracht stromen

²⁶¹ Franciscus, *Toespraak tot de beweging Gemeenschap en Bevrijding*, St.Pietersplein, 7 maart 2015.

uit een verinnerlijkte en vereenvoudigde Kerk. Want de mensen die leven in een wereld, welke van a tot z gepland is, zullen onuitsprekelijk eenzaam zijn. Als God hun totaal ontvallen is, zullen ze ervaren, hoe totaal en verschrikkelijk arm ze zijn. En dan zullen ze de kleine gemeenschap der gelovigen als iets geheel nieuws ontdekken. Als een verwachting, welke hen raakt, als een antwoord, waarnaar ze in het verborgene steeds gevraagd hebben. Het lijkt me wel zeker, dat er voor de Kerk zeer zware tijden aanbreken. [...] Maar ze zal opnieuw bloeien en voor de mensen zichtbaar worden als het huis, dat hun leven geeft en hoop over de dood heen'.²⁶²

In navolging van deze 'profetie', van dit nieuwe perspectief dat zich in deze tijd voor ons opent, zei Giussani minder dan vijftien jaar later: 'Kijk, nu zou het mooi zijn als we maar met z'n twaalven waren'.²⁶³ Hij zei dat niet als een soort exclusivisme of als aanmatiging, maar omdat hij zich ervan bewust was dat we als het ware terug zijn bij af, bij het begin van alles. En net als in het begin, is het enige wat ons aan het niets kan ontrukken: de ervaring van een nieuwheid van leven in het nu.

Alleen deze nieuwheid kan vandaag de dag geloofwaardig zijn. 'Echte vormende vruchtbaarheid heeft de christelijke tarwekorrel slechts, als ze zich niet in een illusoire, zich tot steriliteit veroordelende aparte vorm naast de vormen van de wereld inkapselt, maar

²⁶² J. Ratzinger, *De toekomst van het geloof. Een eerlijke probleemstelling* (vert. H. van der Burght), Lannoo: Tiel/Utrecht 1971, p. 102-106.

²⁶³ L. Giussani, *Certi di alcune grandi cose [Zeker van enkele grote dingen]* (1979-1981), Bur: Milaan 2007, p. 396.

naar het oerbeeld van haar Stichter zichzelf prijsgeeft en zich als aparte vorm opoffert – zonder angst voor de angst van het losgelaten-zijn en zelf loslaten. Want geloofwaardig voor de wereld is alleen de liefde'.²⁶⁴

²⁶⁴ H.U. von Balthasar, *Geloofwaardig is alleen de liefde* (vert. H. Wagemans), Paul Brand: Hilversum/Antwerpen 1963, p. 100.

Inhoudsopgave

INLEIDING 3

HOOFDSTUK 1

HET NIHILISME ALS EXISTENTIËLE SITUATIE 5

1. Een wantrouwen omtrent de consistentie van de werkelijkheid en de positiviteit van het leven 5
2. Het verlies van een betekenis op het niveau van het leven 11
3. De vrijheid heeft twee opties 15
4. Onuitroeibaar verlangen 19
5. Een kreet die een antwoord impliceert 22
6. Een 'jij' dat onze kreet opvangt 27

HOOFDSTUK 2

'HOE DEZE AFGROND VAN HET LEVEN TE VULLEN?' 31

1. Ontoereikende pogingen 31
2. Onze menselijkheid 39
3. 'De kunst om de hele mens te 'voelen'' 44

HOOFDSTUK 3

'CARO CARDIO SALUTIS' 49

1. Een aanwezigheid in het vlees 49
2. De jood Jezus van Nazaret 57
3. Een gebeurtenis 64
4. Om het ware te onderscheppen is oprechte aandacht voldoende 74
5. Een erkenning die geloof heet 77
6. Vrijheid en vertrouwen 79

HOOFDSTUK 4

EEN WEG DIE JE LEVEN LANG DUURT **85**

1. De noodzaak van een weg 86
2. De bekoring van de zelfbevestiging 92
3. Bekering: voortdurend het geloof hervinden 98

HOOFDSTUK 5

DE RELATIE MET DE VADER **109**

1. Ons leven hangt af van een Ander 109
2. Jezus volgen: kinderen zijn 119
3. Het kwaad is: te vergeten 127

HOOFDSTUK 6

KINDEREN IN DE ZOON **131**

1. Middels het gezelschap van de gelovigen.
Het charisma 132
2. Autoriteit: een aanwezig vaderschap 139
3. Gehoorzaamheid 144
4. 'Het honderdvoud op aarde' 151
5. 'Geloofwaardig voor de wereld is alleen de liefde' 157

In dit boek laat de president van de Fraterniteit van Gemeenschap en Bevrijding zich uitdagen door het duizelingwekkende tijdperk waarin we leven, een tijdperk waarin het 'niets' zo'n sterke schaduw werpt op ieders leven dat het ons laat twifelen aan de positiviteit van het bestaan en aan de uiteindelijke consistentie van de werkelijkheid; alles lijkt immers in het niets te eindigen, ook wijzelf. Paradoxaal genoeg laat deze context naar boven komen hoe onverdraaglijk het is te leven zonder zin en hoe onverwoestbaar wij ernaar verlangen gewild en geliefd te zijn. Op overtuigende wijze toetst Carrón de huidige gebeurtenissen aan allerlei ontoereikende pogingen om te overleven, van afleiding zoeken tot proberen te vergeten.

Op zoek naar een antwoord op het niveau van de uitdaging: naar een 'jij' dat de kreet van ons menszijn opvangt en een nieuwe liefde voor onszelf en ons leven opwekt. De ontmoeting met een levend christelijk gezelschap dat de gezamenlijke weg fascinerend maakt. Het getuigenis van een geloof dat de huidige ervaring binnengaat en nieuwe kennis en nieuwe genegenheid voortbrengt, een geloof dat al het ware, mooie en goede dat het op zijn weg tegenkomt, weet te valoriseren.

JULIÁN CARRÓN werd in 1950 geboren in Navaconcejo (Spanje). Na zijn priesterwijding in 1975 doceerde hij Heilige Schrift aan de Madrileense Universiteit San Damaso. In 2004 vroeg don Giussani hem naar Milaan te komen om hem helpen in zijn verantwoordelijkheid als leider van de beweging Gemeenschap en Bevrijding. Sinds 19 maart 2005 is hij president van de Fraterniteit van Gemeenschap en Bevrijding. Vanaf het academisch jaar 2004-2005 doceert hij theologie aan de Katholieke Universiteit van Milaan. Van zijn hand verscheen in Engelse vertaling *Disarming Beauty* (2017) en *Where is God?* (2020) en in het Nederlands *Het ontwaken van het menszijn* (2020).